

Narzulla Joraýew, Akbar Zamanow

Özbekistanyň taryhy

(Garaşsyzlyk döwri)

Orta bilim beryän mekdepleriň 11-nji synp okuwçylary üçin derslik

1-nji neşir

Özbekistan Respublikasynyň Halk bilimi ministrligi tarapyndan tassyklanan

Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çaphana döredijilik öýi

Daşkent – 2018

UO‘K94(575.1)(075.3)=222.8

KBK 63.3(50‘)‘a721

R 17

Jogapkär redaktor:

Rahimow M.A. – Özbekistanyň iň täze taryhy meseleleri boýunça laýyklaşdyryjy-metodik merkeziň direktory, taryh ylymlarynyň doktory, professor

Syn ýazanlar:

Mawrulow A.A. – Taryh ylymlarynyň doktory, professor;

Po‘latova S.A – Özbekistanyň iň täze taryhy meseleleri boýunça laýyklaşdyryjy metodik merkeziniň bölüm müdiri, t.y.k., dosent;

Şamsiyewa I.M. – Özbekistanyň iň täze taryhy meseleleri boýunça laýyklaşdyryjy metodik merkeziniň uly ylmy işgäri, t.y.k., dosent;

Joraýew Ö.O. – Respublikan tälim merkeziniň bölüm müdiri;

Matlýubow A.A. – Samarkant Ykdysadyýet we serwis institutynyň ýanyndaky Akademik liseýiň direktory, fil.y.k.;

Mahmudbaýew B. T. – Gülüstan döwlet uniwersitetiniň ýanyndaky Gülüstan akademik liseýiniň taryh mugallymy;

Haýdarow U.F. – Buhara welaýaty Buhara tümenindäki 13-nji ýöriteleşdirilen mekdep-internatyň taryh mugallymy.

Amanowa F.S. – Daşkent şäheriniň M.Ulugbek tümenindäki 248-nji mekdebiň taryh mugallymy.

Joraýew, Narzulla.

Özbekistanyň taryhy: Orta bilim berýän mekdepleriň 11-nji synp okuwçylary üçin derslik / – Daşkent: Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çapghana döredijilik öýi, 2018. – 144 s.

Şu derslik Respublikan tälim merkeziniň ýanyndaky Taryh predmetiniň ylmy-metodik geňeşi we Özbekistanyň iň täze taryhy meseleleri boýunça laýyklaşdyryjy metodik merkeziniň ylmy metodik geňeşiniň karary esasynda neşire hödürlenlen.

Dersligiň golýazmasy ÖZR Ýa Özbekistanyň iň täze taryhy meseleleri boýunça laýyklaşdyryjy metodik merkezinde, «Özbekistanyň garaşsyzlyk gazanmagynyň taryhy şertleri: jemgyýetçilik-syýasy, ykdysady we medeni faktorlar»-atly ПЗ–20170929749-njy taslama çäginde taýýarlandy.

Respublikanyň ýörite kitap gaznasynyň serişdeleriniň hasabyndan çap edildi.

UO‘K94(575.1)(075.3)=222.8

KBK 63.3(50‘)‘a721

ISBN 978-9943-5295-1-9

© Gafur Gulam adyndaky neşirýat-çapghana döredijilik öýi, 2018

GIRIŞ

XX asyryň soňky ýyllarynda we XXI asyryň başynda Özbegistanyň taryhy üçin bütinleý täze sahypa açyldy. Ol taryhy döwür hökmünde düýpli öwrülişik hadysasyny başlap berdi. Özbegistanyň sowet ulgamy şertindäki ahyrky ýyllary we özbaşdak ösüş döwri halkymyzyň birnäçe müň ýyllyk taryhynda özüniň mazmuny, düýp esasy, prosesleriň çaltlygy, waka-hadysalaryň okgunlylygy bilen aýratyn tapawutlanýar.

Derslikde Özbegistanyň döwlet garaşsyzlygyny gazanmagy, täze jemgyýete geçiş döwründe syýasy özgertmeleriň amala aşyrylmagy, Özbegistanda hukuk demokratik döwlet gurulmagy, raýat jemgyýetiniň şekillendirilmegi, ykdysady özgertmeleri çuňlaşdyrmaga degişli çäreler, ruhy taýdan päkleniş we milli gymmatlyklaryň dikeldilmegi hem-de Özbegistanyň dünýä bileleşiginden mynasyp orun almagy ýaly meseleler mümkingadar öz beýanyny tapdy.

Köp müň ýyllyk ösüş ýoluny geçen we geçmişde uly taryhy ilerlemeler bilen birlikde, pese düşmelere we yza gaýtmalara şaýat bolan özbek halkynyň durmuşynda XX asyryň ahyry we XXI asyryň başlary möhüm ähmiýete eýe boldy. Ynha şu döwürde halkymyz döreden beýik döredijilikler, syýasy, ykdysady, hukuk, sosial we ruhy ugurdaky deňi-taýsyz üstünlikler Özbegistanyň mundan beýläkki uzak gelejege niýetlenen ösüşine esas bolup hyzmat edýär. Şu döwrüň düýp esasy – bütinleý täze gurluş, täzeçe durmuş ýörelgeleri, häzirki zaman dünýä siwilizasiýasynyň talaplaryna jogap berip bilýän akyl taýdan ukyby, intellektual mümkinçiligi bilen baglylygy möhüm ähmiýete eýe. Garaşsyzlyk döwri taryhy taýdan gysga bolsa-da, sütemkär gurluşyň gysajyndan çykyp gitmek, tutuş bir halkyň garaşsyzlygyny we azatlygyny üpjün etmek ýaly iňňän gapma-garşylykly, howply we şol bir wagtda şöhratly hadysany başdan geçirdi.

Özbegistan Respublikasynyň garaşsyzlyk ýyllarynda geçen ýolunyň many-mazmunyny we aýratynlyklaryny obýektiv bahalamak bilen garaşsyzlyk döwrüni aşakdaky iki basgançaga bölüp öwrenmek maksada laýyk bolardy.

1) 1991–2016-njy ýyllar. Bu döwürde milli döwletlilik esaslary we sosial

ugrukdyrylan bazar ykdysadyetini emele getirmäge gönükdirilen geçiş döwrüniň deslapky özgertmeler prosesine ilkinji ädimler ädildi. Demokratik däpler esasynda täze döwlet dolandyryş ulgamy – kanun çykaryjy, ýerine ýetiriji we sud häkimiýeti guraldy, hem-de raýat jemgyýetiniň esaslary döredildi, erkin bazar ykdysadyetine geçilip başlandy. 2000-nji ýyldan ýurtda işeň demokratik täzeleniş we modernizasiýa prosesleri boldy. Şol sanda güýçli döwletden – güýçli raýat jemgyýetine basgançaklaýyn geçmek esasy wezipesi edip bellendi. Netijede ýurduň syýasy we ykdysady durmuşynda demokratlaşdyrma we liberallaşdyrma prosesleri çuňlaşdy, adamyň hak-hukuklaryny we azatlyklaryny goraýan özbaşdak sud ulgamy pugtalandyryldy, raýat jemgyýetiniň esaslary ösdi. 2010-njy ýyldan demokratik özgertmeler we ýurdy modernizirleme prosesini has-da çuňlaşdyrmak meselesi öňe sürüldi. Onuň başlanmagy Özbegistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimow tarapyndan ýurtda raýat jemgyýetini şekillendirmek we demokratik özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak konsepsiýasynyň işläp taýýarlanmagy bilen baglydyr. Şonuň ýaly-da, bu döwür döwlet häkimiýetini we dolandyryşyny has-da demokratlaşdyrma, sud-hukuk ulgamy, informatizasiýa ugruny özgertmek, söz azatlygyny üpjün etmek, saýlaw kanunçylygyny kämilleşdirmek, demokratik bazar özgertmelerini çuňlaşdyrmaga gönükdirilenligi bilen häsiýetlenýär. 2) **2017-nji ýyldan soňky ýyllar.** Bu döwrüň taryhy 2016-njy ýylyň dekabrynda saýlanan Özbegistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň strategik ösüşe esaslandyrylan giň gerimli çalt özgertmeler döwri hasaplanýar. Netijede durmuşymyza täze jümleler, hususan-da, “halk bilen gepleşik”, “halk kabulhanalary”, “wirtual kabulhana”, “tankydy analiz”, “berk düzgün-nyzam”, “elýeterli öýler”, “tehnoparklar”, “öz çagaňy özüň gora”, “ýol kartasy”, “kepillendirilen howpsuzlyk” ýaly düşüňjeler girip geldi we durmuşymyzyň aýrylmaz bölegine öwürüldi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. 10-njy synpda haýsy döwrüň taryhy bilen tanşypdyňyz?
2. 11-nji synp dersligi haýsy döwrüň taryhyny öz içine alýar? Şu döwrüň özi nähili basgançaklara bölünýär?
3. Garaşsyzlyk döwrüniň esasy aýratynlyklary nämelerden ybarat?

I BAP. GARAŞSYZLYGYŇ YGLAN EDILMEGI WE ÖZBEGISTANDA JEMGYÝETÇILIK-SYÝASY ÖZGERTMELERIN BAŞLANMAGY

1-nji tema. Özbekistan Respublikasynyň garaşsyzlygynyň gazanylmagy

Garaşsyzlyk Deklarasiýasynyň kabul edilmegi. 1990-njy ýylyň 20-nji iýun güni Özbekistan SSR Ýokary Geňeşiniň II sessiýasynda Özbekistan SSR-niň Garaşsyzlyk Deklarasiýasy kabul edildi.

Garaşsyzlyk Deklarasiýasyndaky “Özbekistany gelejegi üçin taryhy jogapkärligi çuňňur duýmak bilen, halkara hukuk kadalaryna, umumadamzat gymmatlyklaryna we demokratiýa prinsiplerine esaslanyp Özbekistan SSR-niň döwlet garaşsyzlygyny yglan edýär” diýen setirler garaşsyzlyk üçin ädilen deslapky ädimi aňladýardy. Şu Deklarasiýanyň kabul edilmegi Özbekistanyň garaşsyzlyk üçin göreşiniň täze basgançagyny başlap berdi. Bu umumdöwlet ähmiýete eýe bolan Deklarasiýany kabul etmekde respublikanyň Ýokary Geňeşiniň deputatlary işjeňlik görkezdiler. “Garaşsyzlyk Deklarasiýasy” deputatlar tarapyndan maddama-madda, her bir millet öz tagdyryny özi kesgitlemegi, Deklarasiýanyň düzgüni bilen kepillendirilýändigini öwrän-öwrän nygtaldy. Onda özbek halkynyň asyrlaryň dowamynda gazanan döwlet gurluşy we medeni ösüş baradaky baý taryhy tejribesi we däpleri hasaba alynmalydygy nygtaldy.

Garaşsyzlyk üçin hereketleriň janlanmagy. 1991-nji ýylyň 19–21-nji awgustynda Sowet Soýuzynda döwlet agdarylyşygy bolup geçdi. Ýurtda bar



Pikir ýörediň!

«Garaşsyzlyk Deklarasiýasynyň» giriş bölegine aşadaky ýaly ýazyp goýuldy: «Özbekistan Sowet Sosialistik Respublikasynyň Ýokary Geňeşi özbek halkynyň döwlet gurluşyndaky taryhy tejribesine we emele gelen baý däplerine, her bir milletiň öz tagdyryny özi kesgitlemek hukugyny üpjün etmekden ybarat ýokary maksat hakyna, Özbekistanyň gelejegi üçin taryhy jogapkärligi çuňňur duýmak bilen halkara hukuk kadalaryna, umumadamzat gymmatlyklara we demokratiýa prinsiplerine esaslanyp, Özbekistan Sowet Sosialistik Respublikasynyň döwlet garaşsyzlygyny yglan edýär».



Adatdan daşary ýagdaý döwlet komitetiniň agzalary

gazanmaklaryna ýol bermezlikdi. Ynha şeýle ýagdaýda Özbegistan SSR Ýokary Geňeşiniň Prezidiumy, Özbegistanyň Kommunistik partiýasynyň Merkezi Komiteti we Özbegistan SSR-niň Prezidentiniň ýanyndaky Ministrler Kabineti 1991-nji ýylyň 21-nji awgustynda bilelikdäki mejlisi geçirilip, onda “SSSR GKÇP-niň Özbegistan SSR-niň Konstitusiýasyna we kanunlaryna ters resminamalary Özbegistanyň çäginde amal etmeýär”, diýen karary kabul etdi.

1991-nji ýylyň 25-nji awgust güni bolsa Özbegistan SSR-niň Prezidenti ýurdumyzyň doly garaşsyzlygy ugrunda esasyny goýan ýene bir möhüm permany yglan edýär. Permanda şol sanda, şeýle diýilýär:

“Ýurtda emele gelen ýagdaýy hasaba alyp we respublikanyň bähbitlerini goramak maksadynda Respublikanyň Içeri işler ministrligi we Döwlet howpsuzlygy komiteti Özbegistan SSR-niň kanuny garamagyna alynsyn. Respublikanyň çäginde ýerleşýän SSSR Içeri işler ministrliginiň içki goşunlary gönüden-göni Özbegistan SSR-niň Prezidentine boýun egdirilsin.

Özbegistan SSR Ýokary Geňeşiniň Prezidiumyna örän gysga möhletde Respublikanyň döwlet garaşsyzlygy baradaky kanunyň taslamasyny taýýarlamak we ony Özbegistan SSR Ýokary Geňeşiniň nobatdan daşary sessiýasynda ara alnyp maslahatlaşmaga tabşyrmak teklipe edilsin”.

Özbegistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşi 1991-nji ýylyň 26-njy awgustynda Özbegistanyň döwlet garaşsyzlygy barada kanun taslamasyny taýýarlamak hem-de 31-nji awgustda Ýokary Geňeşiň sessiýasyny çagyrmaga karar etdi.

Özbegistan Kompartiýasynyň Merkezi Komiteti we Merkezi gözegçilik komitetiniň 28-nji awgustda bolan bilelikdäki Plenumy Respublika Kompartiýasynyň SSKP MK bilen islendik aragatnaşygyny bes etmäge, SSKP-niň



Özüñizi synañ!

GKÇP – bu ... 1991-nji ýylyň 25-nji awgustyndaky perman – bu ...
1990-njy ýylyň 20-nji iýun – bu ... Garaşsyzlyk Deklarasiýasy – bu ...

ähli guramalaryndan çykмага, onuň Merkezi organlaryndaky öz wekillerini çagyryp almaga karar etdi.

Ynha şeýle ýagdaýda XII çagyryş Özbekistan SSR Ýokary Geňeşiniň nobatdan daşary VI sessiýasy 1991-nji ýylyň 31-nji awgustynda öz işini başlady. Onda “Özbekistan Respublikasynyň Döwlet garaşsyzlygy barada”-ky mesele gün tertibine goýlup, gyzgyn ara alyp maslahatlaşyldy. Sessiýada Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimow söz sözlöp, öňki Soýuzda soňky wagtlarda ýüze çykan jemgyýetçilik-syýasy wakalaryň netijelerini analiz edip, olar Özbekistanyň tagdyryna gönüden-göni dahyllydygyny esaslandyryp berdi. Ýagdaýdan gelip çykmak bilen, Özbekistan Respublikasynyň döwlet garaşsyzlygyny yglan etdi we ony garaşsyzlyk esaslary baradaky kanun bilen berkitmegi teklip etdi. Ýokary Geňeşiň deputatlary maddama-madda ara alyp maslahatlaşmadan soň, “Özbekistan Respublikasynyň döwlet garaşsyzlygynyň esaslary barada”ky kanuny kabul etdiler. Soňra “Özbekistan Respublikasynyň Döwlet garaşsyzlygy baradaky Ýokary Geňeşiň Beýanaty” kabul edildi.



I. Karimow garaşsyzlygy yglan edýär

“Özbekistan Respublikasynyň döwlet garaşsyzlygynyň esaslary barada”ky kanun inňän uly ähmiýete eýe bolup, bu kanun esasynda Özbekistanyň

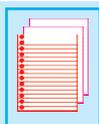


Ýatda saklaň!

«Özbekistan Respublikasynyň döwlet garaşsyzlygyny yglan etmek barada» Ýokary Geňeşiň kararynda: Respublikanyň döwlet garaşsyzlygy baradaky Ýokary Geňeşiň beýanaty tassyklansyn we respublika mundan beýläk Özbekistan Respublikasy diýip atlandyrylsyn; 1-nji sentýabr Özbekistan Respublikasynyň Garaşsyzlyk günü diýip bellensin we 1991-nji ýyldan başlap bu gün baýram we dynç alyş günü diýip yglan edilsin, diýildi.

hukuk ýagdaýy düýpgöter özgerdi. 17 maddadan ybarat şu kanun suveren Özbekistan Respublikasynyň esasy belgilerini anyklap berdi.

Watanymyzyň taryhy sahypalaryna altyn harplar bilen ýazylýan şol günlere nazar taşlaýan bolsak, hut şol wagtda ýaş, özbaşdak Özbekistanyň hökümeti ýurdumyzyň syýasy-sosial, ruhy ösüşi üçin aýgytlaýjy ähmiýete eýe bolan ençeme möhüm resminamalar kabul edenliginiň şaýady bolýarys. Mysal üçin, 5-nji sentýabrda gol çekilen Daşkent şäherindäki Lenin adyndaky meýdany Garaşsyzlyk meýdany diýip atlandyrmak baradaky, 6-njy sentýabr günü gol çekilen “Özbekistan Respublikasynyň Goranmak işleri ministrliğini düzmek barada”ky Prezidentiň permanlary we başga möhüm syýasy resminamalar şolara degişlidir.



Özbaşdak iş.

Aşaky synplarda alan bilimleriňize daýanyp we goşmaça edebiýatlardan peýdalanylýp, Garaşsyzlyk meýdanynyň bu günki güne çenli bolan ýagdaýlaryny hem-de wezipelerini suratlandyryp beriň.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň kabul edilmegi. Özbekistan garaşsyzlygy ele alansoň, tebigy ýagdaýda döwlet garaşsyzlygyny we suverenitetini Konstitusiýa esasynda berkitmek zerurlygy emele geldi. Özbekistanyň täze Konstitusiýasyny taýýarlamak taglymy ilki Islam Karimow tarapyndan 1990-njy ýylyň mart aýynda öňe sürüldi. 1990-njy ýylyň 20-nji iýun günü bolup geçen Özbekistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşiniň II sessiýasynda täze Konstitusiýa işläp taýýarlamaly, diýen netijä gelindi. Sessiýa Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimow baştutanlygynda 64 adamdan ybarat Konstitusiýanyň taslamasyny taýýarlamak boýunça komissiýa düzmek barada karar kabul edýär. Komissiýanyň düzümine Ýokary Geňeşiň deputatlary, Garagalpagystan Respublikasynyň we welaýatlaryň wekilleri, döwlet, jemgyýetçilik guramalarynyň we hojalyklaryň ýolbaşçylary, alymlar, hünärmenler girizildi.

Konstitution komissiýa Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasyny döretmegiň üstünde 2,5 ýyl işledi. Taslamanyň deslapky warianty 1991-nji ýylyň oktýabr-noýabryna çenli taýýarlap bolundy. Ol ilki girişden, alty bölümden we 158 maddadan ybaratdy. Bu taslama entek kämil dälligi sebäpli, onuň üstünde has-da ymykly we talabedijilik bilen işlemelidi. 1992-nji

ýylyň baharynda bolsa taslamanyň 149 maddadan ybarat ikinji warianty işläp taýýarlanylady. 1992-nji ýylyň güýz aýlarynda Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasynyň taslamasy umumhalk ara alyp maslahatlaşylmagy üçin 2-nji gezek metbugatda yglan edildi. Umumhalk ara alyp maslahatlaşylmagy döwründe 6 müňden artyk teklipler we pikirler bildirildi.

1992-nji ýylyň 8-nji dekabrynda XII çagyryş Özbegistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşiniň XI sessiýasy boldy. Onda ýurduň Esasy Kanunyny kabul etmek meselesi ara alyp maslahatlaşyldy. Sessiýada deputatlar taslama 80-e ýakyn üýtgetme, goşmaça we anyklyklar girizdiler. Şol gün Özbegistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşiniň XI sessiýasy “Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasyny kabul etmek barada”, “Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasy kabul edilen günü umumhalk baýramy diýip yglan etmek barada”ky kanunlary kabul etdi.



Ýatda saklaň!

Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasy 6 bölümden, 26 bapdan, 128 maddadan ybarat. Ol «Garaşsyzlyk Deklarasiýasy», «Özbegistan Respublikasynyň Döwlet garaşsyzlygynyň esaslary barada»ky kanunda berkidilen prinsipleri we taglymlary özünde doly jemledi.

Döwlet nyşanlarynyň kabul edilmegi.

1991-nji ýylyň 15-nji fewralynda Özbegistanyň Ýokary Geňeşi “Özbegistanyň döwlet nyşanlary barada” ýörite karar kabul etdi. Kararda şeýle diýilýär: “Garaşsyzlyk baradaky Deklarasiýa amal edip Özbegistan SSR-niň Ýokary Geňeşi karar edýär: Özbegistan SSR-niň Konstitusiyasynyň (Esasy Kanunynyň) täze taslamasyny taýýarlaýan komissiýa Özbegistan SSR-niň Döwlet baýdagyna, Gerbine we Senasyna degişli teklipler hem-de olar barada Düzgünnama taýýarlamak tabşyrylsyn. Komissiýa respublika jemgyýetçiliginiň we deputatlaryň pikirlerine daýanyp çemeleşsin”.

Özbegistan garaşsyz döwlet diýlip yglan edilen günün özünde özbaşdak döwlet nyşanlaryny girizmek boýunça amaly çäreler görüldi. Özbegistan Respublikasynyň Döwlet baýdagy barada, respublikanyň gerbiniň



Döwlet baýdagy



Döwlet gerbi



Abdulla Oripow



Mutal Burhanow

nusgasy we Döwlet senasynyň sazly beýany barada ýörite karar kabul edildi. Onda Konstitusiýa komissiýasynyň ekspert toparyna Döwlet baýdagynyň wariantlarynyň üstünde işlemegi dowam etdirmek, Ýokary Geňeşiň degişli komitetlerine Konstitusiýa komissiýasynyň dördijilik topary bilen hyzmatdaşlykda Döwlet baýdagy, senasy barada kanun taslamalaryny işläp taýýarlap, nobatdaky sessiýa gowşurmak tabşyryldy.

Özbeqistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşiniň 1991-nji ýylyň 18-nji noýabrynda bolup geçen VIII sessiýasy “Özbeqistan Respublikasynyň döwlet baýdagy barada”ky kanuny kabul etdi.

1992-nji ýylyň 2-nji iýulynda Özbeqistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşiniň X sessiýasynda “Özbeqistan Respublikasynyň döwlet gerbi barada”ky kanun kabul edildi.

Özbeqistan Respublikasy Ýokary Geňeşiniň 1992-nji ýylyň 10-njy dekabrynda bolup geçen XI sessiýasynda “Özbeqistan Respublikasynyň Döwlet senasy baradaky kanun kabul edildi. Sessiýada şahyr Abdulla Oripow (1941–2016) we kompozitor Mutal Burhanow (1916–2002) tarapyndan taýýarlanan senanyň warianty tassyklandy.



Pikir ýörediň!

Türkiýe Respublikasynda Döwlet senasyny ýazan şahyra görä “Milli şahyr” derejesi berlen. Senanyň teksiniň awtoryna şeýle at berilmegi näme bilen bagly? Öz pikiriniizi bildiriň!



Adalgalaryň düşündirişi:

Sessiýa – (*lat.* sessio — mejlis, ýygnak) işi döwürleýin amala aşyrylýan ygtyýarly organlaryň, sud ýa-da jemgyýetleriň iş, ýygnanyşyk geçirýän döwri.

Deputat – (*lat.* deputatus — wekil edilen, iberilen) ygtyýarly döwlet organyna saýlanan adam, wekil.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlygy çaltlandyran faktorlar nämelerde ýüze çykdy?
2. Depderiňize 1991-nji ýylyň awgust aýynda bolup geçen we Özbegistanyň garaşsyzlygyna getiren 3 möhüm wakany ýazyň we düşündiriň.
3. Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasynyň dörediliş prosesi näçe möhlet dowam etdi. Alan bilimleriňize daýanyp, onuň döredilişini basgançaklara bölüp döwürleşdiriň.
4. “Garaşsyzlyk Deklarasiýasy” we “Özbegistan Respublikasynyň garaşsyzlygynyň esaslary barada”ky kanuny tapyp, iki jedwelde birmeňzeş mazmunly normalar we tapawutly taraplary ýazyň.

Resminamanyň ady	Birmeňzeş normalar	Diňe Deklarasiýada bar maddalar	Diňe kanunda bar maddalar
“Garaşsyzlyk Deklarasiýasy”			
“Özbegistan Respublikasynyň garaşsyzlygynyň esaslary barada”ky kanun			

5. Islam Karimowyň Özbegistanyň ýolbaşçysy hökmündäki deslapky syýasy ädimleriniň taryhy ähmiýeti nämede? Pikiriňizi esaslandyryň!

2-nji tema. Özbegistan Respublikasynyň milli döwletliliginiň şkillenişi we ösüşi

Prezidentlik institutynyň şkillenmegi. Özbegistan garaşsyzlyk gazanandan soň döwlet dolandyryşynyň täze, häzirki zaman we netijeli ulgamy – Prezidentlik dolandyryşy şkilini ösdürmäge girişildi.



Ýatda saklaň!

Bu günki günde BMG-na agza bolan 193 döwletden 143-ünde Prezident wezipesi esaslandyrylan.

1990-njy ýylyň 24-nji martynda Özbegistan Respublikasynda prezidentlik institutynyň emele gelmegi ýurdumyzyň milli döwletliliginiň ösüşinde düýpgöter täze basgançagy başlap berdi. 1990-njy ýylyň 1-nji noýabrynda kabul edilen Özbegistan Respublikasynyň “Özbegistan Respublikasynda ýerine ýetiriji we dolandyryş häkimiýetiniň gurluşyny kämilleşdirmek hemde Özbegistan SSR-niň Konstitusiyasyna (Esasy Kanunyna) üýtgetmeler we goşmaçalar girizmek barada”ky kanuny bilen döwlet dolandyryşynyň utgaşyk

ulgamyň döretmek, kanun çykaryjy, ýerine ýetiriji we sud häkimiýetini bir-birinden berk tapawutlandyryp goýmagyň möhümdigini hasaba alyp, prezidentlik häkimiýeti bilen Ministrler Sowetiniň ýerine ýetiriji-dolandyryş häkimiýeti goşup goýberildi. Özbekistan Respublikasynyň Ministrler Soweti Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ýanyndaky Ministrler Kabinetine öwürüldi. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti şol bir wagtda Ministrler Kabinetiniň Başlygy bolmagy, Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň we Özbekistan Respublikasynyň Ministrler Sowetiniň apparaty Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ýanyndaky bir apparata birleşdirilýändigini kesgitlendi.

Şu kanun ýurdumyzda döwlet dolandyryş şekili – prezidentlik Respublikasyna esaslanandygyny berkitdi. Prezidentlik instituty esaslandyrylandan soň döwletimizde giň gerimli özgertmeler başlandy. 1991-nji ýylyň 18-nji noýabrynda ýurdumyzda prezidentlik saýlawlaryny tertibe salýan “Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti saýlawy barada”ky kanun kabul edildi. Şu esasa, 1991-nji ýylyň 29-njy dekabrynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentligine alternatiwlik esasynda saýlaw bolup geçdi.

Ýokary wezipä iki dalaşgär – Özbekistan Halk demokratik partiýasy we Özbekistan kärdeşler bileleşikleri Federasiýasynyň dalaşgäri Islam Karimow we “Erk” Demokratik partiýasynyň wekili Salaý Madaminow (Muhammet Salyh) kandidaturasyny goýuldy. Saýlawlaryň jemine görä, ses bermäge gatnaşanlaryň 86 % Islam Karimow kandidaturasyny, 12,3% bolsa Salaý Madaminowyň kandidaturasyny gorap ses berdi. 1995-nji ýylyň 26-njy martynda Özbekistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň kararyna görä Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ygtyýarlylyk möhletini 1997-nji ýyldan 2000-nji ýyla çenli uzaltmak meselesi boýunça umumhalk referendумы bolup geçdi. 2000-nji ýylyň 9-njy ýanwarynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti saýlawy geçirildi. Islam Karimow Özbekistan Respublikasynyň Prezidentligine alternatiwlik esasynda geçirilen saýlawda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti edip saýlandy. 2002-nji ýylyň 27-nji



Pikir ýörediň!

“Döwlet we hukuk esaslary” predmetinden alan bilimleriniňize daýanyp, aşakdaky ýagdaýy düşündiriň! 2011-nji ýylda Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiyasyna üýtgetmeler we goşmaçalar girizildi. Oňa görä, Prezidentiň ygtyýarlylygy 7 ýyldan 5 ýyla gaýtaryldy.

yanwarynda bolup geçen referendumda prezidentlik wezipesiniň ygtyýarlygy 5 ýyldan 7 ýyla uzaldyldy. 2007-nji ýylyň 23-nji dekabrynda bolup geçen saýlawda 88,1 göterim ses bilen Islam Karimow 7 ýyla saýlandy. Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ygtyýarlylyk möhleti 2015-nji ýylyň dekabrynda gutarmagy mynasybetli Prezidentlik wezipesine saýlaw geçirildi.

2015-nji ýylyň 29-njy mart günündäki prezident saýlawynda Islam Karimow 90,39 göterim ses bilen ýeňiş gazandy.

2016-njy ýylyň 2-nji sentýabrynda Islam Karimow agyr kesellik sebäpli aradan çykdy. Şu mynasybetli nobatdan daşary umumhalk prezidentlik saýlawlary geçirildi. 2016-njy ýylyň 4-nji dekabrynda Özbekistan Konstitusiyasyna we “Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti saýlawy baradaky” kanuna görä, alternatiwlik we sagdyn bäsdeşlik esasynda Prezidentlik saýlawy geçirildi. Onda 88,61 % ses bilen Baş ministr Şawkat Mirziýoýew Prezident edip saýlandy.



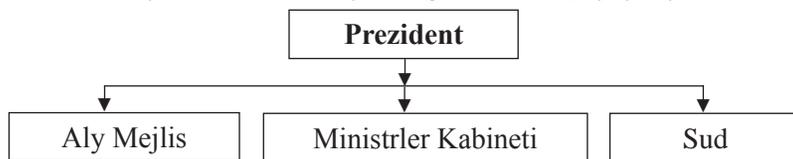
Özüňizi synaň!

Prezidentlik Respublikasy – bu ...
Islam Karimow – bu ...

Häkimiýetiň bölünişi – bu ...
Şawkat Mirziýoýew – bu ...

Özbekistan Respublikasynyň Aly Mejlisi. Garaşsyzlyk gazanylan deslapky günlerden başlap Özbekistanda demokratiýany ösdürmek üçin häzirki zaman dünýä standartlaryna jogap berip bilýän netijeli we işjeň parlamenti şekillendirmek zerurlygy emele geldi.

Demokratik prinsipler we Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiyasynyň üçünji prinsipi – döwlet häkimiýetiniň üç pudaga bölünmegi nukdaý nazaryndan Özbekistan döwlet häkimiýeti ulgamy kanun çykaryjy, ýerine ýetiriji we sud häkimiýetlerine bölünýändigini kanunlaşdyryldy.



Üç häkimiýetden her biri işinde özbaşdak bolup, şol bir wagtda bir-biri bilen aýrylmaz baglydyr. Prezident üç häkimiýetiň işini laýyklaşdyryjy özbaşdak organ hasaplanýar.

Parlamentarizmiň ösüşi basgançaklaýyn amala aşyrylýar. Özbek parlamentarizmi taryhyna nazar salsak, 1990–1994-nji ýyllarda ýurdumyzyň

parlamenti Ýokary Geňeş ady bilen atlandyrylyp, 150 deputatdan ybaratdy. 1995–2004-nji ýyllarda Aly Mejlis ady bilen atlandyrylan 250 deputatdan ybarat bir palataly parlament şekillendirildi. Bir mandatly territorial saýlaw okruglaryndan saýlanan deputatlaryň düzüminde Halk demokratik partiýasyndan, “Adolat” sosial-demokratik partiýasyndan, “Watan ösüşi” partiýasyndan, “Milli tiklanish” partiýasyndan deputatlar bolup, ilkinji gezek parlament fraksiýalary döredildi.



Özbeqistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň binasy

2005-nji ýyldan başlap ýurdumyzyň taryhynda ilkinji gezek Özbegistan Respublikasynyň Aly Mejlisi iki palatadan – Kanunçylyk palatasy (aşaky palata) we Senatdan (ýokary palata) ybarat bolup iş başlady. Bu 2002-nji ýylyň 27-nji ýanwarynda geçirilen referendum we şu esasyda kabul edilen “Özbegistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň Senaty barada” we “Özbegistan

Respublikasynyň Aly Mejlisiniň Kanunçylyk palatasy barada”ky Konstitusion Kanunlar esasynda amala aşyryldy.



Özüňizi synaň!

Kanun bilen Konstitusion kanunyň nähili tapawutlary bar?



Ýatda saklaň!

Ýurduň parlamentiniň geçen ýoluny taryhy nukdaý nazardan analiz etmek bilen, ony şertli ýagdaýda üç esasy döwre bölmek mümkin. Birinji döwür – 1991–1994-nji ýyllar, ikinji döwür – 1995–2004-nji ýyllar, üçünji döwür – 2005-nji ýyldan häzirkki wagta çenli.

Parlamentde 250 adam, şol sanda, Aşaky palata – Kanunçylyk palatasynda 150 deputat, Senatda 100 senator iş alyp barýar. Senata Garagalpagystan Respublikasy, welaýatlar we Daşkent şäherinden 6 sanydan, jemi 84 adam saýlanýar. Prezident tarapyndan bellenilýän 16 sany il-ýurtda at-abraý gazanan adamlar Senatyň agzasy bolýarlar.

Özbegistan Respublikasynyň Ministrler Kabineti, onuň ulgamy we wezipeleri. 1990-njy ýylyň 15-nji noýabrynda Özbegistanyň Prezi-

dentiniň “Özbekistan SSR-niň Prezidenti ýanyndaky Ministrler Kabinetiniň düzümini tassyklamak barada”ky permany kabul edildi. Oňa laýyklykda Özbekistanyň Prezidentiniň ýanynda Ministrler Kabineti düzüldi, Prezident onuň Başlygy boldy. Respublikada wise-prezident wezipesi döredilip, onuň üstüne Ministrler Kabinetine ýolbaşçylyk etmek we onuň işini guramak wezipesi ýüklendi. 1992-nji ýylyň 4-nji ýanwarynda wise-prezident wezipesi ýatyryldy we Özbekistan Respublikasynyň Baş ministri wezipesi döredildi. Baş ministriň üstüne wise-prezidentiň ygtyýarlyklary berildi.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň XX babynda Özbekistan Respublikasynyň Ministrler Kabinetiniň konstitusion-hukuk statusy, onuň döredilişi, işiniň esasy ugurlary we ygtyýarlyklary kesgitlenildi. Ministrler Kabineti öz işini Özbekistan Respublikasynyň 1993-nji ýylda kabul edilen “Özbekistan Respublikasynyň Ministrler Kabineti barada”ky (täze redaksiýasy 2003-nji ýyl) kanuny esasynda alyp barýar. Ministrler Kabineti Özbekistan Respublikasynyň hökümeti hasaplanyp Aly Mejlisiň kanunlary, Özbekistan Respublikasy Prezidentiniň permanlarynyň, kararlarynyň we buýruklarynyň ýerine ýetirilişine ýolbaşçylygy üpjün edýän Özbekistan Respublikasynyň ýerine ýetiriji häkimiýet organydyr.

1992-2003-nji ýyllarda Ministrler Kabinetiniň gurluşy



Ministrler Kabinetiniñ hemişelik organy hökmünde Baş ministrden we onuñ orunbasarlaryndan ybarat düzümdäki Ministrler Kabinetiniñ Prezidiumy iş alyp barýar. 2003-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyñ Konstitusiýasynyñ 89-njy maddasynyñ “Özbegistan Respublikasynyñ Prezidenti şol bir wagtda Ministrler Kabinetiniñ Başlygy hasaplanýar”, diýen ikinji bölegi alyp taşlandy. Özbegistanyñ hökümetine – Ministrler Kabinetine Baş ministr ýolbaşçylyk edýär.

Ministrler Kabinetiniñ düzümünde Başlyk wezipesi bolmaýan boldy. Häzir Özbegistan Respublikasynyñ Prezidentiniñ hödürlemegine görä, Özbegistan Respublikasynyñ Baş ministri, onuñ birinji orunbasarynyñ we orunbasarlarynyñ kandidaturasy ilki Kanunçylyk palatasynda, soňra Senatda seredilýär hem-de tassyklanýar. Ministrler Kabinetiniñ başga agzalary bolsa Baş ministriñ hödürlemegine görä Özbegistan Respublikasynyñ Prezidenti tarapyndan tassyklanýar. Häzirki wagtda Ministrler Kabinetiniñ düzümine Özbegistan Respublikasynyñ Baş ministri, onuñ birinji orunbasary we orunbasarlary, Özbegistan Respublikasynyñ ministrleri, döwlet komitetleriniñ başlyklary, Garagalpagystan Respublikasynyñ Ministrler Geňeşiniñ Başlygy girýär.



Ýatda saklaň!

Özbegistanda Baş ministr derejesine deň Wise-prezidentlik wezipesinde Şukrullo Mirsaidow (1990–1992), Baş ministr wezipesinde Abdulhaşim Mutalow (1992–1995), Ötkir Sultanow (1995–2003), Şawkat Mirziýoýewler (2003–2016) işlediler. 2016-njy ýylyñ 14-nji dekabryndan Abdulla Aripow Baş ministr edip tassyklandy.

Sud häkimiýeti. Sud häkimiýeti – Özbegistan Respublikasynyñ Konstitusiýasynyñ 106-njy maddasyna görä, Özbegistan Respublikasynda sud häkimiýeti kanun çykaryjy we ýerine ýetiriji häkimiýetlerden, syýasy partiýalardan, başga jemgyýetçilik birleşmelerinden özbaşdak ýagdaýda iş ýöredýär.

Garaşsyzlygyñ deslapky ýyllarynda sud häkimiýeti ugrunda-da özgertmeler amala aşyryldy. Özbegistan Respublikasynyñ Konstitusiýasy we 2000-nji ýylda kabul edilen “Sudlar barada”ky kanuny (täze redaksiýada) sud özgertmeleriniñ hukuk esasydyr.

Sud ulgamyndaky özgertmeleri iki döwre bölme mümkin. 1) 1991–2016-njy ýyllar; 2) 2017-nji ýyldan soňky döwür. Ilkinji döwürde Özbegistan

Respublikasynyň sud ulgamyna baş ýyl möhlete saýlanýan aşakdaky sudlar giripdir:

- ✓ Özbekistan Respublikasynyň Konstitusion sudy;
- ✓ Özbekistan Respublikasynyň Ýokary sudy;
- ✓ Özbekistan Respublikasynyň Ýokary hojalyk sudy;
- ✓ Garagalpagystan Respublikasynyň raýat we jenaýat işleri boýunça ýokary sudlary;
- ✓ Garagalpagystan Respublikasynyň hojalyk sudy;
- ✓ raýat we jenaýat işleri boýunça welaýat we Daşkent şäher sudlary;
- ✓ raýat we jenaýat işleri boýunça tümenara, tümen, şäher sudlary;
- ✓ welaýatlar we Daşkent şäheriniň hojalyk sudlary;
- ✓ harby sudlar.

Adatdan daşary sudlary düzmäge ýol berilmeýär. Özbekistan Respublikasynda sud işlerini ýöretmek özbek dilinde, garagalpak dilinde ýa-da belli bir ýerdäki köpçülik ilat gepleşýän dilde alnyp barylýar .

Sudlaryň aýratyn häkimiýet hökmünde bellemeginden maksat Özbekistan Respublikasynda şahsyň hukuklarynyň we azatlyklarynyň adalatly organ hökmünde diňe sud arkaly üpjün edilmegini gazanmak we sudy öňki jezalaýjy organdan şahsyň hukuklaryny we azatlyklaryny doly gorap bilýän organa öwürmekdir.

Sudlar suduň kararyny ýerine ýetirmek ýaly özlerine degişli bolmadyk wezipelerden azat edildi. 2008-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan ýurtda ölüm jezasy ýatyryldy, raýatlary tussag etmäge sanksiýa bermek hukugy prokuraturadan sudlara geçirildi. Döwletimizde jenaýaty jezalamagyň ynsanperwer hukuk ulgamy döredildi.

Özgermeleriniň ikinji döwrüniň esasy aýratynlygy Prezident Şawkat Mirziýoýewiň 2017-nji ýylyň 21-nji fewralyndaky “Özbekistan Respublikasynyň sud ulgamy strukturasy düýpgöter kämilleşdirmek we işiniň netijeliligini artdyrmak çäreleri barada”ky permany esasynda amala aşyrylýar.

Şu perman esasynda Özbekistan Respublikasynyň Ýokary sudy we Ýokary hojalyk sudy birlleşdirilip, raýat, jenaýat, administratiw we ykdysady sud işini ýöretmek ugrundaky sud häkimiýetiniň ýeke-täk ýokary organy – Özbekistan Respublikasynyň Ýokary sudy döredildi. Özbekistan Respublikasynyň Ýokary sudy Harby kollegiýasy, Özbekistan

Respublikasynyň Harby sudy, okrug we territorial harby sudlar ştat birlikleri Özbekistan Respublikasynyň Ýaragly Güýçleriniň düzüminden Özbekistan Respublikasynyň Ýokary sudy ulgamyna geçirildi.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti tarapyndan 2 müň 700 ýyl kesileni, şol sanda, jezany ýerine ýetirmek koloniýalaryndan 956 dürli şertler sebäpli jenaýat eden, etmişinden çynlakaý puşman edýän, düzelmek ýoluna berk geçen, ýaşayan ýeri we jezany ýerine ýetirýän edarasynda oňyn häsiýetlenen şahslary ýurdumyzyň taryhynda ilkinji gezek günäsini geçmek barada perman kabul edildi.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2016-njy ýylyň 21-nji oktabyndaky “Sud-hukuk ulgamyny has-da özgertmek, raýatlaryň hukuklaryny we azatlyklaryny ynamly goramak kepilleri güýçlendirmek çäreleri barada”ky permanyna görä, sudýalyk wezipesine bellemek (saýlamak) möhletlerine berk anyklyk girizildi. Ýagny sudýalyk wezipesine birinji gezek bellemek baş ýyla, ikinji gezek – on ýyla, soňkusynda möhletsiz bellenmek (saýlanmak) mümkinçiligi döredildi. Bu sudýalaryň ýaşyny, başarnygyny, kärine ussatlygyny hasaba almak bilen uzagrak möhlete iş alyp barmagyny kepillendirýär.

Özbekistan Respublikasynyň Ýaragly Güýçleri. Ýurdumyz garaşsyzlygyny gazanan gününden başlap Özbekistan milli döwletliligini, onuň çäk taýdan bitewiligini, ilatyň parahat we asuda durmuşyny üpjün etmek döwlet syýasatynyň baş meselelerinden biri bolup gün tertibine goýuldy.

1991-nji ýylyň 19–21-nji awgust günleri öňki Soýuzyň paýtagty Moskwa şäherinde bolup geçen döwlet agdarylyşygy sebäpli ýurt heläkçilik girdabyna ýüz tutdy. Şeýle şertde ýurduň çäk taýdan bitewiligini, ilatyň parahatçylygyny we asudalygyny ýaragly goramak ugrunda täze ädimler ädildi. Özbekistanyň Prezidentiniň 1991-nji ýylyň 25-nji awgustyndaky permany esasynda Özbekistanyň Içeri işler ministrliğiniň, Döwlet howpsuzlygy komitetiniň respublikanyň garamagyna geçmegi, SSSR Içeri işler ministrliğiniň ýurdu-myzdaky goşunlary Özbekistanyň Prezidentine boýun egdirilmegi ine şeýle birinji ädimlerden boldy.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 1991-nji ýylyň 6-njy sentýabryndaky permanyna esasan, Goranmak işleri ministrligi döredildi.

Özbekistan Respublikasynyň Ýokary Geňeşi 1992-nji ýylyň 10-njy ýanwarynda Özbekistan Respublikasynyň çäginde ýerleşýän SSSR Içeri işler ministrliginiň harby bölümlerini we okuw mekdeplerini Özbekistan Respublikasynyň garamagyna almak barada” we 14-nji ýanwarda “Özbekistan Respublikasynyň çäginde ýerleşýän harby bölümleri we harby okuw mekdepleri barada”ky kararlary kabul etdi. Şu kararlara görä, öňki SSSR Ýaragly Güýçleriniň respublikanyň çäginde ýerleşýän bölümleri, ownuk bölümleri, birleşmeleri, harby okuw mekdepleri, guramalary we başga harby gurluşlary kanuny esasyda Özbekistan Respublikasynyň ýurisdiksiýasyna alyndy. Şu karar kabul edilen gün – 14-nji ýanwar Özbekistan Respublikasynyň 1993-nji ýyldaky kanunyna görä “Watan goraýjylary günü” diýlip yglan edildi.



Harby kasam

1992-nji ýylda Özbekistanyň Prezidentiniň permany bilen Milli howpsuzlyk güllugynyň garamagynda Araçäk goşunlary müdirligi döredildi.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiyasynyň 93-nji maddasyna görä Prezident ýurduň Ýaragly Güýçleriniň Ýokary Baş Serkerdesi hasaplanýar.

1995-nji ýylyň maý aýynda döwlet we jemgyýet howpsuzlygyny üpjün etmek maksadynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ýanynda Howpsuzlyk geňeşi düzüldi. Howpsuzlyk Geňeşi Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ýanyndaky maslahatlaşma organy hasaplanýar. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti wezipesine görä, şu Geňeşiň



Ýatda saklaň!

Özbekistan Respublikasynyň Ýaragly Güýçleriniň aşakdaky harby okruglary döredildi:

1. Demirgazyk-günbatar harby okrug (Garagalpagystan Respublikasy, Horezm welaýaty);
2. Günorta-günbatar ýörite harby okrug (Buhara, Nowaýy, Kaşgaderýa we Surhanderýa welaýatlary);
3. Merkezi harby okrug (Samarkant, Jyzzak, Syrderýa welaýatlary);
4. Daşkent harby okrugu (Daşkent şäheri we Daşkent welaýaty);
5. Gündogar harby okrug (Andijan, Namangan, Fergana welaýatlary).

başlygy hasaplanýar. Howpsuzlyk Geňeşi özüniň mejlislerine wagtlaýyn ýagdaýda Özbekistandaky islendik wezipeli şahsy teklip etmegi mümkin. Geňeşiň mejlisiniň dowamynda bildirilen teklipler we pikirler köpçülik ses bilen kabul edilýär we ýurduň Prezidenti degişli karary tassyklandan soň güýje girýär.



Ýatda saklaň!

2018-nji ýylyň 10-njy ýanwarynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň ýanyndaky Howpsuzlyk geňeşiniň ilkinji gezek giňeldilen, açyk, wideokonferensiýa ýygnagy bolup geçdi. Onda Özbekistanyň Ýaragly Güýçleriniň söweşeň ýagdaýa taýýarlygy öňki 5 günden bu günki günde 3 sagada getirilendigi nygtaldy.

Ýurdumyzda ilkinji gezek 1996-njy ýylyň 24-nji aprelinde Aly Mejlisiň başynjy sessiýasynda makullanan dört bölümden, ýigirmi sekiz maddadan ybarat bolan “Milli howpsuzlyk barada”ky Kanunyň taslamasy ara alnyp maslahatlaşyldy. Milli howpsuzlyk ulgamyny şekillendirmek, milli howpsuzlygy üpjün etmek babatdaky wezipeler we olary amala aşyrmagyň prinsiplerini hukuk normalarynda kesgitleýän, bütinleý täze resminama hökmünde seredildi. 1997-nji ýylyň awgust aýynda Aly Mejlisiň IX sessiýasynda Özbekistan Respublikasynyň Milli howpsuzlyk konsepsiýasy kabul edildi.

Daşary ýurt tejribesinde milli howpsuzlyk diýende köpräk döwlet howpsuzlygy düşünilýär. Bu babatda Özbekistan özboluşly ýoluna eýe. Sebäbi, meselä beýle çemeleşmek milli howpsuzlyk meselesiniň mazmunyny birneme daraldýar. Dogry, milli howpsuzlykda harby we döwlet howpsuzlygy meseleleri esasy orun tutýar. Ýöne milli howpsuzlyk diýlende diňe bir ine şularyň özi düşünilmeýär.

Ýurdumyzyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen 2018-nji ýylyň 9-njy ýanwar “Özbekistan Respublikasy Goranma doktrinasy barada”ky kanun kabul edildi. Kanun globallaşma şertinde halkara we sebitleýin howpsuzlyga howplaryň barha giňelýän ýagdaýda geosýasy gapma-garşylyk, güýç ulanmak, şu şol sanda, köpçülikleýin gyryjy ýaragy ulanmak ähtimalynyň artanlygy, halkara terrorizmiň we ekstremizmiň işjeňleşenligi, informasiýa mekanynda özara göreş güýçlenendigine garşy mynasyp durup bilmek meselelerini kepillendirýär.



Özüñizi synañ!

Goranma doktrinasy – bu ...
Harby okrug – bu

Howpsuzlyk geñeşi – bu ...
Araçäk goşunlary – bu ...



Adalgalar düşündirisi!

Günä geçme – Sudañ hökmi bilen jeza bellenen käbir şahsy jenaýat jogapkärligidin azat etmek ýa-da berlen jezany ýeñilleşdirmek. Adatda, günä geçme döwlet baştutanynyň karary bilen amala girizilýär.

Referendum – (*lat.* – mälim edilmegi zerur bolan zat) döwlet ähmiýete eýe bolan möhüm meseleler boýunça geçirilýän we käte kanun kabul etmek üçin esas bolup hyzmat edýän umumhalk soragy, ses bermek ýoly bilen halkyň pikirini anyklamak.

Ýurisdiksiýa – (*lat.* – sud etmek, sud prosesi) Hukuk meselelerini çözmek, sud etme işlerini alyp barmak hukugy. Belli bir döwlet organynyň ygtyýarlyklary çägendäki hukuk ugry.

Doktrina – (*lat.* – taglymat; okumyşlylyk) ylmy ýa-da filosofiki taglymat, nazaryýet; esasy nazary ýa-da syýasy nukdaý nazar.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Özbegistanda bir palataly parlament iş alyp baran döwürdäki özboluşlylyk nämelerden ybarat? Iki palataly parlament döretmek zerurlygy nämede?
2. Döwlet dolandyryşynda häkimiýetiň bölünmegi nähili ähmiýete eýe?
3. Özbegistanda ýerine ýetiriji häkimiýetine haýsy döwlet edaralary girýär?
4. Özbegistanda “Watan goraýjylary günü” ilkinji gezek haýsy ýylda bellendi?
5. Özbegistanda sudañ işleri haýsy dillerde alnyp barylýar ?
6. Ministrler Kabinetinde we onuň strukturasynda nähili özgerişler bolup geçdi?

II BAP. ÖZBEGISTANDA RAÝAT JEMGYÝETINIŇ ŞEKILLENMEGI WE ÖSÜŞI

3-nji tema. Raýat jemgyýeti taglymynyň ösüş taryhy

Ýerli döwlet häkimiýeti organlary. Özbekistanda demokratik hukuk döwlet gurmak prosesinde köp wezipeler kesgitlenipdi. Iň möhüm wezipelerden biri respublikada döwlet häkimiýetiniň wekillik we raýatlaryň öz-özünü dolandyryş organlarynyň täze şertlere laýyk gelýän ulgamyny döretmekdi. Häzirki amalda bolan ýerli wekillik organlary halk deputatlary Sowetleriniň esasynda döredilen. Ýöne olar öňki gurluşdan demokratik mazmuny bilen düýpgöter tapawutlanýar .

1992-nji ýylyň 4-nji ýanwarynda “Özbekistan Respublikasynyň ýerli häkimiýet edaralaryny gaýtadan döretmek barada”ky kanun kabul edildi. Bu kanun ýurdumyzda ýerli häkimiýetiň iki özbaşdak organy – **wekillik** we **ýerine ýetiriji organlary** ulgamyna ýolbaşçylyk edýän häkimlik we häkimler wezipesi girizildi.



Ýatda saklaň!

1992-nji ýylda ilkinji gezek Daşkent şäherinde we 12 welaýatda, 163 oba tümeninde we 18 şäher tümeninde hem-de 120 şäherde häkimler bellendi we tassyklandy, olaryň apparaty — häkimiýetler düzüldi.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň XXI baby “Ýerli döwlet häkimiýetiniň esaslary” diýlip atlandyrylyp, onda ýerli döwlet häkimiýeti organlarynyň ulgamy, wezipeleleri, düzüliş tertibi pugtalandyryldy. Konstitusiýa görä, öňki ýerli wekillik organlarynyň ady Geňeşler diýlip üýtgedildi. Olaryň netijeli işlemegini üpjün etmek üçin welaýat, tümen we şäher halk deputatlary Geňeşleri döredildi.

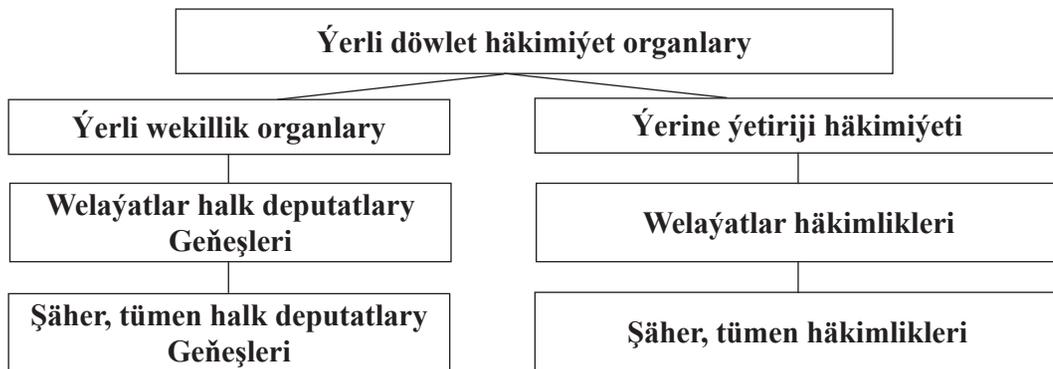
Özbekistanyň Konstitusiýasy kabul edilýänçe ýerli wekillik organlarynyň üç bogunly ulgamy bar bolup, olar:

- 1) welaýatlar hem-de Daşkent şäher halk deputatlary Geňeşleri (Sowetleri) – ýokary bogun hasaplanýardy;
- 2) tümen, şäher halk deputatlary Geňeşleri – orta bogun;
- 3) oba, posýolok, awul halk deputatlary Geňeşleri – aşaky bogun.

Konstitusiya yerli wekillik organlarynyň iki bogunly ulgamyny berkitdi, ýagny aşaky bogun alyp taşlandy. Olaryň ýerine raýatlaryň öz-özünü dolandyryş organlary düzülýän boldy.

Şeýdip, Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasyna görä, yerli döwlet häkimiýeti, häkimiýet organlary iki özbaşdak organlara – *wekillik* we *yerine yetiriji* häkimiýetine bölündi.

Yerli wekillik organlaryna – halk deputatlary Geňeşleri girýär. Olar öz işini köpçülik (kollegial) esasyda alyp barýar. Halk deputatlary Geňeşleriniň işiniň esasy guramaçylyk-hukuk şekili sessiýa hasaplanýar.



“Halk deputatlary welaýat, tümen we şäher Geňeşlerine saýlaw barada”ky kanuna görä wekillik organlaryna 21 ýaşa dolan raýatlar saýlanýar. Halk deputatlary welaýat we Daşkent şäher Geňeşlerine 60 sanydan köp bolmadyk, tümen we şäher Geňeşlerine bolsa 30 sanydan köp bolmadyk deputatlar 5 ýyl möhlete saýlanýar.

Yerine yetiriji häkimiýetine – häkim we onuň yerine yetiriji aparaty girýär. Häkim degişli çäkke ýokary wezipeli şahs hasaplanýar. Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 101-nji maddasyna görä, häkimleriň wekilçilik möhleti – bäş ýyl.

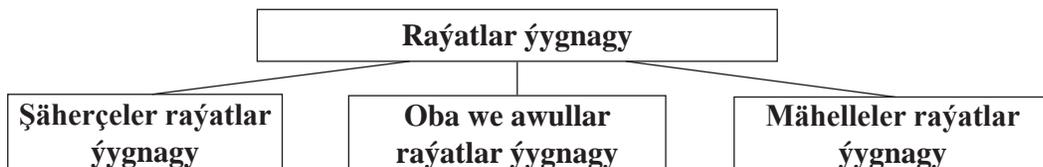
Welaýat we Daşkent şäher häkimi Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti tarapyndan kanuna görä bellenýär hem-de wezipesinden boşadylýar. Tümenleriň we şäherleriň häkimleri degişli welaýat häkimi tarapyndan bellenýär we wezipesinden boşadylýar hem-de degişli halk deputatlary Geňeşi tarapyndan tassyklanýar. Şäherlerdäki tümenleriň häkimleri degişli şäher häkimi tarapyndan bellenýär we wezipesinden boşadylýar hem-de halk deputatlary şäher Geňeşi tarapyndan tassyklanýar. Tümenlere

boʻyun egʻyan shaherlerin hakimlari tumen hakimi tarapyndan bellenyar we wezipesinden boʻsadylyar hem-de halk deputatlary tumen Geʻnesi tarapyndan tassyklanyar. Wekillik organlary duzilmeyan shaher duzumindaki tumenlerde we tumene boʻyun egʻyan shaherlerde-de hakimiyetler doredildi, olaryn apparaty – hakimiyet doredildi. Welayat hakimlari we Dashtent shaher hakimi Oʻzbekistanyn Prezidentini shu yerlardaki wekili hasaplanyar.

Yerli dawlet hakimiyet organlary sud hakimiyeti organlary, prokuratura, icheri isler organlary, adalat yaly hukuk gorayjy organlar bilen ozara hyzmatdashlykda ish alyp baryar.

Raʻyatlaryn oz-ozuni dolandyrysh organlary. Oʻzbekistan Respublikasy ozbashdak osus yoluna girenson, Oʻzbekistana mahsus we laʻyk raʻyatlaryn oz-ozuni dolandyrysh organlary emele geldi. Hususan-da, hazirki wagtda dunyani ahli diyen yaly yurtlarynda bu institut yerli oz-ozuni dolandyrysh diyip atlandyrylsa, Oʻzbekistanda bolsa raʻyatlaryn oz-ozuni dolandyrysh diyip atlandyrylyar.

Oʻzbekistan Respublikasyny Konstitusiyasy kabul edilenso, raʻyatlaryn oz-ozuni dolandyrysh ulgamyny hukuk esasy pugtalandyryldy. Konstitusiyany 105-nji maddasyna gorā, “shaherchelerde, obalarda we awullarda, shonu yaly-da, olaryn duzumindaki mahellelerde hem-de shaherlardaki mahellelerde raʻyatlaryn yugnaklary oz-ozuni dolandyrysh organlary bolup, olar iki yarim yil mohlete bshlygy (aksakgaly) we onu maslahatchylaryny saylayar”.



Yatda saklan!

1999-njy yilda «Raʻyatlaryn oz-ozuni dolandyrysh organlary barada», 2004-nji yilda bolsa “Raʻyatlaryn yugnagy bshlygy (aksakgaly) we onu maslahatchylary saylawy barada”ky Oʻzbekistan Respublikasyny kanunlary kabul edildi. 2017-nji yilda Oʻzbekistan Respublikasyny Prezidenti “Mahelle institutyny has-da kamilleddirmek chareleri barada”ky permana gol chekdi.

Şeýdip, raýatlar ýygnagy mälim möhletde toplanyp iş ýöredýän öz-özünü dolandyryş serişdesi bolsa, başlyk, onuň maslahatçylary hemişelik iş alyp barýan gurluşdyr.

Prezidentiň 2017-nji ýyldaky permany esasynda raýatlar ýygnaklarynyň bileleşigi hökmünde raýatlaryň öz-özünü dolandyryş organlarynyň işini laýyklaşdyrmak boýunça Respublika geňeşi döredildi. Özbekistan Respublikasynyň Baş ministri, Garagalpagystan Respublikasynyň Jokorgy Keňesiniň başlygy, welaýatlaryň we Daşkent şäheriniň, tümenleriň we şäherleriň häkimlerine degişli Respublika geňeşi, ýerlerdäki geňeşlere jemgyýetçilik esasynda başlyklyk etmegi bellendi. Respublika geňeşinde guramaçylyk işleri we usuly meseleler boýunça başlygyň orunbasary, şonuň ýaly-da, Respublika geňeşinde hem-de ýerlerdäki geňeşlerde ýaşlar işleri, dini-magaryf meseleleri, garrylar we weteranlar işleri boýunça başlygyň orunbasarlary wezipeleri girizildi. Raýatlaryň öz-özünü dolandyryş organlarynda jemgyýetçilik esasynda iş ýöredýän raýatlar ýygnagynyň başlygynyň orunbasary – ýaşlar meseleleri boýunça maslahatçy wezipesi girizildi.

Özbaşdak iş.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 99-105-nji maddalarynyň mazmununy tema bilen baglaň. Mysallar getirň.

Saýlaw ulgamy. Özbekistanda demokratik jemgyýete mahsus saýlaw ulgamy döredilmeginde halkara hukuk ülnülerine we talaplaryna, öňdebaryjy daşary ýurt tejribesine laýyk saýlaw kanunçylygy döredilmegi möhüm ähmiýete eýe boldy.

Ilki saýlaw ulgamyny ýola goýmak maksadynda “Özbekistan Respublikasynyň referendumy barada” we “Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti saýlawy barada” (1991-nji ýyl 18-nji noýabr) kanun kabul edildi. XX asyryň 90-njy ýyllarynyň başynda saýlawlar, saýlaw geçirmek tertipleri barada ençeme kanunlar kabul edildi. Şol sanda, “Özbekistan Respublikasynyň Aly



2016-njy ýylyň 14-nji dekabrynda saýlanan Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziyoyew

Mejlisine saýlaw barada”ky, “Halk deputatlary welaýat, tümen we şäher Geňeşlerine saýlaw barada”ky we “Raýatlaryň saýlaw hukuklarynyň kepilleri barada”ky kanunlar şolara degişlidir.

Saýlawlar Merkezi saýlaw komissiýasy tarapyndan guralýar, komissiýa 1998-nji ýyldan başlap özbaşdak wagtlaýyn organ hökmünde iş başlan bolsa, 2014-nji ýyldan bolsa hemişelik organ hökmünde döredildi. Merkezi saýlaw komissiýasy we onuň agzalary öz işini islendik döwlet organlary, jemgyýetçilik birleşmeleri we wezipeli şahslardan özbaşdak ýagdaýda amala aşyrýar.

Özbeqistan Respublikasynyň Konstitusiyasynda we kanunlarda 18 ýaşa dolan raýatlaryň saýlamak hukugyna eýedigini, Özbeqistanyň Prezidenti saýlawy, Aly Mejlis saýlawy, halk deputatlary welaýat, tümen we şäher Geňeşleri saýlawy umumy, deň, gönüden-göni saýlaw hukugy esasynda gizlin ses bermek ýoly bilen geçirilmegi berkidilip goýlan.

Her bir raýat – saýlawçy bir sese eýe. 35 ýaşdan kem bolmadyk raýat Özbeqistan Respublikasynyň Prezidenti, 25 ýaşa dolanlar Aly Mejlise, 21 ýaşa dolanlar welaýat, tümen we şäher Geňeşlerine deputatlyga saýlanmak hukugyna eýe.



Özüňizi synaň!

Raýatlar ýygnaýy – bu ... Saýlanmak ýaşy – bu ... 1991-nji ýyl – bu ...
Başlyk maslahatçylary – bu ... Saýlaw ýaşy – bu ... 2017-nji ýyl – bu ...

Özbeqistan Respublikasynyň Konstitusiyasyna görä, ýurduň Prezident saýlawy, Aly Mejlisiň Kanunçylyk palatasyna hem-de Garagalpagystan Respublikasynyň Jokorgy Keňesine, welaýatlar, tümenler, şäherler döwlet häkimiýeti wekilçilik organlaryna saýlaw degişlilikde olaryň konstitusion wekilçilik möhleti gutarýan ýylda — dekabir aýynyň 3-nji on günlüginini 1-nji ýekşenbesinde geçirilýär.

Özbeqistanda köppartiýalylyk ulgamynyň ýüze çykmagy. Köppartiýalylyk – jemgyýetiň durmuşynda iki ýa-da ondan artyk partiýanyň iş ýöretmegidir. Bu ýagdaý demokratik ýola giren döwletlere we jemgyýetlere mahsus hasaplanyp, jemgyýetiň ösüşi pikirleriň köpdürlüligine esaslanýar. Jemgyýetde syýasy partiýalaryň erkin iş alyp barmagy demokratik hukuk döwlet gurmagyň esasy girewidir.

Häzirki döwür dünýädaky demokratiýanyň esasy ölçeglerinden biri saýlawlaryň köpartiýalylyk esasynda geçirilmegidir. Garaşsyzlyk döwründe döredilen ilkinji syýasy partiýa bu – *Özbeqistan Halk demokratik partiýasy*dyr. Partiýa 1991-nji ýylyň noýabrynda esaslandyryldy. Onuň maksady durmuş taýdan goraga mätäç ilat gatlagynyň bähbitlerini goramaga gönükdirilen. Bu partiýa döredilenden häzirki güne çenli baş gezek Prezident saýlawlarynda hem-de parlament saýlawlarynda gatnaşyp, parlamentde öz fraksiýasyny döretmegi gazandy.



Özbaşdak iş.

Goşmaça edebiýatlardan peýdalanmak bilen, bir topar okuwçylar Özbegistan HDP-nyň Prezident saýlawynda gatnaşan ýyllaryny sanap çykýar we kesgitleme berýär. Ikinji topar partiýanyň Aly Mejlise saýlawlarda gatnaşyşy boýunça edil şu wezipäni ýerine ýetirýär.

Özbegistanda köpartiýalylygyň ösüş taryhynda öz ýerine eýe partiýalardan ýene biri Özbegistan “*Watan taraqqiyoti (ösüşü)*” partiýasy boldy. Bu partiýa 1992-nji ýyl döredilen.

1999-njy ýylda "Fidokorlar" milli demokratik partiýasy döredildi. Ol Özbegistanyň janypkeş ýaşlarynyň maksatlaryny we niýetlerini goldaýan syýasy partiýa hökmünde dünýä geldi. 2000-nji ýylyň aprelinde “*Watan taraqqiyoti*” partiýasy we “*Fidokorlar*” milli-demokratik partiýasynyň bilelikdäki gurultaýy bolup, onda her iki partiýa hereketi, iş maksatnamasy ýakynlygy ara alnyp maslahatlaşyldy, olaryň birleşip işlemegi maksada laýyk, diýen netije esasynda iki partiýa birleşdi.

Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda dörän partiýalardan ýene biri bu – *Özbegistanyň “Adolat” sosial-demokratik partiýasy*dyr. Ol 1995-nji ýylyň fewralynda döredilen. Sosial-demokratik partiýalaryň esasy maksady jemgyýetdäki sosial problemlary çözmäge gönükdirilen. Partiýa şonuň üçin hem ösen ýurtlardaky sosial-demokratik ugurdaky partiýalar bilen aragatnaşyklary ýola goýmaga we halkara sosial demokratik hereketlerde işjeň gatnaşmaga ymtylýar. Özbegistan “Adolat” sosial-



demokratik partiýasy orta synp we kömege mätäç ilat gatlagyna daýanýar, olaryň syýasy we sosial erk-isleglerini aňlatmaga ymtylýar.



Garaşsyzlyk ýyllarynda döredilen partiýalardan ýene biri – bu *Özbeğistanyň Milli tiklanish(galkynyş) demokratik partiýasydyr*. Bu partiýa 1995-nji ýylyň iýunynda döredilen. Özbeğistanyň Milli tiklanış demokratik partiýasynyň esasy maksat-wezipesi milli däpleri we gym-matlyklary saklamakdan ybarat.

2008-nji ýylyň iýunynda Özbeğistanyň “Fidokorlar” milli demokratik partiýasy we Özbeğistanyň “Milli tiklanish” demokratik partiýasynyň birleşdiriji gurultaýy bolup, onda esasy mesele Özbeğistanyň “Milli tiklanish” demokratik partiýasy we “Fidokorlar” milli demokratik partiýasyny birleşdirmek baradaky mesele seredildi. Gurultaýda partiýalaryň maksatly maksatnama wezipeleri many-mazmunyna görä bir-birine ýakynlygy nygtaldy we olar birleşdirildi.



Özbeğistanyň syýasy ulgamynda özboluşly orna eýe bolup ýetişen *Özbeğistanyň Liberal-demokratik partiýasy (ÖzLiDeP)* 2003-nji ýylyň noýabrynda döredildi. Özbeğistanyň Liberal-demokratik partiýasy umummilli syýasy gurama hökmünde mülkdarlar gatlagynyň, kiçi biznes, fermerlik we daýhan hojalyklarynyň wekilleriniň, önümçiligiň ýokary hünärli hünärmenleriniň we dolandyryş işgärleriniň,

işewürleriň bähbitlerini aňladýar we goraýar.

Özbeğistan Respublikasynda syýasy partiýalaryň geçen ýyllaryň dowamyndaky işine nazar taşlaýan bolsak, olaryň ösmegi üçin hukuk esasy döredilendigini görýäris. Şol sanda, Özbeğistan Respublikasynyň Konstitusiýasy, “Syýasy partiýalar barada”ky, “Syýasy partiýalary maliýeleşdirmek barada”ky kanunlar hem-de “Döwlet dolandyryşyny täzelemek we has-da demokratlaşdyрма hem-de ýurdy modernizasiýa etmekde syýasy partiýalaryň roluny güýçlendirmek barada”ky Konstitusion kanuny şolara degişlidir. Syýasy partiýalaryň jemgyýetde nähili ýagdaýa eýedigini kesgitleýän esasy ölçeg – bu olaryň döwlet häkimiýeti wekilçilik organlaryna bölýän saýlawlarda nähili netijeler gazananlygy hasaplanýandygy tebigydyr.

Özbeğistanyň ekologik hereketi. 2008-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyň “*Saýlaw baradaky kanun resminamalaryny kämilleşdirilmegi mynasybetli Özbegistan Respublikasynyň käbir kanunlaryna üýtgetmeler we goşmaçalar girizmek barada*”ky kanuny kabul edildi. Oňa görä Özbegistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň Kanunçylyk palatasyna baş ýyl möhlete 135 de-putat saýlanyp, Kanunçylyk palatasynyň 15 deputaty Özbegistanyň ekologik hereketinden, öz içki gurultaýyndan saýlanmagy bellendi. Şu Kanun esasynda Aly Mejlisiň Kanunçylyk palatasyndaky deputatarynyň sany 150 deputatdan ybarat boldy.



Özbeğistanyň ekologik hereketi 2008-nji ýylyň awgustda döredilen. Özbegistanyň ekologik hereketi öz işini raýatlaryň häzirki we geljekki nesli amatly daşky gurşaw şertinde ýaşamagy, ilatyň saglygyny gowulandyrmak, ähli tebigy resurslary goramak we olardan akylyly-başly peýdalanmak hukuklaryny hem-de olara sözsüz amal edilmegini üpjün etmäge gönükdirilen täzeleniş proseslerini has-da çuňlaşdyrmakda jemgyýetiň bar güýçlerini we mümkinçiliklerini mobilizlemäge gönükdirilen.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylyň 22-nji dekabrynda Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň Aly Mejlise Ýüzlenmesi yglan edildi. Bu Ýüzlenmede Özbegistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň Kanunçylyk palatasyndaky 15 deputatlyk orny bellenmezden, Ekologik hereket başga partiýalar bilen deň bäsdeşlige girmek bilen, saýlawlar arkaly deputatlyk ýerini gazanmalydygy teklip edildi.



Adalgalaryň düşündirişi:

Partiýa – (*lat. partio* — bölek, bölüm) taglym taýdan pikirdeş, bähbitleri bir bolan adamlar toparyndan ybarat, belli bir sosial toparyň ýada gatlaklaryň bähbitlerini gorayan syýasy gurama.

Modernizasiýa – (*modern* – häzirki zaman) täzeleniş, häzirki zaman; döwlet, jemgyýet, ykdysadyýet, tehnologiýa we başga ugurlaryň täzelenmegi, täze usullar, oýlap tapmalaryň ulanylmagy esasyndaky özgerişler.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Ýerli döwlet häkimiýeti organlaryny sanaň. Olar öz işini haýsy kanunlar esasynda ýöredýär?
2. Saýlaw ulgamyndaky soňky özgerişler barada nämeleri bilýärsiňiz?
3. Ýerli häkimiýet we ýerli wekilçilik organynyň arasynda nähili tapawut we baglylyklar bar?
4. Syýasy partiýalaryň işi boýunça aşakdaky jedweli dolduryň.

Partiýa	Özbeqistan HDP	“Adolat” ASDP	ÖzMTDP	ÖzLiDeP
Döredilen ýyly				
Taglymy				

4-nji tema. Özbegistanda raýat jemgyýetiniň ösüşiniň esasy basgançaklary we perspektiwalary

Güýçli döwletden – güýçli jemgyýete tarap. 2000-nji ýyldan – bu günki güne çenli bolan döwri öz içine alan basgançakda ýurtda işjeň demokratik täzeleniş we modernizirleme prosesleri bolup geçdi. Şu basgançagyň esasy wezipesi edip milli döwletlilik esaslaryny berkitmäge gönükdirilen güýçli döwletden – güýçli raýat jemgyýetine basgançaklaýyn geçmek meselesi goýuldy. Ýurduň syýasy we ykdysady durmuşynda demokratlaşdyrma we liberallaşdyrma prosesleri çuňlaşdy, adamyň hak-hukuklaryny we azatlyklaryny goraýan özbaşdak sud ulgamy pugtalandy, raýat jemgyýetiniň esaslary ösdi, raýatlaryň ykdysady we syýasy işjeňligi artdy. Islam Karimow tarapyndan ýurtda raýat jemgyýetini şekillendirmek we demokratik özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak konsepsiýasy işläp taýýarlanylady. Şu basgançak döwlet häkimiýetini we dolandyryşy has-da demokratlaşdyrmaga, sud-hukuk ulgamyny, informatizasiýa ugruny özgertmäge, söz azatlygyny üpjün etmäge, saýlaw kanunçylygyny kämilleşdirmäge, ykdysadyýeti liberallaşdyrmaga gönükdirilen demokratik bazar özgertmelerini çuňlaşdyrmaga gönükdirilenligi bilen häsiýetlenýär.

2002-nji ýylda bolup geçen Aly Mejlisiň IX sessiýasynda ýurduň Birinji Prezidenti Islam Karimow hut ine şu köp taraply özgertmeleri amala

aşyrmagyň täze prinsiplerini orta atdy. Onda özgertmelere degişli ýedi mesele – ileri tutulýan ugur hökmünde kesgitlenildi.

Ileri tutulýan ugurlardan biri jemgyýetçilik durmuşynda döwlet däl we täjirçilik däl guramalarynyň ornuny we roluny artdyrmak arkaly raýat jemgyýetini gurmak proseslerini çuňlaşdyrmak, “Güýçli döwletden – güýçli jemgyýete tarap” prinsipini amala aşyrmak hasaplanýar.

Döwlet syýasatynyň baş ýoly hukuk, demokratik döwletini gurmak, kanunyň önünde hemmäniň deňligini üpjün etmek, “raýat – jemgyýet – döwlet” prinsipini girizmek, ine şu ýol bilen raýat jemgyýetini gurmak boldy.

Ýurdumyzda demokratik özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak we raýat jemgyýetini ösdürmek konsepsiýasy. Islam Karimoyň 2010-njy ýylyň 12-nji noýabrynda bolup geçen Özbekistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň Kanunçylyk palatasynyň we Senatynyň bilelikdäki mejlisinde “Ýurdumyzda demokratik özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak we raýat jemgyýetini ösdürmek konsepsiýasy” temasynda eden çykyşy amala aşyrylan özgertmeleri gözden geçirmek hem-de jemgyýet we döwlet durmuşynyň ähli ugurlaryny has-da ösdürmek ugurlaryny kesgitlemek nukdaý nazaryndan möhüm ähmiýete eýe boldy. Şu Konsepsiýada ýurdumyzda raýat jemgyýetini we hukuk döwletini gurmak boýunça amala aşyrylan işler jikme-jik analiz edilip, bu ugurdaky demokratik özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak we üznüksiz dowam etdirmek boýunça derwaýys wezipeler belläp berildi.

Döwlet häkimiýetini we dolandyryşyny demokratlaşdyrmak boýunça Konstitutsiýanyň 78, 89, 93, 96, 98-nji maddalaryna üýtgetmeler girizilip, oňa esasan Baş Ministriň kandidaturasy saýlawlarda (Aly Mejlis) iň köp deputatlyk orunlaryny alan syýasy partiýa ýa-da deň mukdarda köp orun



Ýatda saklaň!

Konsepsiýa alty bölekden ybarat bolup, onda döwlet häkimiýetini we dolandyryşyny demokratlaşdyrmak, sud-hukuk ulgamyny, habar ugruny özgertmek, informasiýa we söz azatlygyny, saýlaw hukugy azatlygyny üpjün etmek we saýlaw kanunçylygyny ösdürmek, raýat jemgyýeti institutlaryny şekillendirmek we ösdürmek, bazar ykdysadyýetini liberallaşdyrmagy has-da çuňlaşdyrmak barasyndaky möhüm wezipeler kesgitlenen.

alan syýasy partiýalar tarapyndan teklip edilýär, Prezident hödürlenen kandidaturany garap çykyp 10 gün möhlet içinde Aly Mejlisiň palatalary tarapyndan seretmek we tassyklamak üçin teklip edýän boldy.

Sud-hukuk ulgamyny özgertmek ugrunda adwokatura instituty kämilleşdirildi we onuň garaşsyzlygy has-da pugtalandyryldy. Jenaýat jezalarynyň liberallaşdyrylmagy mynasybetli jenaýatlar klassifikasiýasy üýtgedildi. Sanksiýa bermek hukugy sudlara geçirildi.

“Döwlet häkimiýeti we dolandyryş organlarynyň işiniň açyklygy barada”, “Teleradiogepeleşikler barada”, “Köpçülikleýin habar serişdeleriniň işiniň ykdysady esaslary barada”, “Köpçülikleýin habar serişdelerini döwlet tarapyndan goldamak kepilleri barada”ky kanunlary kabul etmek kesgitlendi. Netijede informasiýa ugruny özgertmek, informasiýa we söz azatlygyny üpjün etmek ugrunda ýurtda şu ugra degişli 10-a ýakyn kanun resminamalary kabul edildi.

Özbeğistanda saýlaw hukugy azatlygyny üpjün etmek we saýlaw kanunçylygyny ösdürmek ugrunda saýlaw kanunçylygy kämilleşdirilip, saýlaw ulgamy yzygiderli we basgançaklaýyn liberallaşdyryp baryldy. Möhletinden öň ses bermek meselesini çözmek, uçastok saýlaw komissiýalarynyň işiniň äşgärligini üpjün etmek boýunça amaldaky kanun resminamalaryna üýtgetmeler girizmek bellendi.

Häzirki wagtda ýurdumyzda 9 münden artyk döwlet däl täjirçilik däl guramasy bar. 29 halkara we daşary ýurt hökümet däl guramalarynyň filiallary we wekilathanalary iş alyp barýar. 2017-nji ýylda «Nurany» gaznasynyň, Ýaşlar bileleşiginiň, Özbegistanyň fermer, daýhan hojalyklarynyň we mellek ýer eýeleriniň geňeşiniň, Söwda-senagat palatasynyň, Öz-özünü dolandyryş organlarynyň işini laýyklaşdyrmak boýunça Respublikan geňeşi ýaly döwlet däl täjirçilik däl guramalarynyň işini kämilleşdirmäge we olary goldamaga gönükdirilen aýratyn permanlar we kararlar kabul edildi.

Halk bilen gepleşiğiň ýola goýulmagy. 2016-njy ýylda ilkinji gezek ýurduň ilaty bilen hökümetiň gönüden-göni gepleşiği ýola goýuldy. Şol ýylyň sentýabr aýynda Baş ministriň (pm.gov.uz elektron salgysynda) wirtual kabulhanasy açyldy. 2017-nji ýylyň “Halk bilen gepleşik we adam bähbitleri ýyly” diýlip ygylan edilmegi bu ugurdaky işleri ýaýbaňlandyrdy.

Prezident Şawkat Mirziyoyewiň 2016-njy ýylyň 28-nji dekabryndaky “Fiziki we ýuridik şahslaryň ýüzlenmeleri bilen işlemek ulgamyny düýpgöter kämilleşdirmäge degişli çäreler barada”ky permanyna görä Halk kabulhanalary döredildi. Onuň işgärleri bolsa Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň diwanynyň işgärleri hasaplanýandygy bellendi. 2017-nji ýylyň dekabrynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziyoyew Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasy kabul edilenliginiň 25 ýyllygyna bagyşlanan dabaraly ýygnakdaky çykyşynda Halk kabulhanalarynyň esasynda, Prezidentiň ýanyndaky aýratyn gurluş – Çalt döwlet hyzmatlary agentligini döretmek taglymyny öňe sürdi.



Pikir ýöretme!

Wirtual kabulhana açylmagynyň zerurlygyny nämelerde görýäsiňiz? Goşmaça maglumatlardan peýdalanmak bilen, internetiň pm.gov.uz salgysyndaky “PM” gysgarlmasynyň mazmunyny düşündiriň.

Bir ýylyň dowamynda synagdan geçip, barha kämilleşdirilen şu mehanizm dünýä bileleşigine çynlakaý demokratiýa ugrundaky üstünlüklerimizden biri hökmünde görkezildi. Prezident Şawkat Mirziyoyew Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasynda, halk häkimiýetini yöne ýere däl, eýsem amalda ornaşdyrmak mehanizmlerini berkitmegi global maksat hökmünde kesgitläp, ýurdumyzyň ähli çäginde Prezidentiň wirtual we Halk kabulhanalarynyň döredilendigini hem-de häzirki güne çenli bir milliondan artyk raýatlarymyz şu kabulhanalar arkaly özleriniň derwaýys meselelerini çözendigini nygtap geçdi.

2017–2021-nji ýyllarda ýurdy ösdürmegiň ileri tutulýan baş ugry boýunça Hereketler strategiýasy. Ýurdumyzda garaşsyzlyk ýyllarynda amala aşyrylan giň gerimli özgertmeler milli döwletlilik we suvereniteti berkitmek, howpsuzlygy we hukuk-tertibi, döwletimiziň araçäkleriniň eldegrilmesizligini, jemgyýetde kanunyň ileri tutulmagyny, adam hukuklaryny we azatlyklaryny, milletara agzybirligi we dini bagrygiňlik gurşawyny üpjün etmek üçin möhüm esas boldy.





Ýatda saklaň!

Hereketler strategiýasynda ýurdy has-da ösdürmek boýunça ileri tutulýan 5 ugry getirilen:

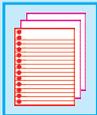
- I. Döwlet we jemgyýet gurluşy ulgamyny kämilleşdirmek (Mawy reňk – asman we arassa suw simwoly, Emir Temur döwletiniň baýdagynyň reňki);
- II. Kanunyň ileri tutulmagyny üpjün etmek we sud-hukuk ulgamyny has-da özgertmek (Benewşe reňk – kanunyň ileri tutulmagy we ar-namyslylyk simwoly);
- III. Ykdysadyýeti ösdürmek we liberallaşdyrmak (Tylla reňk – ykdysadyýeti ösdürmegiň elementleri hasaplanýan güýç-kuwwat we baýlyk simwoly);
- IV. Sosial ugry ösdürmek (Gyzyl reňk – ýaşaýyş we ilatyň mynasyp durmuş ýörelgelerini üpjün etmek simwoly);
- V. Howpsuzlyk, dini bagrygıňlik we milletara agzybirlik, özara bähbitli we amaly daşary syýasat (Ak reňk – parahatçylyk söýüjilik syýasaty elementleri hasaplanýan parahatçylyk we päklik simwoly).

Şol bir wagtda ýurdumyzyň geçen ösüş ýolunyň analizi, bu günki günde dünýä bazarynyň talaby ýiti üýtgäp, globallaşýan şertinde bäsdeşlik barha güýçlenip barýandygy döwletimizi has-da çalt depginler bilen ösdürmek üçin düýpgöter täzeçe çemeleşme işläp taýýarlamagy talap etdi. Ýurduň 2016-njy ýylda saýlanan Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen alnyp barylýan özgertmeleriň netijesini has-da artdyrmak, döwletiň we jemgyýetiň her taraplaýyn, çalt ösmegi üçin şertler döretmek, ýurdumyzy modernizasiýa etmek hem-de ýaşaýyşyň ähli ugurlaryny liberallaşdyrmak boýunça ileri tutulýan ugurlary amala aşyrmak maksadynda Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 7-nji fewralyndaky permany bilen 2017–2021-nji ýyllarda Özbegistan Respublikasyny ösdürmegiň ileri tutulýan baş ugry boýunça Hereketler strategiýasy tassyklandy.

Strategiýa derwaýys hem-de ilaty we telekeçileri alada goýýan meseleleri kompleks öwrenmek, kanunçylyk, hukugy goramak amalyýetini we daşary ýurt tejribesini analiz etmegiň jemleri boýunça işläp taýýarlanan.

Hereketler strategiýasy 5 basgançakda amala aşyrylyp, olaryň her biri boýunça ýylyň atlandyrylyşyndan gelip çykmak bilen aýratyn bir ýyllyk döwlet maksatnamasyny tassyklamagy nazarda tutýar.

Hereketler strategiýasyny amala aşyrmak boýunça Prezident ýolbaşçylyk edýän 14 adamlyk Milli komissiýa düzülip, ol şu resminamada bellenen wezipeleriň öz wagtynda, oňat hilli ýerine ýetirilişine gözegçilik edýän boldy.



Adalgalar düşündirisi!

Konsepsiya – käbir ugry ösdürmäge gönükdirilen giñ gerimli taslama ýa-da garaýyşlar toplumu.

Sanksiýa – hukukşynaslykda hukukbozujä görä ulanylýan we onuň üçin belli bir netijeleri berýän çäre.

Strategiýa – uzaga barýan täsir serişdeleri we usullary; maksady perspektiw dinamiki anyklamak.



Soraglar we ýumuşlar:

1. “Güýçli döwletden – güýçli raýat jemgyýetine tarap” şygaryny düşündiriň.
2. Prezidentiň 2016-njy ýylyň 28-nji dekabryndaky “Fiziki we ýuridik şahslaryň ýüzlenmeleri bilen işlemek ulgamyny düýpgöter kämilleşdirmäge degişli çäreler barada”ky permanynda nämeler nazarda tutulan?
3. Halk kabulhanalarynyň wezipeleri nämelerden ybarat?
4. “Ýurdumyzda demokratik özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak we raýat jemgyýetini ösdürmegiň konsepsiýasy” näçe bölekden ybarat? Olary sanap beriň.
5. Goşmaça edebiýatlardan peýdalanyň, Hereketler strategiýasyny amala aşyrmak boýunça Milli komissiýanyň düzümini anyklaň.

III BAP. ÖZBEGISTANDA YKDYSADY ÖZGERTMELER WE SOSIAL SYÝASAT

5-nji tema. Özbek modeliniň işlenip taýýarlanmagy. Ykdysady özgertmeleriň başlanmagy

Özbekistanda bazar gatnaşyklaryna geçmegiň özboluşly ýoly, ösüşiň “Özbek modeli”. Özbekistan garaşsyzlyk gazanan wagtda sosial-ykdysady ýagdaý örän çylşyrymlydy. Garaşsyzlygyny ele alan Özbekistan sowet gurluşy döwründäki ykdysadyýetiň esasyny düzýän planlaşdyryjy syýasaty ret etdi we bazar ykdysadyýeti ýoluny saýlady. Dünýä tejribesinden görnüşi ýaly, dünýädäki ähli ýurtlar üçin makul bolan birmeňzeş ösüş ýoly, birmeňzeş ülni bolmagy mümkin däl. Her bir döwlet özüniň taryhy-ösüş däplerini, milli özboluşly aýratynlyklaryny hasaba almak bilen öz ýoluny, öz modelini işläp taýýarlamalydyr. Özbekistan hem ine şu umumy maksatnama we umumy



Ýatda saklaň!

Özbeğistanyň bazar gatnaşyklaryna geçmek ýoluna degişli Islam Kari-mow tarapyndan işlenip taýýarlanan baş prinsip: 1. Ykdysadyýetiň syýa-satdan üstünligi, ony aňýetden azat etmek. 2. Döwlet baş özgertmeçi we ykdysady özgerişleriň başyny başlaýjysy. 3. Kanunyň ileri tutulmagy, kanunyň öňünde hemmäniň deňligi. 4. Güýçli sosial syýasat ýöretmek, ilatyň mätäç gatlaklaryny durmuş taýdan goramalgyň ileri tutulmagy. 5. Bazar ykdysadyýetine basgançaklaýyn, zygider geçmek ýalylar esas edip alyndy.

kanuny ölçegleri esasynda bazar ykdysadyýeti gatnaşyklaryna geçmäge mümkinçilik berýän öz ýoluny saýlap aldy.

Bazar gatnaşyklaryna geçmegiň ilkinji döwründen respublikanyň hökü-meti we Prezidenti tarapyndan ençeme hukuk resminamalary kabul edildi. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda ilaty durmuş taýdan goramaga gönükdirilen maýyplary durmuş taýdan goramak, döwlet pensiýa üpjünçiligi, sarp edijileriň hukuklaryny goramak, raýatlaryň saglygy goraýyş barada we başga şular ýaly respublikanyň kanunlary, hökümet kararlary we Prezidentiň permanlary kabul edildi.

Ykdysady özgertmeleri dolandyryş ulgamynyň döredilmegi. Bazar infragurluşynyň şekillenmegi. Ykdysadyýeti özgertmegiň esasy strate-gik maksady, ilki bilen, adamlaryň durmuşy we işi üçin zerur şertleri üpjün edýän, güýçli we dogry ösüp barýan ykdysady ulgamy gurmakdyr. Bazar gatnaşyklaryna geçiş döwrüniň birinji basgançagy garaşsyzlyk gününden milli walýutany dolanyşyga girizmäge çenli bolan wagty öz içine alýar. Birinji basgançakda iki esasy wezipe çözüldi. Birinjiden, administratiw-buýruk berijilik ulgamynyň agyr netijeleri ýeňip geçildi, krizis ýok edildi we ykdysadyýet berkararlaşdyryldy. Ikinjiden, bazar gatnaşyklarynyň hukuk esaslary şekillendirildi.

Özbeğistanda bazar ykdysadyýetine esaslandyrylan jemgyýetiň hukuk-ykdysady esaslary Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiýasynda öz beýa-nyny tapdy. Özgertmeleriň birinji basgançagynda Ýokary Geňeş tarapyndan ykdysadyýete degişli 100-den artyk kanunlar kabul edildi. Şunuň bilen birlikde, hususlaşdyrmak babatda ýeňlikler ulgamy döredildi. Hususlaş-dyrylýan kärhananyň zähmet kollektiwiniň işgärlerine aksiýalary ýeňlikli şertler bilen satyn almak mümkinçiligi berildi. Könelen esasy fondlar, sosial

infrastruktura obýektleri täze mülkdarlara tölegsiz tabşyryldy. Oba hojalygy döwlet hojalyklarynyň emlägi, fermalar, baglar we üzümzarlar ýeňllikli şertler esasynda hususlaşdyryldy.

Döwlet emlägini hususlaşdyrmak zerurlygy bazar ykdysadyýeti gatnaşyklaryna esaslandyrylan jemgyýeti gurmagyň esasy şertidir. Özbegistanda çek arkaly hususlaşdyrmak taglymy ýatyryldy, döwlet emlägi täze mülkara diňe satmak ýoly bilen eýeçiligiň başga şekline öwrülip başlandy. Özbegistanyň Ýokary Geňeşi 1991-nji ýylyň 18-nji noýabrynda “Emlägi döwlet garamagyndan çykarmak we hususlaşdyrmak barada”ky kanuny kabul etdi. Ilkinji basgançak hususlaşdyrmak prosesi umumy ýaşayyş jaý fonduny, söwda, ýerli senagat, hyzmat ediji kärhanalaryny hemde oba hojalyk önümlerini taýýarlaýyş ulgamyny öz içine aldy. Özbekistan Respublikasynda hususlaşdyrmak prosesini guramak we oňa ýolbaşçylyk etmek maksadynda 1992-nji ýylyň fewralynda Döwlet emlägini dolandyrmak we hususlaşdyrmak Döwlet komiteti esaslandyryldy. 1994-nji ýylda ol Döwlet emlägini dolandyryş we telekeçiligi goldamak Döwlet komitetine öwrüldi. Kiçi hususlaşdyrmak 1994-nji ýyldan başlap tamamlandy. Emlägi döwletiň garamagyndan çykarmaga we hususlaşdyrmaga degişli 20-den artyk normativ resminama kabul edildi. 1995-nji ýyl halk hojalygynda köpçülikleýin hususlaşdyrmalar döwri boldy. 1998-nji ýyla gelip hususlaşdyrylan kärhanalar pudagy ýiti köpelenligi bilen häsiýetlenýär. Döwlet emlägini hususlaşdyrmak boýunça ýurdumyzda alnyp barylan uly gerimdäki amaly işler netijesinde ýurtda köp ukladly ykdysadyýet we mülkdarlar synpy emele geldi.

Özbekistan Respublikasy bu döwürde öz walýutasyna eýe dälligi, dolanyşykda bolsa 1961–1992-nji ýyllarda çykarylan rublyň bolanlygy, käbir azyk we senagat önümlerine özüniň özüni ödeýiş gymmatyna garanda elýeterli nyrh belgilenenligi üçin olary respublikadan daşary alyp çykyp gitmek köpeliş başlady we ýurdumyzda ilaty esasy sarp ediş önümleri bilen üpjün etmekde kynçylyklar emele geldi.



Özüňizi synaň!

Ykdysady-administrativ guramalar – bu ... Baş prinsip – bu ...

Hususlaşdyrmak prosesi – bu ... Özgertme basgançaklary – bu ...

Milli walýutanyň kabul edilmegi. Özbekistan döwlet garaşsyzlygyny ele alyp, özüniň milli walýutasyny dolanyşyga girizmäge girişdi. Ýöne bu proses üçin mälim wagt, tejribe gerekdi. Şu sebäpli-de, Özbekistan 1991–1993-nji ýyllarda öňki Soýuzdan galan rubl zolagynda bolup durdy. Emma sowetlerden soňky mekanda ähli içki önüm öndürmegiň ýiti peselmegi netijesinde rublyň hümmeti-de şoňa laýyklykda barha peseldi. Özbekistan dolanyşyga täze milli walýuta girizmek işine ymykly girişdi. 1992-nji ýyldan başlap dolanyşyga çykarmaga niýetlenen som – kupon nusgalary taýýarlanýar we 1993-nji ýylyň 1-nji noýabrynda Özbekistanda som – kupon dolanyşyga girizildi. Onuň kursy öň dolanyşykda bolup gelen rubla deňleşdirilipdi. Özbekistanyň ýolbaşçylary som – kuponlar esasynda zerur tejribe toplady, hakyky milli walýutany girizmegiň çärelerini gördi.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Özbekistan Respublikasynyň milli walýutasyny dolanyşyga girizmek barada”ky permanyna görä, 1994-nji ýylyň 1-nji iyulyndan başlap respublikanyň çäginde ýeke-täk, çäklendirilmedik we kanuny töleg serişdesi hökmünde milli walýuta – som dolanyşyga çykaryldy.



Ýatda saklaň!

Dolanyşyga 1994-nji ýylda 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 somluk, 1997-nji ýyldan 200 somluk, 2000-nji ýyldan 500 somluk, 2001-nji ýyldan 1000 somluk, 2013-nji ýyldan 5000 somluk, 2017-nji ýyldan 10000 we 50000 somluk banknotlar çykaryldy.

Häzirki zaman transport-kommunikasiýa ulgamynyň şekillenmegi. Respublika garaşsyzlygyny gazanandan soň transportyň ykdysadyýete we ilata hyzmat etmek hilini düýpgöter gowulandyrmak we ugruň dolandyryş ulgamyny kämilleşdirmek maksadynda “Özbekistan howa ýollary” milli awiakompaniýasy (1992-nji ýyl), “Özbekistan awtomobil transporty” (“Özawtotrans”) döwlet-paýdarlar korporasiýasy (1993-nji ýyl, 1998-nji ýyldan Özbekistan awtomobil we derýa transporty agentligi), “Özbekistan demir ýollary” paýdarlar kompaniýasy (1994-nji ýyl) we başga edaralar döredildi. Ýurtda transport kärhanalary döwlet gatnaşmagyndaky paýdarlar kompaniýalary, korporasiýalary, açyk görnüşdäki paýdarlar we jogapkärçiligi çäklendirilen jemgyýetlere, kollektiw kärhanalaryna öwürildi.

Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda halkara talaplara jogap berýän awtomobil ýollaryny gurmak, barlaryny halkara ünlülere laýyklaşdyrmak

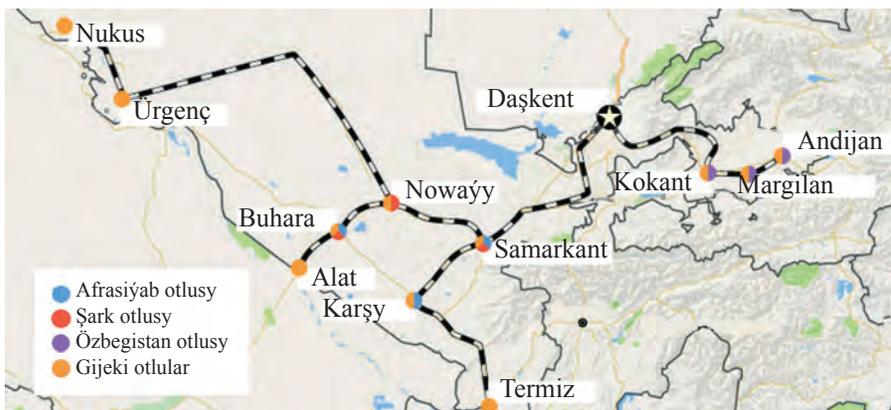
planlaşdyryldy. Özbekistan Respublikasynyň Merkezi Aziýada tutýan orny, senagat we başga ugurlaryň ösüşi, goňşy döwletler bilen ykdysady aragatnaşyklary çalt ösdürmek maksadynda 1996-njy ýyldan Daşkent–Andijan–Oş magistralynyň 100 km-den artyk dagly uçastoklarynda gurluşyk işleri başlandy. Kamçyk we Rezak tunnelleri ulanmaga berildi. Almaty–Bişkek–Daşkent–Termiz we Samarkant–Buhara–Aşgabat Türkmenbaşy awtomobil ýoly, Ýewropany Kawkaz arkaly Aziýa bilen baglaýan awtomobil ýolunyň (Ýewropa–Kawkaz–Aziýa transport ýodasynyň bir bölegi) respublikanyň çäginde geçýän bölegini abatlamak işleri amala aşyryldy. Özbekistany Gazagystan arkaly Russiýa Federasiýasy bilen baglaýan 340 kilometrli Kongrat–Beýnow awtomobil ýoly gurluşygynyň birinji basgançagy tamamlandy.

Özbekistanyň bitewi demir ýol pudagyny emele getirmek boýunça 1994–2001-nji ýyllarda uzynlygy 700 kilometre ýakyn Nowaýy–Üçkuduk–Nukus demir ýoly gurlup tamamlandy.

Respublikanyň çäginde ähli transport görnüşleriniň ýük we ýolagçylar daşamak işlerini makul ýagdaýa getirmek, kommunikasiýalary çalt ösdürmek, transportda ýükleri we ýolagçylary daşamak ugrundaky hyzmatdaşlygy giňeltmek hem-de transmilli transport ýodalaryny ösdürmek barasyndaky işi laýyklaşdyrmak maksadynda 2004-nji ýylda “Özbekistan transport we transport kommunikasiýalary birleşmesi” döredildi. Birleşmäniň düzümine “Özbekistan demir ýollary” döwlet-paýdarlar kompaniýasy, “Özbekistan howa ýollary” milli awiakompaniýasy, Özbekistan awtomobil we derýa transporty agentligi, “Özawtoýol” kompaniýasy, transport kommunikasiýalarynyň gurluşygy bilen meşgullanýan respublika taslama we gurluşyk guramalary girizildi.

Bu döwürde “Özbekistan howa ýollary” belgisi bilen perwaz edýän samolýotlar dürli döwletlerde ýerleşýän 40-dan artyk aeroporta göni gatnap başlady. Awiasiýa ugrunda amala aşyrylan çuňňur özgarişler ýurdumyzyň ykdysadyýetini berkitmekde, onuň dünýä möçberindäki aýraýyny has-da artdyrmakda özboluşly faktor boldy.

Demir ýollar gurluşygynda-da ençeme işler amala aşyryldy. 2001-nji ýylda 341 km. bolan Nowaýy–Üçkuduk–Soltanzada ugry, 2007-nji ýylda uzynlygy 220 km. bolan Güzer–Baýsun–Kumkorgan ugry gurluşygy tamamlandy. Özbekistan bilen Owganystanyň arasyndaky söwda-



Özbeğistanyň demir ýollarynyň kartasy.

satyk, tranzit aragatnaşyklarynyň ösüşi we Özbeğistany deňiz transportyna alyp çykýan iň ýakyn ýol Owganystan arkaly geçýändigini hasaba almak bilen ençeme täze demir ýol gurmak taslamalary işläp taýýarlandy. 2010-njy ýylda Özbeğistan Owganystan üçin strategik ähmiýete eýe bolan taslamany amala aşyrdy, ýagny Haýraton–Mazary şerif demir ýolunyň 75 kilometrini gurup berdi. Şular ýaly tranzit taslamalarynyň amala aşyrylmagy Özbeğistan daşky söwda geografiýasynyň giňelmegine esas bolýar.



Kamçyk tunneli



Afrasiyab otlusy

2016-njy ýylyň iýunynda Angren–Pop demir ýoly we Kamçyk tunneli açyldy. Kamçyk geçelgesi arkaly geçýän Angren–Pop pudagynyň gurluşy Fergana jülgesini Özbeğistanyň başga çäkleri bilen baglamaga mümkinçilik döretdi. Mundan daşary, demir ýoluň uzynlygy 123,1 kilometr bolup, şu taslamanyň çäginde uzynlygy 19,2 kilometrdan ybarat bolan demir ýol tunneli guruldy.

Ўзбекистан Республикасының hökümeti ýolagçy daşamak boýunça täze tehnologiýalary ornaşdyrmak üçin Daşkent–Samarkant ýönelişi boýunça tiz ýolagçy daşamagy ýola goýdy. Täze tiz ýöreýän otlynyň ady Afrasiýab bu – Samarkant welaýatynda ýerleşýän gadymy şäheriň hormatyna goýlan. 2011-nji ýylyň oktýabryn-dan başlap ondan täjirçilik maksadynda peýdalanmak ýola goýuldy. Şol ýyl ikinji otly hem getirilip, 2012-nji ýylyň maýyndan öz gatnawyny başlady.



Ýatda saklaň!

Şu iň häzirki zaman tiz ýöreýän ýöneliş 2015-nji ýylda Karşy şäherine çenli, 2016-njy ýylda bolsa “Daşkent–Buhara” ýönelişi, 2018-nji ýylda Daşkent–Hywa ýönelişi işe düşürildi. Otly maksimal tizligi sagadyna 250 kilometre çenli artdyrmagy mümkin.

Garaşsyzlyk ýyllarynda Daşkent metrosynyň gurluşy-da çalt depginde ösdi. 2001-nji ýyl awgustynda Ýunusabat ýönelişiniň 6 beketden ybarat birinji bölegi peýdalanmaga berildi, ýolagçy daşamak ýola goýuldy.

2016-njy ýylda Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen 7,1 kilometr bolan Daşkent metropoliteniniň Sergeli liniýasynyň gurluşygy alnyp barylýar. Şu karara görä, täze liniýany 2020-nji ýyly çenli gurup peýdalanmaga tabşyrmak göz önüne tutulýar. Sergeli metro liniýasy bu günki güne çenli Merkezi Aziýada ulanylmadyk bütinleý täzeçe estakada usulynda gurulýar. Ýagny bu ýol köpri şekilli edip gurulýar, otlular ýeriň üstünde hereketlenýär.

Ўзбекистан деңзе гөнүден-гөни чыкмак мүмкинчилиги çäklendirilen 34 döwletden biri hasaplanýar. Şu sebäpli howa ýollary transporty respublikanyň ykdysadyýetinde aýratyn ähmiýete eýe. 2012-nji ýyly gelip awiakompaniýa häzirki zaman howa gämileri bilen üpjün edildi. “Ўзбекистан howa ýollary” awiakompaniýasy dünýäniň 25-dan artyk ýurduna perwazlary amala aşyryp, ýylyna baryp 75 müň tranzit ýönelişiniň howa hereketini dolandyrýar. Şonuň ýaly-da, awiakompaniýanyň düzüminde iş alyp barýan, soňky nesil awiasiýa tehnikalaryna tehniki hyzmat etmek we olary abatlamak boýunça Merkezi Aziýa sebitinde ýeke-täk bolan merkeziň hyzmatlaryndan 320 daşary ýurt awiakompaniýalarynyň samolýotlaryna aeronawigasiýa hyzmaty edilip başlandy. Ўзбекистан Milli Awiakompaniýasy Boeing – 757/767, A-320 samolýotlary, watanymyzda öndürilen Il-114–100 häzirki zaman laýnerleri, Boeing – 767–300 ER ýük daşajy samolýotlara eýe boldy.



Özbekistan howa laýneri

2016-njy ýylda täze nesil samolýotlary Boeing – 787 Dreamliner getirildi. Halkara perwazlar kartasyna üns bersek, Özbekistan GDA-nyň ähli iri şäherleri we dünýäniň ABŞ, Germaniýa, Beýik Britaniýa, Şweýsariýa, Hindistan, Türkiýe, Saud Arabystany, Günorta Koreýa, Singapur ýaly ellä ýakyn ýurtlary bilen gönüden-göni howa ýollary arkaly baglandy.

“Özbekistan howa ýollary” awiakom paniýasynyň düzüminde 11 sany (Daşkent, Nukus, Samarkant, Buhara, Ürgenç, Termiz, Karşy, Namangan, Andijan, Fergana, Nowaýy) häzirki zaman aeroportlar dünýä ülhüleri derejesinde modernizasiýa edildi.

2017-nji ýylda Islam Karimowyň ady dakylan Daşkent halkara aeroporty Merkezi Aziýadaky iri halkara aeroportlardan biri hasaplanýar. Buhara, Samarkant we Ürgenç aeroportlary halkara aeroport statusyny aldy.



Özüňizi synaň!

Halkara aeroport – bu ...	2018-nji ýyl – bu ...	2016-njy ýyl – bu ...
Afrasiýab otlusy – bu ...	2012-nji ýyl – bu ...	2007-nji ýyl – bu ...



Bilelikdäki “ÖzDAEWOO” kārhanasynda öndürilen ilkinji awtomaşynlar

Milli awtomobil gurluşygy senagatynyň düýbi tutulmagy. 1992-nji ýylyň awgustda Daşkente Günorta Koreýanyň “DAEWOOmotors” korporasiýasy bilen Özbekistanyň “Awta-kişhojmaş” döwlet konserniniň arasynda Andijan welaýatynyň Asaka şäherinde awtomobil öndürýän “ÖzDAEWOO awto” bilelikdäki kārhanasyny gurmak barada şertnama gol

çekildi. Onuň esaslandyryjylary edip “DAEWOOmotors” korporasiýasy we “Özawtosenagat” bileleşigi, her iki tarayň bilelikdäki kārhanadaky üleş deň mukdarda 50%-den ybarat edip bellendi. Kārhana gurluşygyna öňdebaryjy tehnologiýalar, tejribeli inženerler, özbekistanly ýaşlar çekildi.

1000-den artyk özbekistanly ýaşlar Günorta Koreýa baryp “DAEWOO” kompaniýasynda işläp, awtomobil önümçiligi tejribelerini öwrenip gaýt-dylar. 1996-njy ýylyň iýulynda “ÖZDAEWOOawto” bilelikdäki kärhanasy açyldy.



MAN ýük maşynlary

Bu günki günde “Özawtosenagat” AK ulgamyna girýän “GM Uzbekistan” PJ (2007-nji ýyl), “SamAuto” (Samarkant awtomobil zawody, 1999-njy ýyl), “MANAuto Uzbekistan” (2009), “GM Powertrain Uzbekistan” BK esasy önümçilik kompaniýalary iş alyp barýar. Şunuň bilen birlikde, Özbekistanyň awtomobil senagatynda ýerlileşdirmek maksatnamasyny amala aşyrmak netijeli ýola goýulmagy netijesinde “Özawtosenagat” PK düzüminde 75-den artyk kärhanalar işläp dur.



Pikir ýörediň!

Bu günki günde her iki maşgaladan biri diýen ýaly şahsy awtomobile eýe. Şu jümläni bu günki günde ýurtdaky giň gerimdäki özgertmeler bilen düşündirjek boluň!

Ýurdumyzyň Prezidentiniň 2017-nji ýyldaky “Daşary ýurt investisiýalary gatnaşmagyndaky “Uzbekistan Peugeot Citroen Automotive” kärhanasyny döretmek barada”ky kararyna görä, “Jyzzak” erkin ykdysady zonasında “Özawtosenagat” paýdarlar kompaniýasy Fransiýanyň “Pejo Citroen” topary



Ýatda saklaň!

1996-njy ýylda Andijan welaýatynyň Asaka şäherinde Merkezi Aziýa çägindäki birinji awtomobil zawody işe düşürildi. Şol ýyldan başlap birnäçe kysymdaky awtomobilleri öndürmek ýola goýuldy: 1996-njy ýyl – Damas, Tico, Nexia; 2001-nji ýyl – Matiz; 2002-nji ýyl – Nexia Donc; 2003-nji ýyl – Chevrolet Lasetti; 2004-nji ýyl – Matiz Best; 2006-njy ýyl – täzelenen Damas; 2007-nji ýyl – Chevrolet Captiva, Epica, Tacuma; 2008-nji ýyl – Nexia II; 2010-njy ýyl – Shevrolet Spark; 2012-nji ýyl – Chevrolet Malibu, Chevrolet Cobalt; 2013-nji ýyl – Lasetti II (Gentra); 2014-nji ýyl – Chevrolet Orlando. 2015-nji ýylda bolsa, “Özawtosenagat” PJ tarapyndan Malibu II, “Ravon” milli markasy astynda Nexia – 3 modeliniň tanyşdyrylyş dabarasy geçirildi.

bilen hyzmatdaşlykda “Peugeot” we “Citroyon” brendleri astynda ýolagçy we ýük daşamaga niýetlenen ýeňil täjirçilik awtomobillerini öndürmek ýola goýuldy. Ol ýerde 2019-njy ýyldan başlap her ýyl içki we daşky bazar üçin ýeňil täjirçilik awtomobillerini öndürýän kärhana gurulýar.

Agrar özgertmeler. Milli garaşsyzlyk ýyllarynda ýurduň hökümeti tarapyndan kabul edilen normatiw-hukuk resminamalar esasynda ýurduň



Fermer hojalygy meýdanynda

oba hojalygynda agrar özgertmeler amala aşyryldy. Obada amala aşyrylýan agrar özgertmeler netijesinde ýurtda köp ukladly hojalyklar şekillendirildi. 1990-njy ýylda ilat sarp etmegi üçin zerur bolan gallanyň 82%, kartoşka, et we et önümleriniň 50%, süýt we süýt önümleriniň 60% daşardan getirilýärdi. 1991–2000-nji ýyllarda obada amala aşyrylan düýpli agrar özgertmeler Özbegistanyň oba durmuşyny täze

şekile we ulgama özgerdip goýberdi. Ýurtda suw ýetmezçiligi hasaba alnyp, 1998-nji ýyldan başlap pagtaçylykda Ysraýyl tehnologiýalary esasynda damjaladyp suwarmak usuly, andijanly pagtaçylaryň başlangyjy bilen çigidi plýonkanyň aşagyna ekmek tehnologiýasy girizildi. Şonuň ýaly-da, Özbegistan kenep, temmäki ýetişdirmek boýunça hem dünýäde öňdebaryjy orunlarda durýar. Maldarçylyk ugruny ösdürmek maksadynda Özbegistan Respublikasynyň Ministrler Kabinetiniň 1995-nji ýyldaky “Maldarçylykda hususylaşdyrmagy dowam etdirmek we hususy telekeçiligi goldamak çäreleri barada” karary kabul edildi. Netijede respublikada öndürilýän etiň we süýdüň 75%-ni hususy sektor berip başlady. Özbegistanda bazar gatnaşyklaryna geçmek şertinde fermer hojalyklarynyň döredilmegi agrar özgertmeleriniň esasy mazmunyny düzýär. 1992-nji ýyl Özbegistan Respublikasy “Daýhan (fermer) hojalygy barada” kanunyň kabul edilmegi onuň deslapky basgançagyны kesgitläp berdi. 1998-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyň “Fermer hojalyklary barada”ky kanunyň kabul edilmegi bu ugruň doly ösmegi üçin hukuk esasy boldy.

Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllaryndan ýurduň ýolbaşçylary azyk problemsyny öz mümkinçiliklerimiziniň hasabyndan çözmek, aýratynam, däne

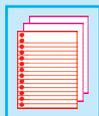
garaşsyzlygyny üpjün etmek meselesini gün tertibine berk wezipe edip goýdy. Ýurtda pagta agalygy ýatyryldy. Netijede azyk howpsuzlygy, galla garaşsyzlygy üpjün edildi.

Özbeğistanyň oba hojalygynda ýerleriň suw üpjünçiligi we melioratiw ýagdaýyny gowulandyrmak boýunça 2003–2009-njy ýyllarda 801,5 müň ABŞ dollary bahasyndaky 21 taslama amala aşyryldy. Amala aşyrylan şeýle çäreler netijesinde oba hojalyk ekinleriniň hasyllylygy birneme artdy, fermer hojalyklarynyň girdejisini köpeltmek mümkinçiligi giňeldi.

Oba hojalygynda amala aşyrylýan işleriň gerimini has-da giňeltmek maksadynda bu ugurda häzirki zaman suwaryş ulgamlaryndan we energiýany tygşytlaýan tehnologiýalardan peýdalanmaga, topragyň önümliligini artdyrmaga gönükdirilen döwlet maksatnamalary işläp taýýarlanylady.

2008–2012-nji ýyllarda ýurdumyzda suwarylýan ýerleriň melioratiw ýagdaýyny gowulandyrmak Döwlet maksatnamasynyň çäginde umumy uzynlygy 10 müň 500 kilometrden gowrak hojalyklarara we hojalygyň içindäki kollektor-drenaž pudaklarynda jemi 60 milliard soma ýakyn abatlama-dikeldiş işleri amala aşyryldy. 2008-nji ýyldan başlap ýurdumyzda baryp 1 million 500 müň gektar suwarylýan ýeriň melioratiw ýagdaýy gowulandy, ýerasty suwlary ýokary bolan meýdanlar 415 müň gektara ýa-da sähel kem 10 göterime gysgaldy, güýçli we ortaça şorlaşan meýdanlar 113 müň gektara kemeldi.

Oba hojalygynda önümçiligi modernizasiýa etmek, tehniki we tehnologik taýdan täzelemek şu ugruň pudaklarynyň netijeliligini artdyrmaga kömek edýär. 2010-njy ýylda respublikanyň ýolbaşçysynyň başlangyjy bilen Ukraina we Polşa döwletlerinden getirilen, intensiw tehnologiýalar esasynda ideg edilýän pes boýly we ýarym pes alma, armyt, garaly, çereşnya, şetdaly nahallary, esasan Daşkent we Samarkant welaýatларыnyň fermer hojalyklarynyň meýdanларыna ekildi. Şeýle baglary ýyldan ýyla giňeltmek, olary dayhan fermer hojalyklarynda gurmak maksadynda çäreler maksatnamasy işläp taýýarlanylady. 2017-nji ýylyň halatyna görä, Respublikamyzyň çäginde jemi 5,5 müň gektardan artyk meýdanda ynha şeýle intensiw baglar döredilen. Häzirki wagtda ýetişdirilýän miweler, diňe bir goňşy ýurtlara däl, eýsem Ýewropa ýurtларыna-da eksport edilýär.



Adalgalar düşündirisi!

Dotasiya (*lat.* — peşgeş) – mälim harajatlary örtmek üçin ykdysadyetiň bir subýekti tarapyndan ikinjisine gaýtaryp bermezlik şerti bilen pul serişdesiniň berilmegi.

Aeronawigasiya – (*lat.* — gämide ýüzmek) uçujy apparatlary degişli esbaplaryň we serişdeleriň kömeginde kesgitli ýoldan alyp barmak baradaky ylym; howa nawigasiýasy.

Magistral – (*lat.* — baş, esasy) esasy ýol. Gatnaw ýoly, umuman, sahalanan sistemalaryň esasy bölegi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda Özbegistanda ykdysady ýagdaý nähilidi?
2. Özbegistanda sosial ugrukdyrylan ykdysadyet ulgamynyň düýp esasy nämelerden ybarat?
3. Ösüşiň özbek modeli we onuň esasy prinsipleri nämelerden ybarat?
4. 2010-njy ýyldan soňky döwürde awtomobil we demir ýollary gurmakda nähili özgerişler boldy?
5. Aşakdaky jedweli dolduryň.

T/n	Prosesiň ady	Ýyly	Ähmiýeti
1	Afrasiyab tiz ýöreyän otlusy işe düşdi		
2	"ÖzDAEWOAwto"-nyň iş düşürilmegi		

6-njy tema. Ýurduň önümçilik kuwwatynyň artdyrylmagy we dünýä ykdysady ulgamyna integirlenmegi

Ykdysadyeti modernizirlemek. 2000-nji ýylda başlanan ykdysady özgertmeleriň soňky basgançagynda ykdysadyete döwlet gatyşmagy derejesiniň peselmegi hem-de hojalyk ýörediji subýektleriň işiniň kepilleri güýçlendirmek we olara gözegçilik edýän organlaryň bikanun gatyşmagyndan goramak meselelerine esasy üns berildi. 2002-nji ýyldan başlap import ornuny tutýan önümleri öndürmek hem-de önümçiligi ýerlileşdirmek maksatnamasy amala aşyrylyp başlandy. Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2008-nji ýyldaky “Ykdysadyetiň real sektorynyň kärhanalarynyň maliýe taýdan durnuklylygyny has-da artdyrmak çäreleri barada”ky permanynda ykdysady garyp kärhanalary maliýe taýdan

sagdynlaşdyrmak, modernizirlemek, tehniki we tehnologik taýdan täzelemek prosesine täjirçilik banklarynyň serişdelerini giňrak çekmegi ýola goýmak çäreleri we bankrot kärhanalary täjirçilik banklaryna satmak ýa-da gönüden-göni balansyna bermek mehanizmi kesgitlep berildi. Şol kärhanalary modernizirlemek we durnukly ösdürmek üçin gönüden-göni investisiýalary çekmek maksadynda hususlaşdyrylan obýektlere nyrh bellemegiň netijeli mehanizmi girizildi.

Telekeçileriň döwlet tarapyndan goldanmagy, olary höweslendirýän mehanizmiň döredilişi. 2001-nji ýyldan başlap hususy telekeçiligi, aýratynam, kiçi we orta biznes kärhanalaryny ösdürmek arkaly ykdysadyýeti düzüm taýdan gaýtadan gurmak amala aşyryldy. 2000-nji ýylda kabul edilen Özbekistan Respublikasynyň “Telekeçilik işi azatlygynyň kepilleri barada”ky kanun kiçi we hususy telekeçiligiň ösmegi üçin has-da giň mümkinçilikleri açyp berdi. Bu hususlaşdyrylýan kärhananyň zähmet kollektiwine aksiýalary ýeňllikli şertler bilen satmak, täze mülkdara könelişen esasy fondlar hem-de sosial infrastruktura obýektlerini tölegsiz tabşyrmak, döwlet kärhanalarynyň emlägi, fermalary, baglary we şular ýalylary ýeňllikli şertler esasynda hususlaşdyrmak hem-de salgyt tölemekde käbir ýeňllikleri bermek ýaly ýagdaýlarda öz beýany tapdy. Respublikada emlägi döwlet garamagyndan çykarylan mahalynda ilat üçin güýçli durmuş taýdan kepilleri döredildi we üpjün edildi.

2002-nji ýylda “Ätiýaçlandyryş işi barada”ky kanunyň kabul edilmegi we Prezidentiň permany esasynda 2002-nji ýylyň fewralyndan başlap ätiýaçlandyryş guramalarynyň 3 ýyl möhlete girdeji salgydyndan azat edilmegi ýurdumyzda ätiýaçlandyryş bazaryny has-da erkinleşdirmäge we ösdürmäge hyzmat edýär.

Kiçi biznesiň we hususy telekeçiligiň şekillenmegi we ösüşi. Garaşsyzlygyň gazanylmagy Özbekistany zygiderli ösüş ýoluna gaýtmagyna mümkinçilik döretdi. “Özbek modeli” konsepsiýasy esasynda başlanan ykdysady we sosial özgertmeler respublikada telekeçiligiň ösmegine giň mümkinçilikler açyp berdi.

Kiçi biznesi we hususy telekeçiligi ösdürmek birnäçe basgançaklarda alnyp barylady.

Birinji basgançak – 1991–1996-njy ýyllar. Bu basgançakda emlägi

döwletiň garamagyndan çykarmak we hususlaşdyrmak hem-de bazar ykdysadyýetini gurmağyň esasy bolan kiçi mülkdarlar synpynyň şekillendirilmeginden başlandy. Şunuň bilen birlikde, bu basgançakda hususy telekeçiligi ösdürmek üçin amatly şertler, hususy emlägi goramagyň konstitusion hukuklaryny we kepilleri üpjün edýän kanunlar kabul edildi.

Ikinji basgançak – 1996–2000-nji ýyllar. Şu basgançakda giň gerimli hususlaşdyrmak amala aşyryldy, ykdysadyýetiň ugurlaryna hususy kapitaly çekmek mümkinçilikleri giňeldi, deslapky hususy täjirçilik banklary we bankdan daşary maliýe institutlary (kredit birleşmeleri) öz işlerini başlady. 1996-njy ýylda halkara ykdysady mekanda ýüze çykan pagta krizisi onuň nyrhyny peselip gitmegine, şol bir wagtda respublikanyň ykdysadyýetine walýuta düşümini üpjün edip durýan şu çig malyň eksportyndan düşýän girdeji şu ýylyň özünde 15% gysgalmagyna sebäp boldy. Onuň üstesine, 1998–1999-njy ýyllardaky amatsyz howa şerti pagtanyň hasyllylygyna uly zyýan ýetirdi, netijede onuň eksporty 25% -e gysgaldy. Muňa jogap edip ýurduň hökümetiniň ünsi importyň ýerini tutýan önümçiligi goldamak we bu döwürde uly kynçylyk bilen tapylýan walýuta goruny saklap durmaga, ondan önümliräk peýdalanmaga gönükdirildi.

Üçünji basgançak – 2000–2016-njy ýyllar. Bu basgançakda hususy telekeçiligi giň gerimde ösdürmek üçin şertleri döretmek we ony kepillendirmäge gönükdirilen ençeme hukuk-normatiw resminamalar kabul edildi. Şol sanda, 2000-nji ýylda kabul edilen “Telekeçilik işi azatlygynyň kepilleri barada”ky kanun bilen telekeçilik işiniň subýektlerini döwlet sanawyndan geçirmek mehanizmi ýönekeýleşdirildi, raýatlaryň telekeçilik işinde erkin gatnaşmagy we bähbitliligi üçin kepilleri hem-de şertleri döredildi, telekeçileriň ýeňlikli kredit almak üçin hukuklary pugtalandyryldy.

2008-nji ýylda dünýä maliýe-ykdysady krizisiniň erbet netijelerini aradan aýyrmak boýunça kiçi biznes subýektleriniň täjirçilik banklarynyň kredit resurslaryndan peýdalanmak mümkinçilikleri giňeldi, önümçilik bilen meşgullanýan kiçi kärhanalar üçin ýeke-täk salgyt tölegi stawkasy has-da peseldildi.

Özbeğistan Respublikasynyň Prezidentiniň “2011–2015-nji ýyllarda Özbeğistanda ykdysady özgertmeleri has-da çuňlaşdyrmak çäreleri barada”ky we “Kiçi biznes we hususy telekeçilik ýyly” döwlet maksatnamasy

barada"ky kararlaryna laýyklykda, ykdysadyýeti has-da erkinleşdirmek we modernizirleme hem-de ýurdumyzda amatly işewürlük gurşawyny şekillendirmegiň ileri tutulýan ugurlary kesgitläp berildi.

Dördünji basgançak – 2016-njy ýyldan başlandy. Prezident Şawkat Mirziýoýewiň 2016-njy ýylyň 5-nji oktyabryndaky “Telekeçilik işiniň çalt ösüşini üpjün etmäge, hususy emlägi her taraplaýyn goramaga we işewürlük gurşawyny hil taýdan gowulandyrmaga degişli goşmaça çäreler barada”ky permanyna görä, telekeçiligi has-da çalt ösdürmäge üns güýçlendirildi. 2018-nji ýylda tassyklanan “Işjeň telekeçiligi, innovation taglymlary we tehnologiýalary goldamak ýyly” – Döwlet maksatnamasynda telekeçilik subýektleriniň maliýe-hojalyk işini barlamaga iki ýyl möhlete moratoriý (togtap durmak) yglan edildi.

Erkin we ýörite ykdysady zonalaryň döredilmegi hem-de olaryň ähmiýeti. 1996-njy ýylda Özbekistan Respublikasynyň “Erkin ykdysady zonalar barada”ky kanuny kabul edildi. Kanuna görä erkin ykdysady zona diýende belli bir sebiti çalt sosial-ykdysady ösdürmek üçin ýurduň we daşary ýurt kapitalyny, perspektiw tehnologiýa we dolandyryş tejribesini çekmek maksadynda düzülýän, anyk belgilenen administratiw araçäkleri we aýratyn hukuk tertibi bolan ýörite bölünen çäk düşünilýär. Prezidentimiziň 2008-nji ýyl “Nowaýy welaýatynda erkin industrial-ykdysady zona döretmek barada”ky permany esasynda “Nowaýy” halkara intermodal logistika merkezi guruldy. 2013-nji ýyldaky Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Jyzzak” ýörite industrial zonasyny gurmak barada”ky we “Angren” ýörite industrial zonasyny gurmak barada”ky permanlary kabul edildi. Şu permanlar bäsleşip bilýän önüm öndürmegi üpjün edýän häzirki zaman, ýokary tehnologiýaly önümçiligi guramak üçin daşary ýurt we ýerli investisiýalary çekmek, bu babatda amatly şertleri şekillendirmäge, önümçilik we resurs mümkinçiliklerinden netijeli peýdalanmak, täze iş



Ýatda saklaň!

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 2-nji sentýabryndaky kararyna görä, Özbekistanda 5-nji sentýabrdan başlap ýuridik we fiziki şahslar daşary ýurt walýutasyny hiç hili çäklendirilmesiz çalşyryp başlady. Bu somy konwertirlemek babatda örän möhüm ädim boldy.



Pikir ýöretme!

Telekeçilik ugrundaky islendik päsgelçilikleri alyp taşlamak döwlet ýolbaşçysy hökmünde meniň iň uly wezipämdir. Telekeçiniň ýoluna böwet bolmak döwlete hyýanat hökmünde garalýar.

Şawkat Mirziyoyew. 2017-nji ýyl 7-nji dekabr.

ýerlerini döretmek we ilatyň girdejilerini artdyrmaga hyzmat etmegi nazarda tutulan.

Ykdysady zonalar girizilýän investisiýanyň mukdaryndan gelip çykmak bilen 3 ýyldan 7 ýyla çenli möhlete gümrük we salgyt töleglerinden boşadylýar. Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2016-njy ýylyň oktýabryndaky “Urgut”, “Gijduwan”, “Kokant” we “Hazarasp” erkin ykdysady zonalaryny döretmek barada”ky 2017-nji ýyldaky “Erkin ykdysady zonalaryň işini işjeňleşdirmäge we giňeltmäge degişli goşmaça çäreler barada”ky permanlary esasynda, bu günki günde (2018) ýurdumyzda 10 çäkke 14 sany erkin ykdysady zona iş alyp barýar. “Nowaýy”, “Angren”, “Jyzzak”, “Urgut”, “Gijduwan”, “Kokant” we “Hazarasp” erkin ykdysady zonalarynda 62 taslama amala aşyrylan, 4 müň 600-den artyk iş orny döredilen. Farmasewtika ugruna ýöriteleşen “Nukus-farm”, “Zomin-farm”, “Kasansaý-farm”, “Syrderya-farm”, “Baýsun-farm”, “Bostanlyk-farm”, “Parkent-farm” ýaly 7 täze kärhanany gurup ulanmaga bermek işleri zygiderli alnyp barylýar. Prezidentiň 2016-njy ýyldaky permanyna görä “Nowaýy” erkin industrial-ykdysady zonasy, “Angren” we “Jyzzak” ýörite industrial zonalarynyň adyny birmeňzeş etmek maksadynda olar mundan beýläk “Nowaýy”, “Angren” we “Jyzzak” erkin ykdysady zonalary diýilýän boldy.

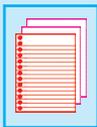
Salgyt ulgamy. 1991-nji ýylyň awgustynda Özbegistanda iň döwrebap şekilde, täze tipdäki salgyt ulgamy emele geldi. Özbegistanyň salgyt organlary 1991-nji ýylda kabul edilen “Kärhanalardan, birleşmelerden we guramalardan alynýan salgytlar barada”ky kanun, 2008-nji ýylda täze redaksiýada kabul edilen “Özbegistan Respublikasynyň salgyt kodeksi” esasynda iş ýöredilýär.

Lukmançylyk, tälim we sport obýektlerini saklamak harajatlary kärhanalaryň salgyda çekilýän bazasyndan çykarylyp, söwdada öň tölenip gelnen üç

tölegiň ýerine bolsa ýeke-täk salgyt tölegi girizildi. Ösen döwletleriň tejribesi esasynda raýatlaryň ýyllyk girdejilerini Deklarasiýa etmek tertibi girizildi.

2008-nji ýyldan soňky döwürde-de ýurdumyzda kiçi biznes we hususy telekeçilik ugry hem durnukly ösdi. Hojalyk ýörediji subýektleriň salgyt yüküni has-da kemeltmek, mikrofirma we kiçi kärhanalar üçin ýeke-täk salgyt töleginiň 10 göterimden 8 göterime, 2009-njy ýylda 7 göterime, soňluk bilen şu görkezijini 5 göterime düşürilmegi, fiziki şahslardan alynýan girdeji salgydynyň stawkalarynyň kemeldilmegi we şol bir wagtda ony hasaplamagyň tertipleriniň kämilleşdirilmegi telekeçilik, kiçi we hususy biznesi yzygiderli ösdürmek üçin höweslendiriji faktorlary döretdi.

2017–2021-nji ýyllarda Özbekistan Respublikasyny ösdürmegiň ileri tutulýan baş ugry boýunça Hereketler strategiýasynda bellenen, salgyt salmak ulgamyny yzygiderlilik bilen ýönekeýleşdirmek, salgyt salynýan bazany giňeltmek arkaly salgyt yüküni peseltmek ýaly wezipeler bellenen. Şu wezipeleri ýerine ýetirmek boýunça, şonuň ýaly-da, salgyt administrirlemesiniň häzirki zaman usullaryny girizmek, salgytlar we başga mejburi



Adalgalar düşündirişi!

Erkin ykdysady zona – bu zonalarda bazar ykdysadyýetiniň açyk ulgamy döredilýär. Daşary ýurtly we milli telekeçiler üçin amatly, ýeňillikli şertler döredilýär.

Mahsus ykdysady zona – bular aýratyn derejä eýe bolýarlar. Ýörite ýeňillikler we eglşikler esasynda söwda, paç mümkinçilikleri berilýär.

Erkin industrial-ykdysady zona – bu zonalarda kärhanalaryň işini çaltlandyrmak, senagaty modernizirmek, içerki bazary harytlar bilen doldurmak, eksport-importy giňeltmek amala aşyrylýar.

Mahsus industrial zona – bu zonalar täze tehnologiýalary özleşdirmek, aýratyn ugurdaky senagaty ösdürmek, çägiň özboluşly sosial mümkinçiliklerini hasaba almak bilen ýörite senagat önümlerini öndürmek ýola goýulýar.

Logistika – (*grek.* logistike – hasaplamak, ara alyp maslahatlaşmak sungaty) adam işiniň ol ýa-da bu ugruny maddy-tehniki üpjün etmegi dolandyryş ulgamy.

Konwertasiýa – (*lat.* conwertatio – üýtgetmek, aýlamak) Milli walýutanyň amaldaky kurs boýunça başga daşary ýurt walýutalaryna erkin we çäklendirilmedik mukdarda çalyşylmagy.

tölegler ýgnalyjylygyny artdyrmak maksadynda 2017-nji ýylyň 18-nji iýulynda Prezidentiň “Salgyt administrirlemesini düýpgöter kämilleşdirmek, salgytlaryň we başga mejburi tölegleriň ýgnalyjylygyny artdyrmak çäreleri barada”ky permany kabul edildi. 2018-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan başlap, salgyt organlary we halal salgyt töleýjleriň arasynda olara häzirki salgyt salmak meselelerini çözmekde her taraplaýyn kömekleşmek bilen giňeldilen informasiýa çalşygyny üpjün edýän salgyt gözegçiliginiň häzirki zaman şekili – salgyt monitoringini girizmek bellendi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. 2017-nji ýylda ýurdumyzda walýuta ugrunda nähili özgerişler boldy?
2. Özbegistanda hususlaşdyrmak prosesleri we mülkdarlar synpynyň şekillenmegi babatda döwlet tarapyndan amala aşyrylan syýasata baha beriň.
3. Özbegistanda oba hojalygyna degişli özgertmelerdäki üstünlikler we problemalar nämelerden ybarat?
4. Ýurduň ykdysady ösüşinde transport ulgamy, demir ýollar we howa ýollarynyň ähmiýeti barada pikir bildiriň.
5. Ykdysady ösüşde daşary ýurt investisiýasyny çekmek syýasatynyň ähmiýetini düşündiriň.
6. Erkin ykdysady zona diýende nämäni düşüňärsiňiz?

7-nji tema. Sosial syýasat we ony amala aşyrmagyň basgançaklary

Garaşsyzlygyň önüsrasyndaky sosial-ykdysady we demografik ýagdaý. XX asyrdä 70 ýyldan köpräk wagt höküm süren, dünýä kartasynda “Sowet Sosialistik Respublikalar Soýuzu” diýen at bilen uly çägi eýelän, administratiw-buýrukberijilik ulgamyna esaslanan iri ýurtdaky dogry bolmadyk, netijesiz sosial-ykdysady syýasat 1980-nji ýyllaryň ahyryna gelip ähli Soýuzdaş respublikalarda bolşy ýaly Özbegistanyň ilatynyň hem ýaşaýyş şertlerini agyrlaşdyryp, ony köp problemalaryň gysajyna salyp goýdy. Bu problemalaryň ählisi 1980-nji ýyllaryň ahyry, 1990-njy ýyllaryň başlarynda Özbegistanda sosial dartgynlygyň güýçlenmegine sebäp boldy. Hususan-da, respublikada demografik ýagdaý çylşyrymlaşdy.

Ýöne, ilatyň şeýle artmagy uzak ýyllaryň dowamynda senagatyň we ykdysadyýetiň başga pudaklarynda iş ýerlerini köpeltmek hem-de ilatyň



Ýatda saklaň!

Bu döwürde ilatyň ortaça ýyllyk ösüş depgini 2,8 göterimi düzüpdi. 1991-nji ýyla gelip ýurtda ilat sany 20,7 million adamdan geçip, 1990-njy ýyla görä 386,0 müň adama ösüpdi. Bu bolsa Özbegistanda ilatyň ösüş depginleri Soýuz depginlerine garanda üç esseden artyk ýokary bolandygyny görkezýär.

ýaşawyş üpjünçiligi üçin zerur şertleri döretmek bilen berkidilip barylmany. Bu bolsa adamlaryň durmuş şertiniň agyrlaşmagyna, işsizler sanynyň köpelmegine, jemgyýetçilik zähmet önümliligi we ilatyň girdejileriniň kemelmegine, ahyrky netijede halk abadançylygynyň peselmegine getirdi. Respublikadaky sosial ýagdaý, adamlaryň sosial üpjünçiligi we olary durmuş taýdan goramak kanagatlanarsyz derejededi. Aýratynam, oba ilatynyň agyz suwy we tebigy gaz bilen üpjün edilişi bary-ýogy 5 göterimi, süýji suw bilen üpjün edilişi sähel kem 50 göterimi, tebigy gaz bilen üpjün edilişi 17 göterimi düzýärdi. Ilaty ýaşawyş jaýy, saglygy goraýyş, medeniýet, gündelik hyzmat obýektleri, mekdepler, çagalar baglary we başgalar bilen üpjün etmek işlerinde ilerlemeler duýulmady. Çünki, ilatyň aglaba bölegi oba ýerlerinde ýaşady.

Ýokarda agzalan halatlar Özbegistanyň ilatynyň girdejileriniň we durmuş derejesiniň ýiti peselmegine getirdi.



Ýatda saklaň!

2018-nji ýylyň 1-nji ýanwar halatyna görä Özbegistanyň ilaty 32,65 million adamy düzýär. Bu 2017-nji ýyla görä 1,7 %-e artan. Şol sanda, şäher ilaty sany jemi ilatyň 50,6 %-ni, oba ilaty 49,4 %-ni düzýär. Ilat sany 3 million adamdan geçýän çäkler 4 sany bolup, olar Samarkant, Fergana, Kaşgaderýa we Andijan welaýatlary hasaplanýar. Özbegistanda Orta Aziýadaky jemi ilatyň 1/3 böleginden köprägi ýaşayar.

Sosial infrastruktura pudaklary: saglygy goraýyş, halk tälimi, mekdebe çenli çagalar edaralary örän agyr ýagdaýda bolup, mekdepleriň we keselhanalaryň 60 göterimi ýaramsyz binalarda ýerleşdirilipdi. Bu bolsa şol döwürde adamyň her taraplaýyn uýgun kämilleşmegi, onuň şahs hökmünde ruhy ösüşi beýlede dursun, köplenç ýaşamak üçin gerek bolan iň ýönekeý zatlar hem ýetişmändigini görkezýär.



Ýatda saklaň!

Ilaty durmuş taýdan goramak çäreleri ulgamyndaky iň esasy ýöneliş – bu nyrlaryň erkinleşdirilmegi we puluň hümmetsizleniş derejesiniň barha artmagy mynasybetli girdejileriň iň az we ortaça derejesini dogry artdyryp barmagy hasaplanýar.

Sosial syýasat konsepsiýasynyň şekillenmegi. Ilatyň durmuş taýdan goragyny üpjün etmek döwlet syýasatynyň baş ugry hasaplanýar. Islam Karimow tarapyndan işläp taýýarlanan baş prinsipiň möhüm bölegi ilaty durmuş taýdan goramakdygy hem şunuň bilen baglydyr. Özbegistanyň hökümeti ine şol baş prinsip esasynda geçiş döwründe ilaty durmuş taýdan goramak boýunça zerur çäreleri gördi. Bu çäreler adamlaryň durmuş derejesini ýiti peselip gitmeginiň önüni almakda möhüm rol oýnaýar.

Ýurtda sosial ugrukdyrylan bazar ykdysadyýetini gurmakda döwlet tarapyndan güýçli durmuş taýdan goramak syýasaty alnyp barylady. Sosial syýasat Özbegistanyň öz gelejeginiň we ösüş ýolunyň öndebaryjy prinsiplerinden biri hasaplanýar. Respublikada durmuş taýdan goramagyň hukuk gurşawy döredildi, ol kanuny esaslandyryldy. Durmuş taýdan goramak prinsipleri Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiýasynda kepillendirilip, kabul edilen kanunlarda öz beýanyny tapdy. Ýurtda girdeji almagyň kepillendirilenligi amala aşyryldy.

Iň az iş haky we başga tölegler adadta, önünden köpeldilip gelindi, nyrlaryň üýtgemegi bilen baglylykda alnyp barylady, bu bolsa ilatyň töleg ukybynyň saklanyp galmagyny üpjün etdi we durmuş derejesiniň ýiti peselip gitmegine ýol bermedi.

Ilaty durmuş taýdan goramagyň ikinji ugry – içki sarp ediş bazaryny goramak hem-de azyk önümleriniň we azyk däl harytlaryň esasy görnüşleriniň sarp edilişini belli bir derejede saklap durmak boldy. Muny gazanmakda möhümi önümleriň eksportyny gümrük ulgamy arkaly gözegçilik etmek we olara ýokary paç tölegleri girizmek, gündelik zerur harytlary normalanan ýagdaýda satmagy ýola goýmak ýaly çäreler uly ähmiýete eýe boldy.

Ykdysady özgertmeleriň ilkinji başgançagynda sosial syýasaty amala aşyrmagyň üçünji ugry – ilatyň kem üpjün edilen gatlaklaryny durmuş taýdan goramak we goldamak barasynda çäreler geçirilenligi boldy. Bu ugurda ilatyň durmuş taýdan garyp gatlaklary – pensionerler, maýyplar,

köp çagaly we az girdejili maşgalalar, işsizler, okuwçy ýaşlar hemde bellenen mukdarda girdeji alýan adamlar dürli ýollar bilen goralyp baryldy.

1992–2017-nji ýyllaryň dowamynda iş hakynyň we pensiýalaryň, ýokary okuw mekdepleriniň talyplarynyň, aspirantlarynyň, doktorantlarynyň stipendiýalarynyň mukdary birnäçe esse artdyryldy. Pensionerleriň durmuş ýagdaýyny hasaba alyp, iň az pensiýanyň üýtgeşsiz mukdary iş hakynyň iň az mukdaryndan ýokarrak bolmagy üznüksiz üpjün edilip gelindi. Bu ýol sosial adolat prinsiplerine laýyk gelýärdi.

1994-nji ýyla gelip, Özbegistanda ilaty durmuş taýdan goramak ulgamy düýpgöter özgerdildi. Sosial kömek bermegiň düýpgöter täze öndebaryjy ulgamy şekillendirildi. Bu ulgamyň düýp esasy şundan ybarat, ýagny çagalar we az girdejili maşgalalar bu kömekden peýdalanýan esasy adamlara öwrüldiler.

1994-nji ýylyň sentýabryndan başlap, ähli çagaly maşgalalar üçin ýeketäk töleg girizildi. Şeýle kömek adamlara ýakyn durýan mähelle raýatlar ýygnaklarynda amala aşyrylýan boldy.

1996-njy ýylyň dekabrynda çagaly maşgalalara sosial kömek berilmegini güýçlendirmek, ilaty sosial goramak babatdaky çäreleri amala aşyrmakda raýatlaryň öz-özünü dolandyryş organlarynyň roluny we jogapkärçiligini artdyrmak maksadynda “Çagaly maşgalalary döwlet tarapyndan goldamagy has-da güýçlendirmek barada” ýene bir möhüm perman kabul edildi. Onda 1997-nji ýyldan başlap kömege mätäç, çagaly maşgalalara çagalaryň sanyna garap, iň az iş hakynyň 50 göteriminden başlap 175 göterimine çenli tölegler

Özbaşdak iş.

Aşakdaky maglumat esasynda, goşmaça edebiyatlardan peýdalanmak bilen kiçi esse ýazyň!

1996-njy ýyldan başlap 16 ýaşa çenli çagalary bolan ähli maşgalalara berilýän her aýlyk tölegler köpeldilip, bu tölegler çagalaryň sanyna garap aşakdaky mukdarda bellendi: bir çagaly maşgalalara – iň az iş hakynyň 30%; iki çagaly maşgalalara – iň az iş hakynyň 60%; üç çagaly maşgalalara – iň az iş hakynyň 80%; dört çagaly maşgalalara – iň az iş hakynyň 100%; baş we ondan köpräk çagaly maşgalalara – iň az iş hakynyň 120%.

berilýän boldy. Maýyp çagalary sagdynlaşdyrmak maksadynda Saglygy goraýyş ministrliги, “Sagdyn nesil üçin” gaznasynyň başlangyjy bilen, daşary ýurt hyzmatdaşlary çekmek bilen, dogabitdi nogsanlary bar bolan çagalary çylşyrymly hirurgik ýoly bilen bejermek işleri amala aşyryldy.



Ýatda saklaň!

1997-nji ýyldan başlap, her ýyl 1-nji synp okuwçylaryna mugt okuw enjamlary, derslikleri bermek girizildi, kem üpjün edilen maşgalalaryň başlangyç synplarda okaýan çagalaryna mugt gýşky yssy geýimleri bermek ýola goýuldy.

Garrylary goramak. Ýurdumyzda ilatyň mätäç bölegini, şol sanda, ýalňyz garrylary, pensionerleri we maýyplary sosial-goramagy has-da güýçlendirmäge aýratyn üns berilýär. Hususan-da, 2005-nji ýyl – “Saglyk ýylynda” 2 müňe ýakyn ýalňyz nurananyň ýaşaýyş jaýy abatlandy, kem üpjün edilen maşgalalara we garry raýatlara maddy kömekler berildi.

Özbeğistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2006-njy ýyldaky “2007–2010-njy ýyllarda ýalňyz garrylary, pensionerleri we maýyplary anyk sosial goramak we olara sosial hyzmat etmegi has-da güýçlendirmek çäreleri maksatnamasy barada”ky kararyna görä, “Nurany” gaznasynyň hasabyndan, ilatyň sosial goraga mätäç gatlaklaryna, weteranlylary bejeriji mesgenlerine, “Sahawat” we “Muruwwet” öýlerine däri-derman serişdeleri berildi. Özbeğistan Respublikasynyň Zähmet we ilaty sosial goramak hem-de Saglygy goraýyş ministrlikleriniň ýerlerdäki bölümleri bilen hyzmatdaşlykda nuranylar doly dispanser gözegçiliginden geçirildi.

Daşkent şäherinde weteranlarymyza ähli amatlyliklara eýe 150 orunly “Nurany” şypahanasy hyzmat edýär. Welaýat şypahanalarynyň ýanyndaky keselhanalarda gaznanyň welaýat bölümleri hem-de ýerli häkimlikleriň amaly kömegi sebäpli guralan ýalňyz garrylary we maýyplary mugt bejerýän “Nuranylar otaglary” iş alyp barýar. Respublikamyzdaky ähli “Sahawat” we “Muruwwet”, “Mähribanlyk” öýleri hem-de ýörite mekdep-internatlara howandarlar tarapyndan her ýyl maddy kömek berip barylýar. 2015-nji ýylda-da Garrylaryň ýaşaýyş derejesini we hilini has-da gowulandyrmak, olary maddy we ruhy goldamak gerimini giňeltmek, ýaşı uly ynsanlara, aýratynam, 1941–1945-nji ýyllardaky uruş we zähmet frontunyň weteran-

laryna sosial, pensiya üpjünçiligi we lukmançylyk hyzmat etmegi kämilleşdirmek maksadynda, 2015-nji ýyl – “Garrylary hormatlama ýyly” diýlip yglan edildi. Her ýyl uruş gatnaşyjylary we front arkasynda zähmet çekenlere tölegsiz lukmançylyk hyzmat edilýär, olar sanatoriýlerde we kurortlarda bejerilýärler, başga zerur serişdeler bilen üpjün edilýärler.



Ýatda saklaň!

Her ýyl 9-njy maý «Hatyra we hormatlama güni» mynasybetli uruş gatnaşyjylary sylaglanýar. Hususan-da, Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 4-nji aprelindäki permanyna görä, Ikinji jahan urşuna gatnaşanlary 2 mln. somdan sylaglandylar. Uruş gatnaşyjylarynyň käbirlerine doly enjamlaşdyrylan öýler, Haj zyýaratyna tölegsiz barmak we nobatsyz awtomobil satyn almak ýeňllikleri berildi.

Ýurdumyzda 2007-nji ýylyň “Durmuş taýdan goramak ýyly” diýlip yglan edilmegi ilaty sosial goramagy üpjün etmek, onuň durmuş we abadançylyk derejesini yzygiderli artdyrmaga gönükdirilen giň gerimli döwlet syýasatynyň amaly beýany boldy. Şu manyda, 2007-nji ýyl mätäç maşgalalara döwlet tarapyndan sosial kömek bermek mehanizmlerini amala aşyrmakda raýatlaryň öz-özünü dolandyryş organlary amal edilmeli bolan esasy prinsipler has-da kämilleşdirildi.

Eneleriň we çagalaryň saglygynyň goragy. Respublikada eneler we çagalar saglygyny goramaga uly üns berilýär. “Çagalykdan maýyp dogulmagyň önüni almak üçin täze doglan bäbekleri hemde göwreli aýallarda dogabitdi we başga patalogiýany önünden anyklamak boýunça “Ene we çaga skriningi” Döwlet ulgamyny döretmek barada” Ministrler Kabinetiniň ýörite karary kabul edilenligi bu ugruň ösüşine saldamly goşant goşdy.



Çagalary lukmançylyk gözden geçiriş

Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2009-njy ýylyň iýulynda “2009–2013-nji ýyllarda ilatyň reproduktiv saglygyny berkitmek, sagdyn



2015-nji ýyla gelip dünýä saglygy goraýyş guramasynyň maglumatyna görä, Özbekistanda dogulýan çagalaryň 92 göterimi doly sagdyn. «Çagalary aýawlalyň» halkara guramasy tarapyndan düzülen dünýä reýtinginde Özbekistan çagalaryň saglygyny berkitmek babatda uly gamhorlyk edýän in öňdebaryjy on ýurduň hataryna girdi.

çaga dogulmagy, fiziki we ruhy kämil nesli kemala getirmek baradaky işleri has-da güýçlendirmek we netijeliligini artdyrmak çäreleri maksatnamasy barada” karary kabul edildi. Şu karara görä, saglygy goraýyş ugruny özgertmek we şu ugurda hil özgerişlerini amala aşyrmagy üpjün etmek boýunça işler dowam etdirildi. Çagalary ýokanç kesellere garşy sançmak derejesi beryp 100 göterimi düzdi.

Ähli welaýatlaryň merkezlerinde ulular we çagalalar üçin köp pudakly lukmançylyk merkezleri, her bir tümende in döwrebap medisina gural-enjamlary bilen enjamlaşdyrylan oba wraçlyk punktlary işi ýola goýuldy. Bu günki günde respublikamyzda 3000-e ýakyn Oba wraçlyk punkty (OWP) iş alyp barýar.

2016-njy ýyl Özbekistanda “Sagdyn ene we sagdyn çaga ýyly” diýlip yglan edildi. 2016-njy ýylda çet oba tümenlerinde ýaşayan ilat, birinji nobatda, aýal-gyzlar üçin zerur sosial, gündelik we lukmançylyk şertleri döretmek, oba ilatyny arassa agyz suwy, tebigy gaz bilen üpjün etmek, hyzmat etmegiň hilini has-da artdyrmak boýunça işler zzygiderli dowam etdirildi.

Geçen ýyllaryň dowamynda ýurdumyzda ilatyň ortaça ömür görmek derejesi-de duýarly ýagdaýda artýar. Bu babatdaky umumy görkeziji 1990-njy ýylda 67 ýaşy düzýän bolsa, 2015-nji ýylda 74 ýaşa ýetdi. Şol sanda, erkekleriň arasyndaky ortaça ömür görmek 66 ýaşdan 70 ýaşa, aýallaryň arasynda bolsa 72 ýaşdan 76 ýaşa uzalandygy adamlaryň saglygyny goramaga we durmuş şertini gowulandyrmaga gönükdirilen çäreleriň anyk we aýdyň netijesi hökmünde bahalamak ýerlikli bolýar.



Özüňizi synaň!

Ortaça ömür ýaşı – bu Garrylary hormatlama ýyly – bu ...
 Durmuş taýdan goramak ýyly – bu ... Sagdyn ene we çaga ýyly – bu ...

Ýaşayş jaý gurluşygy. Garaşsyzlygyň öňýanynda, entek sütemkär gurluş höküm sürýän bir wagtda, Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimow uly edermenlik bilen ilaty jaýly etmek meselesiniň çözüwini tapdy. Netijede

1989–1990-njy ýyllarda bir ýarym milliondan köpräk maşgala goşmaça ýer bölüp berildi, 700 müň maşgala mellek ýerleri berildi. Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2009-njy ýylyň 3-nji awgustyndaky “Oba ýerlerinde ýaşayş jaý gurluşygynyň gerimini giňeltmäge degişli goşmaça çäreler barada”ky karary bilen başlanan oba infrastrukturasyny täzelemäge gönükdirilen gurluşyk işleri bu gün obalarymyzyň keşbini häzirkі zaman arhitektura esasynda düýpgöter üýtgetmäge hyzmat edýär. Hususan-da, 2009–2016-ýyllarda oba ýerlerinde 69.557 şany owadan nusgalyk ýaşayş jaýy guruldy. Netijede 83,5 müňden artyk maşgalanyň ýaşayş şerti gowulandy. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoyewiň 2016-njy ýylyň 21-nji oktyabryndaky “2017–2021-nji ýyllarda oba ýerlerinde täzelenen nusgalyk taslamalar boýunça elýeterli ýaşayş jaýlaryny gurmak maksatnamasy barada”ky karary şu ugurdaky giň gerimli özgertmeleriň mantyky dowamy bolup, oba gurluşygynda täze basgançagy başlap berdi. Şol bir wagtda oba ilatynyň häzirkі zaman we elýeterli öýlere barha artýan zerurlyklaryndan gelip çykyp, ýeňllikli kredit bermegiň ýokary derejedäki şertleri girizildi.



Nusgalyk ýaşayş jaýlary



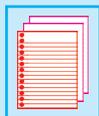
Elýeterli ýaşayş jaýlary



Köp gatly ýaşayş jaýlary

Şonuň ýaly-da, energiýany tygşytlaýan materiallaryň we gural-enjamlaryň täze görnüşlerinden peýdalanmagyň has-da giňeldilmegi gurulýan öýleriň özüne düşýän gymmaty peselmegi hem-de ilatyň ähli gatnaklary üçin makul nyrlaryň bellänilmegine hyzmat etdi. Karara görä, oba ýerlerinde bar nusgalyk taslamalara goşmaça ýagdaýda iki, üç gatly (2, 3 otagly) ýaşayyş jaýlary guruldy. Şonuň ýaly-da ilat gür ýerleşýän tümenlerde meýdany 0,02 gektar bolan bir gatly 2 we 3 otagly, meýdany 0,04 gektar bolan ýer uçastoklarynda ýerleşdirilýän iki gatly 4 otagly birleşdirilen elýeterli öýleriň täze nusgalary girizildi.

Mundan daşary, 2017-nji ýyldan başlap ýurduň paýtagtynda we welaýatlarda ýaşayyş jaýa eýe bolmadyklar, harby gullukçylar, ýaş alymlar we içeri işler işgärleri üçin elýeterli öýler gurlup, eýelerine tabşyrylýar.



Adalgalar düşündirişi!

Skrining – (*iňl.* – seçip almak) ýörite usullaryň kömeginde keseli ir we tiz anyklamak üçin ilaty köpçülikleýin barlagdan geçirmek.

Infrastruktura – önümçilige hyzmat edýän we jemgyýetçilik durmuşy üçin zerur bolan normatiw şerti üpjün etmäge hyzmat edýän dürli-dürli kömekçi hyzmat edýän ugurlar toplumy.



Soraglar we ýumuşlar:

1. “Çagalary aýawlalyň” guramasynyň reýtinginde Özbekistan nähili orna eýe boldy?
2. Internet maglumatlaryndan peýdalanmak bilen, bu günki günde ýaşayyş jaýlarynyň nähili görnüşleri bardygyny aýdyň.
3. Garrylary hormatlama babatda 2017-nji ýylyň özünde amala aşyrylan esasy çäräni sanap beriň.
4. Aşakdaky jedweli dolduryň.

T/n.	Çagalalar goragy	Garrylar goragy	Eneler goragy

IV BAP. ÖZBEGISTANDA ETNIK WE KONFESSIÝALARARA GATNAŞYKLAR

8-nji tema. Özbekistanda milletara gatnaşyklar we bagrygiňlik

Milletara agzybirlilik taglymy. Milletara agzybirlilik taglymy Ýer ýüzünde ýaşayan ähli etnik toparlaryň deň hukuklylyk, özara hormat we hyzmatdaşlyk esasynda parahat-asuda ýaşamak taglymydyr. Milletara agzybirlilik taglymy parahatçylyk we berkararlyk taglymydyr. Ol ähli milletleriň we halkyýetleriň dili, urp-adyty, däpleri, baýramlarynyň ösüşini talap edýär. Milletçilik, faşizm, milli we etnik görnüşdäki uruşlara garşy durýan ýeke-täk medeni taglymydyr. Aýratynam, bu gün neofaşizm baş galdyryan siwilizasiýalara çaknyşmalar ýüze çykýan şertde milletara agzybirlilik taglymy derwaýys ähmiýete eýe.



Ýatda saklaň!

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 8-nji maddasynda «Özbekistan halkyny, milletine seretmezden Özbekistan Respublikasynyň raýatlary düzýär», diýen möhüm kada bellenip goýlan.

Bu gün Özbekistanda 138 milli-medeni merkezler milletara agzybirlilik taglymyny durmuşa geçirýärler.

Ruslaryň “Maslennisa”, tatarlaryň “Sabantoý”, uýgurlaryň “Seýil” baýramlary, hytaýlylaryň “Çunuze” täze ýyly, koreýsleriň “Soller” we “Owol – tano” baýramlary bellenilýär. Her ýyl respublikamyzyň möçberinde “Biz ýeke-täk maşgala perzentleridir”, “Watan ýeke-täkdir, Watan ýekedir”, “Özbekistan umumy öýümüz” şygary astyndaky festiwallar geçirilýär.

Özbekistanda milletara gatnaşyklar. Özbekistanyň çäginde öz medeniýetine we öz däplerine eýe bolan 130-dan artyk millet we halkyýet wekilleri ýaşayar. Olar hem ýurduň ähli raýatlary ýaly birmeňzeş hukuklara we borçlara eýe.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiýasynyň 4-nji maddasynda görkezilişi ýaly, Özbekistan Respublikasy öz çäginde ýaşayan ähli millet we halkyýetleriň dilleriniň, urp-adat-



Ýurdumyzdaky dürli millet wekilleri

larynyň we däpleriniň hormat edilmegini üpjün edýär, olaryň ösmegi üçin şert döredýär.

Köpmilletli ýurduň syýasatynyň esasy maksady milletara agzybirliги we dini bagrygıňligi şekillendirmek bolmalydyr. Garaşsyzlygyň ilkinji günlerinden başlap milli syýasatyň özboluşly ýoly işlenip taýýarlanylyp, hut şu syýasat milli bagrygıňligiň durnukly ösüşine esas döretdi.



Ýatda saklaň!

Özbekistanyň iletynyň 80 % -ini özbekler, 4,9 % -ini täjikler, 3,8 % -ini ruslar, 3,6 % -ini gazaklar we 7,7 % -ini başga dürli milletlere degişli adamlar düzýär.

Özbekistanda ýaşayan dürli millet wekilleriniň medeni zerurlyklaryny kanagatlandyrmak üçin milli-medeni merkezleri (MMM) iş ýöredýär. Ilkinji milli-medeni merkezler koreýsler, gazaklar, musaýylar, ermenler tarapyndan respublikanyň welaýatlarynda 1989-njy ýylda döredildi. Bu merkezleriň çynlakaý ösmegi we rowaçlanmagy Özbekistan garaşsyzlyk gazanandan soň başlandy. Bu döwürde olaryň netijeli iş alyp barmagy üçin giň mümkinçilikler döredildi. Netijede olaryň sany ýyl saýyn barha artýar.



Ýatda saklaň!

Eger 1992-nji ýylda 10 milli-medeni merkezler iş alyp baran bolsa, häzirki güne gelip bolsa, ýurtda 138 sany milli-medeni merkezler iş alyp barýarlar.

Özbekistan Respublikasynda ýaşayan dürli millet wekillerini respublika sosial, ruhy-medeni durmuşynda işjeň gatnaşmagyny üpjün etmek milli-medeni merkezleriň işiniň möhüm ýönelişlerinden biridir. Şonuň ýaly-da, daşary ýurtlardaky deňdeş guramalar bilen dostluk, hyzmatdaşlyk, medeni-magaryf aragatnaşyklaryny ýola goýmak we arkadaşlyk aragatnaşyklaryny ösdürmek, dürli döwletler we jemgyýetçilik guramalary hem-de döredijilik birleşmeleri bilen hyzmatdaşlykda ýurtda raýatlaryň raýdaşlygyny we milletara agzybirliги berkitmäge kömekleşmek milli medeniýet merkezleriň, hususan-da, Respublikan Baýnalmilal(Internasional) medeniýet merkeziniň esasy wezipeleridir. 1992-nji ýylda döredilen Respublikan Baýnalmilal medeniýet merkezi bolsa şu milli medeniýet merkezleriň işini laýyklaşdyryp, olara guramaçylyk we usuly kömek berip geldi.

Baýnalmilal merkez tarapyndan her ýyl iki gezek dil baýramy geçirilip gelinýär. Bular – ÝuNESKO Baş konferensiýasynyň 30-njy sessiýasynda (1999-njy ýyl) 21-nji fewral – Halkara ene dili günü diýlip yglan edilen we 2000-nji ýyldan 195 agza döwletlerde bellenip gelinýän “Halkara ene dili günü” hem-de Özbek diline Döwlet dili derejesi berlen gün hasaplanýar. Şol mynasybetli her ýyl adaty ýagdaýda özbek dili boýunça oratorlyk sungaty bäsleşigi geçirilýär.



Özüňizi synaň!

Halkara ene dili günü – ...
Baýnalmilal merkezi – bu ...

Özbekistanyň ilaty – bu ...
Milletara agzybirlik – bu ...

Özbekistan – bagrygiň diýar. Taryhdan mälim bolşy ýaly, özbek halky başyndan geçiren agyr gadagan ýyllary we ikinji jahan urşy ýyllarynda köp sütemlere ýüzbe-ýüz bolan koreýsler, nemesler, türkler, polýaklar, grekler, krym-tatar we başga millet wekilleri Özbekistany Watan edindiler. Olaryň häzirki nesilleri üçin bolsa Özbekistan ata Watana öwrüldi. Çünki, olar şu ýerde doglup, kemala ýetdiler, durmuşda öz orunlaryny tapdylar.

Özbekistanda umumhalk baýramy hökmünde giň bellenilýän “Garaşsyzlyk” we “Nowruz” baýramlary, 8-nji dekabr – Konstitusiýa günü, 8-nji mart – Aýal-gyzlar günü, 9-njy maý – Hatyra we hormatlama günü ýaly baýram çärelerinde dürli millet we halkyýet wekilleri-de işjeňňir gatnaşýarlar.



Ýatda saklaň!

Bu günki günde-demilletaraagzybirlik we dinlerara bagrygiňlik, taglymy dünýäde iň derwaýys meselelerden biridir. Şu mynasybetli, ÝuNESKO 1995-nji ýylda Parižde «Bagrygiňlik prinsipleri Deklarasiýasy»ny kabul etdi. Birleşen milletlar guramasy bolsa her ýylyň 16-njy noýabryny «Halkara bagrygiňlik günü» diýip yglan etdi.

Häzirki Özbekistanyň çäginde gadymdan gündogar ruhyýetine daýanyp ýaşamak, raýdaşlyga ymtylmak, her taraplaýyn kämillik ýokary gymmatlyk derejesine göterilen, milletine, jynsyna, sosial gelip çykyşyna we dini ygtykadyna seretmezden, ýeke-täk ölçeg – ynsany ynsanlygy üçin beýgeltmek baş ölçeg edip alnan.

Bu günki günde respublikadaky ähli ýokary okuw mekdeplerinde dürli millete degişli talyplar okaýar. Dünýäniň kemden-kem ýurtlarynda bolýan ýene bir ýagdaý bar bolup, ýagny Özbegistanda tälim 7 dilde alnyp barylýar. Bulara özbek we garagalpak dillerinden daşary rus, gazak, türkmen, täjik we gyrgyz dillerini getirmek mümkin. Teleradio ýaýlymlar we gepeşikler 12 dilde efire goýberilýär, gazet we žurnallar 10-dan artyk dillerde çap edilýär. Bu Özbegistanda milletara agzybirligi has-da berkitmäge hyzmat edýär.

Milletara gatnaşyklarda täze döwür. Bu gün respublikanyň çäginde ýaşayan 130-dan artyk millet we halkyýet wekilleri üçin Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasy milletara agzybirligi berkitmegiň, durnuklylygy we ösüşi üpjün etmegiň kepli bolup hyzmat edýär.



Milletara gatnaşyklar we daşary ýurtlar bilen dostlukly aragatnaşyklar komiteti



«Halklar dostlugy» meýdanyndaky Şamahmudowlar maşgalasynyň heýkeli

ýurdumyzda iş alyp barýan milli medeni merkezleri hem-de dostluk jemgyýetlerini goldamak, olaryň netijeli iş ýöretmeginde döwlet edaralary

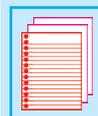
Prezidentimiz Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen kabul edilen 2017–2021-nji ýyllarda Özbegistan Respublikasyny ösdürmegiň ileri tutulýan baş ugry boýunça Hereketler strategiýasynda ýurdumyzda milletara agzybirligi üpjün etmek meselesine aýratyn üns gönükdirilen. Ýurdumyzda parahatçylygy has-da berkitmek, milletara berkararlygy ýokarlandyrmak maksadynda 2017-nji ýylyň 19-njy maýynda Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Milletara gatnaşyklar we daşary ýurtlar bilen dostluk aragatnaşyklaryny has-da kämilleşdirmek çäreleri barada”ky permany kabul edildi. Permana görä, Baýnalmilal medeniýet merkezi esasynda Milletara gatnaşyklar we daşary ýurtlar bilen dostlykly aragatnaşyklar komiteti döredildi. Bu bolsa, öz gezeginde,

we jemgyýetçilik guramalarynyň arasyndaky özara hyzmatdaşlygy güýçlendirmekde berk daýanç bolýar.



Pikir ýörediň!

Näme diýip oýlaýarsyňyz, 2017-nji ýylda Daşkentdäki «Babur» bagyna «Dostluk» bagy ady dakylp, bagyň merkezine Ikinji jahan urşy ýyllarynda dürli millete degişli ýetim çagalary aýawlan meşhur Şahmudowlar maşgalasynyň heýkeliniň göçürlip getirilenligini we 2018-nji ýylda şol heýkelniň «Halklar dostlugy» meýdanyna gaýtarylandygyny düşündiriň.



Adalgalar düşündirisi!

Baýnalmilal – (*arapça* – milletleriň arasyndaky, milletara) halkara, umumadamzat, umumhalk mazmunlarynda ulanylýar.

Mentalitet – (*nem.* – akyl, paýhas) jemgyýet, millet, topar ýada aýratyn şahsy taryhy emele gelen pikirlenme derejesi. Jemgyýetiň, milletiň ýa-da şahsyň mentaliteti olaryň özboluşly däpleri, döp-dessurlary, urp-adatlary, dini ygtykady we edim-gylymlaryny öz içine alýar.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Milletara agzybirlik taglymyny düşündiriň.
2. Ýurdumyzda 130-dan artyk millet we halkyýetleriň parahat-asuda ýaşamagy üçin nähili şertler döredilen?
3. “Halkara bagrygiňlik günü” haýsy senede bellenýär? Goşmaça edebiýatlardan peýdalanyp, bu gün näme üçin şu senede bellenýändigini anyklaň.
4. Özbekistan Respublikasyny ösdürmegiň ileri tutulýan baş ugry boýunça Hereketler strategiýasynyň näçenji ugry milletara agzybirlige gönükdirilen?
5. Respublika Baýnalmilal medeniýet merkezi nähili gurama öwürildi? Onuň statusy nähili?

9-njy tema. Özbekistanda konfessiýalarara gatnaşyklar

Dinlerara bagrygiňligiň şekillenmegi. SSSR döwründe Özbekistanda 89 metjit, 2 medrese bolan, bolsa 2017-nji ýyla çenli bolsa 2033 sany metjit, Yslam uniwersiteti, Yslam instituty, 16 sany dini konfessiýalar iş alyp barýar. Özbekistanyň ilatynyň 88 göterimi yslam dinine, 10 göteriminden gowragy başga dinlere uýýar, 1,8 göterimi hiç haýsy dine ygtykat etmeýär. Remazan haýyt baýramy, Gurban haýyt baýramy respublika möçberinde bellenilýär,

dini žurnal we gazetler neşir edlip, telewideniyede we radioda dini temalarda ýörite gepleşikler alnyp barylýar. Özbegistanda din döwletden, syýasatdan aýrylan, emma halkdan aýrylmadyk.

Ilaty köp milletli bolan Özbegistanda yslandan daşary hristianlyk, musaýylyk, buddizm we başga konfessiýalara ygtykat edýän adamlar hem bar. Köp milletli we köp konfessiýaly ýurtda milletara raýdaşlyk we dini bagrygiňlik ugrunda alnyp barylýan yzygiderli döwlet syýasaty dürli millet hem-de ähli dini konfessiýa wekilleriniň emin-erkin ýaşamaklary üçin pugta esas döretdi.

1991-nji ýylda döwletiň wyždan azatlygy we dine degişli syýasatyny kesgitleýän “Wyždan azatlygy we dini guramalar barada”ky kanuny kabul edildi. Onuň kabul edilmegi ysalam dinine we başga dinlere uýýan raýatlaryň durmuşynda möhüm orun eýeledi.



Ýatda saklaň!

«Hemme üçin wyždan azatlygy kepillendirilýär. Her bir adam islän dine ygtykat etmek ýa-da hiç haýsy dine uýmazlyk hukugyna eýe. Dini garaýyşlary mejburlap siňdiräge ýol berilmeýär».

Özbegistan Respublikasynyň Konstitusiyasy. 31-nji madda.

1992-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň permanyna görä Ministrler Kabinetiniň ýanynda Din işleri boýunça komitet döredildi. Komitetiň düzüminde dini konfessiýalar bilen işlemek üçin ýörite döredilen şahamça iş başlanyndan soň, respublikanyň çäginde ýerleşýän we dini iş alyp barýan ähli guramalar barada maglumatlar toplanyp başlandy.

1998-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyň Aly Mejlisi tarapyndan “Wyždan azatlygy we dini guramalar barada”ky kanunyň täze redaksiýasy kabul edildi. Şu kanunda raýatlaryň wyždan we ygtykat azatlygy bilen bagly hukuklary hem-de borçlary anyk-aýdyň kesgitläp goýuldy.

“Wyždan azatlygy we dini guramalar barada”ky kanuna görä, “Döwlet dini konfessiýalaryň arasyndaky parahatçylygy we agzybirligi goldaýar. Bir dini konfessiýadaky dindarlary başgasyna girizmäge gönükdirilen hereketler (prozelitizm), şonuň ýaly-da, başga islendik missionerlik işi gadagan edilýär. Şu düzgüniň bozulmagyna aýpý bolan şahslar kanun resminamalarynda bellenen jogapkärilige çekilýärler”.

Özbekistan ýaly köp konfessiýaly döwletde milletara agzybirlik we dini bagrygiňlik jemgyýetçilik-syýasy durnuklylygy we ösüşi üpjün etmegiň esasy şertlerinden biri hasaplanýar. Dini bagrygiňlik ýurtda ösýän demokratik jemgyýetiň esasy prinsiplerinden biridir. Häzirki wagtda 16 dini konfessiýa özara agzybirlikde iş alyp barýar.

Ministrler Kabinetiniň ýanyndaky “Din işleri boýunça komitet” dindarlaryň zerurlyklaryny kanagatlandyrmaga kömekleşip gelýär. 2007-nji ýylda Yslam Hyzmatdaşlygy guramasynyň tälim, ylym we medeniýet meseleleri boýunça bölümi – AYSESKO tarapyndan “Daşkent – Yslam medeniýeti paýtagty” diýlip yglan edildi. Bu Özbekistan döwletiniň dine bolan gatnaşygynyň netijesidir.

Dini bagrygiňlik prinsipleri. Özbekistanda emele gelen dini bagrygiňlik aşakdaky faktorlar bilen kesgitlenýär:

Birinjiden, respublikada ýaşayan ähli millet we halkyýet wekilleriniň hem-de dürli dini konfessiýalaryň işinde özara hormat, sabyr-takat, bagrygiňlik prinsiplerini emele getirmekde amaly işler alyp barylýar.

Ikinjiden, milli we dini bagrygiňlik özbek medeniýetiniň hem-de mentalitetiniň aýrylmaz bölegidir. Özbekistanda dini bagrygiňlik babatda alnyp barylýan syýasat demokratik özgerişleri we sosial-ykdysady ösüşi çaltlandyrmaga, başga milletlere, dinlere we medeniýetlere hormatsyzlyk ýagdaýlaryndan, ekstremizm şekillerinden azat hakyky demokratik jemgyýeti gurmak factoryna öwrülmegine, jemgyýetde milletara we dinlerara agzybirliگیň saklanmagyna mümkinçilik döredýär.

Üçünjiden, milletara we konfessiýalarara gatnaşyklardaky uýgunlyk halklaryň ruhy baýlygynyň çeşmesi hasaplanýar we döwletleriň syýasy we sosial-ykdysady ösüşine oňyn täsir edýär. Dürli medeniýet we din wekilleriniň arasyndaky gepleşikler ylalaşyk we özara ynamy gazanmak ýollaryndan biri hasaplanýar.

Dördünjiden, hünärmenleriň pikirine görä, bir-birinden tapawutlanýan 2 hili bagrygiňlik düşünjesi bar: *formal* – daşky görnüşdäki bagrygiňlik we *içki* – pozitiw bagrygiňlik. Formal ýagdaýdakysy başga adamyň dini ygtykadyna görä sabyrlylygy, oňa garşy çykamazlygy aňlatsa, içki – oňyn bolsa başga dinleri gowy bilmegi-de talap edýär. Bu günki güne Özbekistanda iki görnüşdäki bagrygiňlik hem amalda özüniň doly beýanyny tapýar.

Dürli din wekillerine gatnaşyk. Ylmy çeşmeleri ölkämizde gadym zamanlardan başlap zarduştylyk, buddizm, musaýylyk, hristiançylyk ýaly çylşyrymly ideologik ulgama eýe dinler parahat-asuda iş alyp barandyklaryndan habar berýär. Şeýle ýagdaýy häzirkki Özbekistandaky yslam, hristian, musaýy dinleriniň we başga konfessiýalaryň özara gatnaşyklary mysalynda-da görmek mümkin.

Umuman, Özbekistanda iş alyp barýan yslam däl konfessiýalary dürli ygtykatda bolan raýatlaryň arasynda agzybirlik we dostluk gatnaşyklaryny berkitmekde belli bir ýagdaýa eýe.



Daşkentdäki Rim-katolik
buthanasy

Şol bir wagtda Özbekistanda yslam dini bilen bir hatarda, prawoslawlar, baptistler, musaýylar, adwentistler, katolikler, lýturanlar, krişnaitler, buddistler, pýatidesyatnikler, Iegowa şhitleri, täze hawworiýler, hristian-preswitorianlar ýaly birnäçe dinler we mezhebler bar. Olardan her biriniň özboluşly aňýeti, talaplary we zerurlyklary bar.

Orta Aziýadaky musulman we başga konfessiýalara degişlileriň arasyndaky gatnaşyklar hem syýasy, hem gündelik durmuş derejede iki esasy aýratynlyga esaslanan bolup, bular özara hormat we bagrygiňlikdir. Bu gatnaşyk dürli dinleriň wekilleriniň çylşyrymly taryhy prosesleriň synaglaryny batyrlarça ýeňip geçmekleri netijesinde şekillenipdir. Ýurtda parahatçylyk, ösüş we abadanlyk bolmagyndan ähli din wekilleri bähbitli bolup, käbir konfessiýalaryň wekilleri Özbekistanda we daşary ýurtda guralýan ruhy we medeni çärelerdäki çykyşlarynda respublikada dini bagrygiňligi we sosial durnuklylygy berkitmek boýunça amala aşyrylýan özgertmeleri goldaýandyklaryny bildirýärler. Şeýle gatnaşyk döwlet tarapyndan hem sylaglanýar. Mitropolit Wladimirin “Dostluk” ordeni bilen sylaglanandygy munuň aýdyň delilidir.

Respublikada dini bagrygiňligi we sosial durnuklylygy üpjün etmede konfessiýalaryň hem belli bir orny bar. Birinjiden, olar öz işleri

dowamynda ilatda dini bagrygiñlik medeniýetini kemala getirmek ugrunda ruhy-medeni çäreleri gurap gelýärler. Ikinjiden, ýurtda dinlerara agzybirligi goldamak hem-de dürli dawalary we çylşyrymlylyklary getirip çykarýan missionerlik ýaly hereketlere garşy amala aşyrylýan çärelerde işeň gatnaşýarlar.

Yslam dinine we dini tälime üns. Bu gün respublikada 16 sany dini konfessiýa degişli 2238 sany dini gurama – Ymam Buhary adyndaky Daşkent yslam instituty, 9 sany ýörite orta yslam okuw mekdebi, prawoslaw we protestant seminariýalary iş alyp barýar. Olarda talyplar dini bilimler bilen bir hatarda, dünýewi bilimleri almak mümkinçiligine-de eýe.



Ýatda saklaň!

Daşkentde 2013-nji ýylda gurluşygy başlanan Minor metjidi 2014-nji ýylyň 1-nji oktyabrynda, uly Gurban haýyt baýramy güni açyldy. Metjidiň binasy adaty gündogar binagärligi stilinde gurlan. Onuň iki minarasy we asman reňk bir gümmezi bar. Metjit 2 400-den artyk namaz okaýanlar üçin niýetlenen.

1999-njy ýylda Özbegistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Kari-mowyň başlangyjy bilen Merkezi Aziýada ýeke-täk bolan Daşkent yslam uniwersitetiniň düýbi tutuldy.

Prezident Şawkat Mirziýoýewiň BMG Baş Assambleýasynyň 72-nji ses-siýasyndaky çykyşy diňe bir ýurdumyzda däl, eýsem Merkezi Aziýa we tutuş dünýäde raýdaşlygy gazanmak, dinlerara agzybirligi, parahatçylygy saklamak ugrunda möhüm görkezme bolýandygyny, bular Özbegistan Respublikasyny ösdürmegiň ileri tutulýan baş ugry boýunça Hereketler strategiýasynda hem öz beýanyny tapandygyny ykrar etdi.

Prezidentiň 2017-nji ýylyň 27-nji martdaky “Özbegistan Respublikasynyň Ministrler Kabinetiniň ýanynda Ymam Buhary halkara ylmy-barlag merkezini döretmek çäreleri barada”ky kararyna görä Samarkantda ylmy-barlag merkezi döredildi. Onuň düzüminde hadys-şynaslyk ýokary mekdebi, hadys, kelam we kyrat ylmyny öwrenmäge



Daşkentdäki Minor metjidi

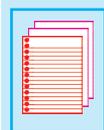


Şuny okaň!

«Bu günki sessiýa gatnaşyjylaryna BMG Baş Assambleýasynyň «Medeni aň-bilim we dini bagrygiňlik» diýlip atlandyrylýan ýörite rezolýusiýasyny kabul etmek teklibi bilen ýüzlenmekçi. Bu resminamanyň esasy maksady – hemmäniň tälim almak hukugyny üpjün etmäge, sowatsyzlygy we tümlügi ýok etmäge kömekleşmekden ybarat. Şu rezolýusiýa bagrygiňlik we özara hormaty şekillendirmek, dini azatlygy üpjün etmek, ygtykat edýänleriň hukugyny goramak, olaryň kemsidilmegine ýol bermezlige kömekleşmäge gönükdirilen».

Şawkat Mirziýoýewiň BMG Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasyndaky çykyşyndan.

niýetlenen otaglar, golýazmalar kitaphanasy, muzeý döredildi. Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 23-nji iýunyndaky “Özbekistan Respublikasynyň Ministrler Kabinetiniň ýanynda Özbekistandaky Yslam medeniýeti merkezini döretmek çäreleri barada”ky karary esasynda Daşkentde Yslam medeniýeti merkezi hem-de Prezidentiň 2017-nji ýylyň 15-nji dekabryndaky permany esasynda Özbekistan Yslam akademiýasy döredildi.



Adalgalaryň düşündirişi:

Konfessiýa – (*lat.* – ykrar etmek) dini ynanç, ygtykat; şunuň bilen birlikde mezheb mazmunyna eýe düşünje.

Tolerantlyk – (*lat.* – sabyr-takat, çydam, berdaş) özgeleriň pikir-taglymlaryna, ygtykadyna, duýgularyna, durmuş ýörelgelerine we özüni alyp barşyna görä sabyrly bolmak, biperwaý garamak; bagrygiňlik.

Seminariýa – hristian buthanalary üçin ruhanylar taýýarlaýan okuw mekdebi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Bu günki günde Özbekistanda näçe dini guramalar bar?
2. Konfessiýalarara gatnaşyklar diýende nämäni düşündiňiz?
3. Dini bagrygiňligi kepillendirýän hukuk-normativ resminamalary sanap beriň.
4. Dini bagrygiňlik prinsiplerini aýdyp beriň.

V BAP. TÄLIM ULGAMYNÝŇ ÖZGERTMELERI WE KADRLARY TAÝÝARLAMAK

10-njy tema. Umumy we ýörite orta tälim ulgamy

Garasşyzygyň ilkinji ýyllarynda tälim ulgamy. Medeni-ruhy ösüşiň iň möhüm binýady – tälim ulgamydyr. Çünki zaman talaplaryna jogap berýän, öndebaryjy ylym-tehnika, tehnologiýa üstünlüklerini eýeläp alan kadrlary yetiştirmezden jemgyýeti ösdürip bolmaýar. Özbegistanda 1992-nji ýylyň 2-nji iýulynda “Tälim barada”ky kanun kabul edildi. Bu görkezme resminamada tälim ugrundaky döwlet syýasatynyň esasy prinsipleri, tälim ulgamy, onuň dolandyryş düzümi, pedagog işgärleriň borçlary we jogapkärçilikleri anyk kesgitläp berildi. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda 10 müňden artyk halk tälimi işgärine döwlet öýleri, 22 müňden artyk işgäre bolsa guramanyň we edaralara degişli öýler mugt hususlaşdyrylyp berildi. 50 müňden artyk pedagog işgäre şahsy gurluşyk üçin ýer meýdanlary bölüp berildi. Obalarda ýaşayan pedagog işgärleriň hemmesi kommunal hyzmat üçin töleglerden azat edilen bolsalar, şäherliler onuň 50 göterimi mukdarynda tölediler. Soňluk bilen, kommunal hyzmat boýunça bu ýeňllikler aýlyk gazaňlaryna goşup berilýän kompensasiýa bilen çalşyryldy.



Mekdep binasy. 1991–2000-nji ýyllar

1992-nji ýyldaky kanun esasynda umumy tälim aşakdaky basgançaklar boýunça amala aşyrylyp başlandy.

I basgançak – başlangyç tälim (1–4-nji synp);

II basgançak – esasy (daýanç) mekdep (4–9-njy synp);

III basgançak – ýokary orta mekdep (10–11-nji synp);

Özbegistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň 1996-njy ýylyň dekabryndaky karary bilen 1-nji oktýabr – “Mugallymlar we terbiýeçiler günü” diýlip bellendi hem-de bu gün baýram hökmünde dynç alyş günü diýlip yglan edildi.

Özbegistanda jynsna, diline, ýaşyna, milletine, ygtykadyna, dinine, sosial gelip çykyşyna, hyzmat görnüşine, sosial ýagdaýyna, ýaşayan ýerine seretmezden, her kime bilim almakda deň hukuklar kepillendirildi.



Ýatda saklaň!

1997-nji ýyldan başlap her ýyl 1-nji oktýabr «Mugallymlar we terbiýeçiler günü» hökmünde belenip gelýär.

Kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasy. Özbekistanda tälim ugrundaky syýasat 1997-nji ýylyň 29-njy awgustynda kabul edilen “Tälim barada”ky täze redaksiýadaky kanun hem-de Kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasynda öz beýanyny tapdy.

1996–1997-nji okuw ýylyndan başlap mekdepleriň birinji synplarynda okuw latyn elipbiýinde alnyp barylýar. Täze elipbiýde okamak üçin zerur maksatnama, gollanma we derslikler döredildi.

Kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasy 3 basgançakdaky özgertmeler esasynda amala aşyryldy. I basgançak – 1997–2001-nji ýyllarda maksatnamany amala aşyrmak üçin zerur bolan hukuk-normatiw, ylmy-metodik, maliýe-maddy şertler döredildi. Munuň üçin döwlet tarapyndan goşmaça ýagdaýda 65 milliard som serişde sarp edildi. II basgançak – 2001–2005-nji ýyllary öz içine alyp, milli maksatnama giň möçberde girizildi. III basgançak – 2005-nji ýyldan bu günki güne çenli. Bu basgançakda Kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasy netijesinde gazanylan netijeler, toplanan tejribeler umumlaşdyrylyp, şu esasynda ýurdumyzda tälim ulgamy kämilleşdirildi. 2009-njy ýyldan başlap, ýurdumyzda doly 12 ýyllyk mejbury tälim girizildi.

9 ýyllyk umumy orta tälim sowatlylyk esaslaryny, umumy orta tälim almak üçin zerur bolan bilimleri we endikleri şekillendirmäge gönükdirilen. Çagalar birinji synpa 6–7 ýaşdan kabul edilýär. Umumy orta tälim gerekli bilimleriň göwrümini esaslandyryýar, özbaşdak pikirlenme, guramaçylyk ukypalaryny we amaly tejribe endiklerini ösdürmek, deslapky kär ýönelişi we nobatdaky tälim basgançagyňy saýlamaga esas döredýär.



Ýatda saklaň!

Tälim ulgamy Özbekistan Respublikasynyň «Tälim barada»gi kanuny esasynda mekdebe çenli tälim, umumy orta, ýörite orta tälim, ýokary tälim, ýokary tälimden soňky tälim, hünäri kämilleşdirmek we kadrlary gaýtadan taýýarlamak, mekdepeden daşary tälim şekillerinden ybarat.

Prezidentiň 2004-nji ýyldaky permany esasynda 2004–2009-njy ýyllarda Mekdep tälimini ösdürmek Döwlet umummilli maksatnamasy kabul edildi. Maksatnama çäginde täze mekdepler guruldy, başgalary kapital abatlandy; anyk we tebigy ylmlardan okuw laboratoriyalar zerur enjamlar bilen enjamlaşdyryldy.

Umumy orta, umuman, tälimiň ähli basgançaklarynda täze okuw maksatnamalary, döwlet tälim standartlary döredildi. Mekdep derslikleri kämil täzelendi hem-de ylym we amalyýet üstünlikleri bilen baýlaşdyrmak boýunça kämilleşdirip baryldi. Multimedia okuw edebiýatlaryny hem döretmek ýola goýuldy. Respublikada iş alyp barýan 10 müňe ýakyn mekdepleriň maddy-tehniki üpjünçiligi-de döwlet hasabyndan amala aşyrylýar.

Ýörite-orta, kesp-hünär tälim ulgamynyň döredilmegi. Özbekistan Respublikasynyň “Tälim barada”ky kanunyna görä umumy orta tälimiň dokuz ýyllyk edip bellemegi mynasybetli dokuz ýyllyk mekdebi gutaran ähli okuwçylar tälim almagy ýörite orta ýa-da kesp-hünär kolležlerinde dowam etdirdiler. Bu täze tälim ulgamyna basgançaklaýyn geçildi. Ýagny kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasynyň 1-nji basgançagy (1997–2001) çäginde amala aşyryldy. Ýörite orta tälim ugrunda welaýatlarda biznes mekdeplerinde, umumtälim mekdeplerinde kesp-hünär kurslarynyň açylmagy, bazar ykdysadyýeti talaplaryndan gelip çykmak bilen täze hünärmenlikler (fermer, salgyt we gümrük işgäri, audit we başgalar) girizildi. Oňa görä, ýurdumyzda 1997-nji ýyldan başlap häzire çenli 1400-den artyk kesp-hünär kolleži, 200-e ýakyn akademik liseý guruldy. Olar ugurlar boýunça ygtyýarly guramalar we ýokary tälim edaralaryna birikdirilmegi sebäpli bu basgançakda okuw prosesi netijeli guralyp, kollež tamamlanlary iş bilen üpjün edilmegine üns gönükdirilenligine seretmezden, bu babatda kanagatlanarly netije gazanylmady.

2017-nji ýyldaky özgertmeler. Tälim ulgamynda amala aşyrylan özgertmeler, 12 ýyllyk tälimi kämilleşdirmek ugrundaky çäreler garaşylan netijäni bermedi. Toplanyp giden meseleler ugry düýpli özgertmegi, dünýäniň ösen ýurtlarynyň tejribesinden peýdalanmak zerurlygyny talap etdi. 2017-nji ýyl umumtälim we ýörite orta kesp-hünär tälimi ulgamynda düýpli özgertmeler ýyly boldy. Halk kabulhanalary we Prezidentiň wirtual kabulhanasyna düşen teklipler we pikirler, şonuň ýaly-da, respublikanyň mekdeplerindäki gutarýanlaryň ata-eneleriniň arasynda geçirilen soragnama

netijelerinden gelip çykyp, Prezident Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen 9+3, ýagny 12 ýyllyk mejbury tälimden 11 ýyllyk tälime geçildi.

2017-nji ýylyň özünde 10-njy synp okuwçylary üçin 9 mln. nusga derslikler çap edildi we 10 müňe ýakyn umumtälim mekdebinde 11 ýyllyk tälime geçilmek bilen okatmak ulgamy ýola goýuldy. Bu akademik liseýlere we kesp-hünär kolležlerine kabul prosesi bilen bir wagtda alnyp barylady. Munda ata-eneleriň we okuwçylaryň islegleri hasaba alyndy. 2016/2017-nji okuw ýylynda umumtälim mekdeplerini tamamlan 466 müňden artyk okuwçynyň 288 müňüsi 10-njy synpda okuwyny dowam etdirdiler.

Mekdebe çenli tälim ulgamy üznüksiz tälimiň birlenji, iň esasy bognudyr. Mekdebe çenli tälim, 6–7 ýaşa çenli maşgalada, çagalar bagynda we başga tälim edaralarynda alnyp barylýar. Hünärmenleriň ylmy netijelerine görä, adam öz ömri dowamynda alýan ähli habaryň we maglumatyň 70 göterimini 5 ýaşa çenli bolan döwürde alýar. Şu sebäpli, çagalaryň sagdyn we bilimli, kämil ukyply kadrlar bolup kemala gelmeginde çagalar bagynyň terbiýesi örän möhüm orun tutýar. Mekdebe çenli tälim ulgamyny has-da kämilleşdirmek, maddy-tehniki bazasyny berkitmek, mekdebe çenli tälim edaralary pudagyny giňeltmek, hünärli pedagog kadrlar bilen



Nusga MTE otagy

üpjün etmek maksadynda Özbegistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew 2017-nji ýylyň 30-njy sentýabrynda “Mekdebe çenli tälim ulgamyny dolandyrmagy kämilleşdirmek barada”ky permanyna gol çekýär. Oňa görä, Mekdebe çenli tälim ministrligi döredildi. Täze ministrlig ulgamyna Garagalpagystan mekdebe çenli tälim ministrligi, Daşkent şäheri



Pikir ýöretme!

Näme sebäpden 11 ýyllyk tälime geçmek boýunça soragnama netijesinde ata-eneleriň 70 göteriminden artyk bölegi 11 ýyllyk tälim gaýtadan döredilmeginiň tarapdarydygyny görkezdiler.

mekdebe çenli tälim baş müdirliği, welaýatlaryň mekdebe çenli tälim müdirlikleri we olaryň şäherlerdäki we tümenlerdäki bölümleri girýär.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylda Özbekistanda 4916 mekdebe çenli tälim edaralary iş alyp bardy. Ahyrky 20 ýylyň dowamynda çagalar bagynyň sany 45%-e kemeldi. Şol bir wagtda çagala bagyna barýan çagalar umumy çagalar sanynyň 30%-ni düzýär.



Soraglar we ýumuşlar:

1. 1992–1997-nji ýyllardaky tälim ulgamynyň soňky ýyllardakysyndan tapawutly taraplaryny sanap beriň.
2. Üznüksiz tälimi ösdürmegiň faktorlary nämelerden ybarat?
3. Bu günki günde ýurdumyzda mekdebe çenli tälim edaralarynyň sanyny artdyrmagyň zerurlygy nämede?
4. Özbekistan Respublikasynyň “Tälim baradaky” kanuny we onuň many-mazmuny nämelerden ybarat? Pikirleriňizi esaslandyryň.
5. Náme sebäpden 12 ýyllyk tälimden 11 ýyllyk ulgama geçildi?

11-nji tema. Ýokary tälim we ondan soňky tälimiň kämilleşdirilmegi

Ýokary tälim ulgamy. Prezidentiň 1992-nji ýylyň fewralyndaky permany bilen ýene sekiz welaýat pedagogika institutlaryna uniwersitet derejesi berildi. 1992-nji ýylyň martynda welaýatlardaky pedagogika institutlarynyň esasynda Andijan Döwlet uniwersiteti, Buhara Döwlet uniwersiteti, Termiz Döwlet uniwersiteti, Ürgenç Döwlet uniwersiteti, Karşy Döwlet uniwersiteti döredildi.

Iň döwrebap hünärler boýunça aýratyn uniwersitet we institutlar, şol sanda, Dünýä ykdysadyýeti we diplomatiýa uniwersiteti, Nowaýy dag metallurgiýa instituty, Goranmak ministriliginiň ýanynda Harby akademiýa, Içeri işler ministriliginiň ýanynda Içeri işler akademiýasy, Bank-maliýe akademiýasy ýaly onlarça täze ýokary okuw mekdepleri döredildi. Daşkent döwlet elektrotehnika we aragatnaşyk tehnikumy instituta öwürildi. 1993-nji ýylda talyplar we aspirantlar üçin ýörite stipendiýalar bellendi. Ýurduň oba hojalygy üçin zerur bolan häzirkizaman bilimleriniň eýesi bolan ýokary hünärli hünärmen kadrlary taýýarlamak maksadynda Daşkent Döwlet Agrar uniwersiteti, Andijan, Samarkant Oba hojalygy, Karşy Inženerlik

ykdaysadyet, Daşkent Irrigasiya we oba hojalygyny mehanizasiyalaşdyryş inženerleri institutlary işe başlady. Ýurduň welaýatlarynda ýokary uniwersal tälimi girizmekde ösen döwletleriň tejribesine daýanyp çemeleşildi.

1992-nji ýylda ilki respublikamyzyň 6 ýokary tälim edarasynnda test synagy esasynda okuwa kabul etmek tejribeden geçirilipdi. 1993-nji ýylda bolsa 46 sany ýokary tälim edaralarynyň 19 -unda tejribe hökmünde test synaglary geçirildi.

1994-nji ýylda Döwlet test merkezi döredilip, şu ýyldan başlap ýokary tälim edaralaryna test arkaly kabul girizildi. 1996-njy ýyldan tälim almakda kontrakt-şertnama tölegi girizildi. 1997-nji ýyldaky “Talim barada”ky kanuna görä 5 ýyllyk ýokary tälimden 4 ýyllyk bakalawriat we 2 ýyllyk magistratura basgançaklaryndan ybarat iki derejeli ulgama geçildi.

Şonuň ýaly-da, Ýurt Prezidentiniň 2013-nji ýyldaky “Yuridik kadrlar taýýarlamak ulgamyny has-da kämilleşdirmek barada”ky kararyna görä yuridik institut uniwersitet derejesinde gaýtadan döredildi, 2014-nji ýyldaky karary esasynda Daşkent döwlet stomatologiya instituty döredildi.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýyldaky halata görä, ýurdumyzda 80-den artyk ýokary okuw mekdebi, şol sanda, 19 uniwersitet, 37 institut, 6 akademiya, 1 sany konserwatoriya, 1 tans we horeografiya ýokary mekdebi, 13 ÝTE-laryň filiallary, 6 daşary ýurt ÝTE-larynyň filiallary iş alyp barýar.

Hünäri kämilleşdiriş ulgamy-da düýpgöter özgerdildi. Halk tälimi we ýörite orta, kesp-hünär tälimi edaralary hatarynda ýokary tälim, pudak ugurlarynda kadrlaryň hünäri kämilleşdirmek we gaýtadan taýýarlamak işleri düýpgöter täze basgan-çaga görterildi.

Prezidentiň 2015-nji ýyldaky “Ýokary tälim edaralarynyň ýolbaşçy we pedagog kadrlaryny gaýtadan taýýarlaýyş we hünäri kämilleşdiriş ulgamyny has-da kämilleşdirmek çäreleri barada”ky permanyna esasan 15 öňdebaryjy ýokary tälim edaralary – daýanç ýokary okuw mekdepleri hökmünde bellendi.

Ýokary tälimde halkara hyzmatdaşlyk. Kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasynyň amala aşyrylmagy netijesinde Özbegistanda öňkünden gysga möhletlerde dünýäniň öňdebaryjy döwletlerinde tälim ugrunda

gazanylan öňdebaryjy üstünlükleri, milli döplerini öz içine alan täze modeli döredildi.

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýokary tälim ulgamynda alnyp barylýan yzygiderli özgertmeler netijesinde ýurdumyzda ençeme daşary ýurt uniwersitetleriniň filiallary açyldy. Şol sanda, Beýik Britaniýanyň Halkara Westminster uniwersiteti, Daşkent şäherinde M.W. Lomonosow adyndaky Moskwa döwlet uniwersiteti, I.M.Gubkin adyndaky Russiýa nebit we gaz döwlet uniwersiteti, Singapur menejment ösdürmek instituty, Italiýanyň Turin politehnika uniwersitetiniň filiallary işe başlady. Şonuň ýaly-da, Daşkentde G.W. Plehanow adyndaky Russiýa ykdysadyýet akademiýasy we Günorta Koreýanyň Inha uniwersitetiniň filiallary hem özbek ýaşlaryna öz tälim syrlaryny öwredýärler.



Daşkent halkara Westminster uniwersiteti

Şonuň ýaly-da, Daşkentde G.W. Plehanow adyndaky Russiýa ykdysadyýet akademiýasy we Günorta Koreýanyň Inha uniwersitetiniň filiallary hem özbek ýaşlaryna öz tälim syrlaryny öwredýärler.

Daşary ýurt uniwersitetleriniň Daşkentdäki filiallary

Westminster uniwersiteti	M.W.Lomonosow adyndaky Moskwa döwlet uniwersitetiniň filialy	I.M.Gubkin adyndaky Russiýa nebit we gaz döwlet uniwersitetiniň filialy	Singapur menejment ösdürme institutyň filialy	Turin politehnika uniwersitetiniň filialy	G.W.Plehanow adyndaky Russiýa ykdysadyýet akademiýasynyň filialy	Günorta Koreýanyň Inha uniwersitetiniň filialy
2002	2006	2007	2008	2009	2009	2014
Ykdysadyýet we biznes	Matematika we psihologiýa	Nebit we gaz	Menejment	Tehnika we tehnologiýalar	Ykdysadyýet	Informasion tehnologiýalar

Ýurdumyzdaky we daşary ýurtdaky okuw mesgenlerinde ýüzlerçe zehinli ýaşlar tälim alýar we öz hünärini kämilleşdirýär. Munda daşary ýurt tälim edaralary bilen iki taraplaýyn tejribe alyşma ýola goýlany möhüm ähmiýete eýedir.

Özbeğistan Respublikasy tälim derejesi boýunça dünýäniň ösen ýurtlarynyň hataryna çykdy. Ýaşlary dünýä ylmynyň we bilimleriniň



Turin politehnika uniwersiteti

hazynasyndan habarly etmäge uly üns berilýär. Respublikanyň okuw mekdepleriniň daşary ýurtlardaky okuw merkezleri bilen aragatnaşyklary ep-esli pugtalandyryldy. Daşary ýurtly mugallymlary we hünärmenleri daşary ýurt dilinde sapak alyp barmak üçin teklip etmek, şonuň ýaly-da, daşary ýurt okuw we ylmy merkezlerinde işgärleriň hünärini kämilleşdirmegi we talyplaryň

okuwy barha giňelýär. Häzir dünýäniň köp ýurdundan gelen daşary ýurt raýatlary Özbegistanda tälim alýarlar.

2017-nji ýyldaky düýpli özgertmeler. Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 7-nji fewralyndaky “Özbegistan Respublikasyny has-da ösdürmek boýunça Hereketler strategiýasy barada”ky permanyna görä, 2017-2021-nji ýyllarda ýokary tälim ulgamyny düýpli kämilleşdirmek maksatnamasyny işläp taýýarlamak, okuw maksatnamalaryny ýene-de döwrebaplaşdyrmak, tölegli hyzmat etmegiň we maliýeleşdirmegiň goşmaça çeşmelerini gözlemekde ýokary okuw mekdepleriniň ygtyýarlyklaryny giňeltmek ýoly bilen olaryň özbaşdaklygy basgançaklaýyn ösdürilip barylýar. 2017-2018-nji ýyllaryň dowamynda Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň we Ministrler Kabinetiniň ýetmiş golaý permanlary, kararlary we buýruklary kabul edildi. Bu giň manyda tälim ulgamyndaky özgerişler we täzelikler prosesini başlap berdi. Hereketler Strategiýasynda tälimiň we okatmagyň hilini bahalamagyň halkara standartlaryna geçmekde ýokary tälim edaralarynyň işini we netijeliligini artdyrmakdaky ileri tutulýan wezipeler kesgitlenildi. Ýnha şuny nazarda tutmak bilen, Prezident Ş.M.Mirziýoýew “Ýaşlary özbaşdak pikirlenýän, ýokary intellektual we ruhy mümkinçilige eýe bolup dünýä möçberinde öz ýaşytdaşlaryna hiç bir ugurda galyşmaýan



Ýatda saklaň!

Test synaglary dury we hakyky geçmegini üpjün etmek maksadynda şu ulgamy kämilleşdirmek hem-de abituriýentlere, ata-enelere ýeňillikler döretmek maksadynda bar ulgamy özgertmek talap edildi. 2018/2019-njy okuw ýylyndan başlap, test prosesini bir günde däl, 15 günň dowamynda geçirmek, netijesini bolsa synagyň ertesine yglan etmek wezipeleri goýlan.

ynsanlar bolup kemala gelmegi, bagtly bolmagy üçin döwletimiziň we jemgyýetimiziň bar güýjüni we mümkinçiliklerini gönükdireris”, diýipdi. 2017-nji ýylda 10 ýyldan artyk wagtyň dowamyndaky arakesmeden soň, döwlet we jemgyýetdäki hünärlü kadrlara bolan zerurlyklar hasaba alnyp, Özbekistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen gaýybana tälim ulgamy dikeldildi, ýörite gaýybana tälim kämilleşdirildi.

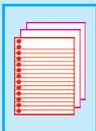
2017-nji ýylyň 16-njy noýabrynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Respublikanyň ýokary tälim edaralary bakalawriatyna giriş test synaglaryny geçirmegiň tertibini kämilleşdirmek barada”ky karary kabul edildi. Oňa görä, 2018/2019-njy okuw ýylyndan başlap aýratyn zehin talap edilýän medeniýet, sungat, dizaýn, şekillendiriş we amaly sungat, saz tälimi, sungatşynaslyk, sport we bedenterbiýe ugrundaky tälim ýönelişlerinde test synaglary geçirilmeyär. Meselem, Özbekistan döwlet konserwatoriýasy, Özbekistan döwlet sungat we medeniýet instituty, Kemaliddin Behzad adyndaky Milli suratkeşlik we dizaýn instituty, Özbekistan döwlet bedenterbiýe instituty we aýratyn zehin talap edýän tälim ýönelişlerine diňe döredijilikli synaglar arkaly kabul etmek ýola goýulady. Lukmançylyga degişli ýokary tälim ulgamynda hem ençeme özgertmeler amala aşyryldy. Şol sanda, lukmançylyk ugrunda bakalawriat tälim ýönelişlerinde okuw möhleti 7 ýyldan 6 ýyl we lukmançylyk profilaktika ýönelişinde 6 ýyldan 5 ýyl edip bellendi.



Pawilionda geçirilýän test synagy

Ýokary tälimden soňky tälim. 2012-nji ýyla çenli aspirantura (3 ýyl) we doktoranturadan (3-nji ýyl) ybarat bolup, 2012–2017-nji ýyllarda bir basgançakly doktorantura iş alyp bardy. 2013–2017-nji ýyllar aralygynda diňe 360-a ýakyn barlagçy doktorlyk dissertasiýasyny gorady. Bu bolsa respublikadaky ýokary tälim we ylmy barlag edaralary üçin ýokary hünärlü ylmy we ylmy-pedagog kadrlara bolan zerurlygy kanagatlandyryp bilmedi. Ýokary okuw mekdebinden soňky tälim ugruny has-da kämilleşdirmek, ylmy-barlag işinde ýaşlaryň intellektual ukybyny görkezmek mümkinçiliklerini giňeltmek maksadynda hem-de ençeme öňdebaryjy

daşary ýurt ýurtlaryň halkara amalyýetini öwrenmek bilen 2017-nji ýylyň 1-nji iýulyndan başlap ýokary okuw mekdebinden soňky tälimiň iki derejeli ulgamy girizildi. Birinjisi – dissertasiýa goramak we degişli ylym pudagy boýunça filosofiýa doktory (PhD) ylym derejesini bermegi nazarda tutýan daýanç doktorantura we ikinjisi – dissertasiýa goramak we degişli ylym pudagy boýunça ylym doktory (Doctor of Science) ylym derejesini bermegi nazarda tutýan doktorantura ulgamydyr.



Adalgalar düşündirişi!

Bakalawr – (*lat.* Baccalaureus) Ýokary tälim maksatnamasynyň birinji basgançagyny tamamlan talyplaryň ylym derejesi.

Magistr – (*lat.* – başlyk, halypa) käbir ýurtlarda bakalawr we ylym doktorynyň arasyndaky ylym dereje. Daýanç ýokary tälim kursundan soň goşmaça maksatnama ýerine ýetiren, ýörite synaglary tapşyran we belli bir ylym işi goran şahslara berilýär.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlyk ýyllarynda nähili täze ýokary okuw mekdepleri döredildi?
2. Bu günki günde ýokary tälim edaralarynyň sany näçe? Olaryň ýyldan-ýyla artyş faktorlary nämede?
3. Ýokary tälimden soňky tälim ulgamynyň garaşsyzlyk ýyllaryndaky özgerişleri nähili boldy?
4. 2017-nji ýyl ýokary tälim ulgamynda nähili özgerişler boldy?
5. Ýokary okuw mekdebinden soňky tälim ulgamy näçe basgançakly? Ony düşündiriň?

VI BAP. GARAŞSYZLYK ÝYLLARYNDA YLYM-BILIMNIŇ WE SPORTUŇ ÖSÜŞI

12-nji tema. Özbekistanda ylym-bilim

Garassyzlygyň ilkinji ýyllarynda ylym-bilim. Emele gelen täze taryhy şert ylym-bilim ugruny düýpli özgertme etmegi talap etdi. Sebäbi, derwaýys ylmy-tehniki problemalaryň çözülmegi respublikanyň ösüşini üpjün ederdi.

Ilki bilen, Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 1992-nji ýylyň martyndaky permany bilen ylmy kadrlary taýýarlanylşyny guraýan ygtyýarly organ – Ýokary attestasiýa komissiyasy (ÝAK) döredildi.

Prezidentiň 1992-nji ýylyň iýulyndaky “Ylym-bilimi döwlet ýoly bilen goldamak we innowasiýa işini ösdürmek barada”ky permany esasynda respublikanyň alymlaryny daşary ýurtlara tejribe toplamaga iberilmegi ýola goýuldy. Ylmy netijeleri içki we daşky bazara alyp çykmak bilen meşgullanýan Respublika ylmy işläp taýýarlamalaryň innowasiýa täjirçilik merkezi Ylymlar akademiýasynyň düzümünde döredildi.

1997-nji ýylda Horezm Mamun akademiýasy gaýtadan dikeldilip, Özbekistan Ylymlar akademiýasynyň regional bölümi hökmünde döredildi.

2000-nji ýylda Ylymlar akademiýasy gündogarşynaslyk institutynyň golýazmalar fondy dünýäniň iň baý golýazmalar hazynasyndan biri hökmünde ÝuNESKO medeni mirasynyň sanawyna girizildi.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2006-njy ýylyň awgustyndaky “Ylmyň we tehnologiýalaryň ösüşiniň laýyklaşdyrmagy we dolandyrmagy kämilleşdirmek çäreleri barada”ky kararyna görä Ministrler Kabinetiniň ýanynda Ylmy we tehnologiýalary ösdürmegi laýyklaşdyryjy komiteti döredildi (bu günki günde ministrlik). Komitete ylmy we tehnologiýalary ösdürmegiň ileri tutulýan ugurlaryny işläp taýýarlamak, akademik we ýokary tälim edaralary ylmy integrirlenmegine, ylmy ugurdaky halkara hyzmatdaşlygy ösdürmäge kömekleşmek ýaly wezipeler belläp goýuldy.



Innovation taglymlaryň, tehnologiýalaryň we taslamalaryň Respublikan ýarmarkasy

2008-nji ýyldan bäri Daşkentde innowasion taglymlaryň, tehnologiýalaryň we taslamalaryň ýarmarkasy geçirilip gelýär. 2008–2015-nji ýyllaryň dowamynda geçirilen I – VIII ýarmarkalaryň çäginde jemi 4000-den artyk işläp taýýarlamalar tabşyryldy. 2008-nji ýyldan bäri umumy bahasy 113 mlrd. somdan artyk bolan 3000-den artyk şertnamalar düzüldi.

Özbeğistanyň alymlary demokratik we hukuk jemgyýetiniň ruhy-aň-bilim we medeni ösüşini öwrenmek, innowasion ykdysadyýeti şekillendirmek, energetika we energiýa çig malyny tygşytlamak, informatizasiýa we maglumat-kommunikasiýa, himiýa, bio we nanotehnologiýalary ösdürmek, oba hojalygy, ekologiýa we daşky gurşawy goramak, lukmançylyk, farmakologiýa, geologiýa, geofizika, seýsmologiýa boýunça mälum üstünlikler gazanyldy.

Arheologiýa ylmy ugrunda hem mälum ilerlemeler boldy. Şol sanda, 2002-nji ýyldan “Özbeğistanda arheologik barlaglar” ýyllyk toplumlary neşir edilip, olarda respublikamyzyň çäginde alnyp barylýan arheologik barlaglaryň umumylaşdyrylan ylmy netijeleri berip barylýar. 2010-njy ýyldan bolsa “Özbeğistanyň Arheologiýasy” ylmy žurnaly çap edilip başlandy.

Bu günki günde ylmyň başga ýönelişlerindäki alymlar hem iri netijeleri gazanýarlar. Ylymlar akademiýasynyň Ösümlük maddalary himiýasy instituty tarapyndan taýýarlanan 10 jiltlik “Tebigy birleşmeler (Ösümlük gurlary, gurluşy we häsiýetleri)” atly seýrek maglumatnama iňlis dilinde Londonda çap edildi. Bu ylym-bilim ugrunda halkara hyzmatdaşlygyň ösýändigini hem delilendirýär.

Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda ýekeje Ylymlar akademiýasynyň ylmy önüm eksporty 8,2 esse köpeldi.

Ylym-bilim we tälim integrasiýasy. Özbeğistanyň ylmynyň we täliminiň integrasiýasyny üpjün etmek boýunça hem ençeme işler amala aşyrylýar. Bu proses 2012-nji ýyla çenli Ylymlar akademiýasy ulgamynda ylmy-okuw merkezleriniň döredilmegi arkaly amala aşyryldy. Şol sanda, 2011-nji ýyly Ylymlar akademiýasynyň Fizika-tehnika institutynda “Gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmeleri” ylmy-okuw merkezi, 2012-nji ýylda Immunologiýa institutynda “Biolukmançylyk” ylmy-tälim innowasion merkezi işläp başlady.

2012-nji ýyldan bolsa, ýokary tälim ulgamynda ylmy sektoryň ösüşini üpjün etmek maksadynda Ylymlar akademiýasynyň 5 ylmy barlag instituty, 4 regional ylmy merkezleri ylmy bölüm hökmünde gaýtadan guralyp, ugry we hünärmenliklerine görä olar degişli ýokary tälim edaralaryna geçirildi.

Ylymlar akademiýasynyň gurluşlaryny gysgaltmak hem-de akademik ylym we tälim integrasiýasyny güýçlendirmek maksadynda 2014-nji ýylda 2 institut we 1 bölüm ýokary tälim edaralarynyň ýanyndaky ylmy-barlag merkezleri hökmünde döredildi.

Özbeqistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2012-nji ýyldaky “Ýokary hünärli ylym we ylmy-pedagog kadrlary taýýarlamak we attestasiýadan geçirmek ulgamyny has-da kämilleşdirmek barada”ky permanyna laýyklykda 2013-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan başlap dissertasiýa goramak we ylym doktory ylmy derejesini bermek boýunça ýokary okuw mekdebinden soňky tälimiň bir basgançakly ulgamy girizildi. Ýöne bu ulgam bar halkara ylym-bilim standartlaryna doly laýyk gelmänligi, respublikadaky bar bolan ylmy mümkinçiligiň peselenligi sebäpli, 2017-nji ýylyň fewralyndan Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen halkara standartlaryna laýyk gelýän, filosofiýa doktory we ylym doktory derejelerini berýän iki basgançakly ulgama geçildi.

Ylym-bilimdäki düýpli özgertmeler. 2016–2017-nji ýyllarda Özbegistanyň ylym-biliminde doly manyda düýpli özgertmeler döwri boldy. Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew 2016-njy ýylyň 30-njy dekabır günü ilkinji gezek ýurdumyzyň öňdebaryjy ylym-bilim wekilleri bilen duşuşdy. Duşuşyk netijelerine görä, Özbegistanda ylym-bilime üns has-da güýçlendirilmelidigi bellendi. Hereketler Strategiýasynda bellenişi ýaly, ylmyň, ylmy barlaglaryň, innowasiýanyň gazananlaryny höweslendirmek we olary amalyýete ornaşdyrmagyň netijeli mehanizmlerini döretmek hem-de ýöriteleşen laboratoriya, ýokary tehnologiýa merkezleri we tehnologiýalary girizmek meseleleri aýratyn nygtalan. Döwletimiziň ýolbaşçysy Ş.M.Mirziýoýewiň 2017-nji ýylyň 17-nji fewralynda kabul eden “Özbegistan Respublikasynyň Ylymlar Akademiýasynyň işini kämilleşdirmek we höweslendirmek barada”ky permany Özbegistanda ylmyň ösüşini häzirkі zaman siwilizasiýasy talaplary esasynda guramak, hususan-da, ýurtda ornaşdyrylýan çalt ösüşler strategiýasynyň ylmy es-

aslaryny döretmek we önümçiligi ylmy esasda ösdürmek zerurdygyny görkezip berdi. Şunuñ bilen birlikde, Ylymlar Akademiýasynyň işini kämilleşdirmek, ylmy işgärleri her taraplaýyn goldamak, ýokary hünärli, talantly kadrlary taýýarlamagyň hilini ýokarlandyrmagyň we ony höweslendirmegiň zerurdygyny nygtady. Prezident Ş.M.Mirziýoýew ylmymyzyň görnükli wekilleri, mekdep döreden beýik alymlar bilen bolan duşuşygynda ençeme derwaýys meseleleri sanap geçdi. Prezidentiň 2017-nji ýylyň 17-nji fewralyndaky “Ylymlar akademiýasynyň işi, ylmy-barlag işlerini guramagy, dolandyrmagy we maliýeleşdirmegi has-da kämilleşdirmek çäreleri barada”ky karary esasynda 9 ylmy-barlag edarasy Ylymlar akademiýasynyň düzümine gaýtaryldy, ençeme ylmy guramalar gaýtadan döredildi, Ylymlar akademiýasynyň ylym ýönelişleri boýunça 3 bölümi we Nowaýy bölümi döredildi, Özbekistanyň iň täze taryhy boýunça Jemgyýetçilik geňeşiniň işi gaýtadan ýola goýuldy.

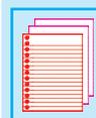
Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylda gol çekilen “Innowasion ösüş ministrliğini döretmek barada”ky karary bilen Özbekistan Respublikasynyň Innowasion ösüş ministrligi döredildi. Bu ministrligiň döwlet we jemgyýet gurluşyna, ykdysadyýetiň pudaklaryna, oba hojalygyna, sosial ösüşe, daşky gurşawy goramaga we tebigatdan peýdalanmak ulgamyna innowasiýalary ornaşdyrmak hem-de öňdebaryjy tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy başlamak, laýyklaşdyrmak we höweslendirmek ugrundaky esasy wezipeleri kesgitläp berildi.

Ylymlar akademiýasynyň hakyky agzalygyna ahyrky saýlawlar 1995-nji ýylda geçirilipdi. Geçen ýyllaryň dowamynda akademikleriň sany iki esseden köpräk gysgaldy we 2017-nji ýyly gelip akademiýanyň bary-ýogy 63 sany hakyky agzasy galypdy. Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 29-njy dekabryndaky “Özbekistan Respublikasynyň Ylymlar akademiýasynyň hakyky agzalaryny tassyklamak barada”ky taryhy permany bilen 22 ýyllyk uzak arakesmeden soň Ylymlar akademiýasynyň 32 sany täze hakyky agzalary tassyklandy. Bu günki günde ylmy barlag bilen meşgullanýan 400 edara sanawa alnan bolup, ylym ugrunda 36 müň hünärmen, şol sanda, 2 müňden artyk ylym doktory we 9 müňden artyk ylym kandidaty iş alyp barýar.



Pikir ýörediň!

Bu günki günde taryh ylmy ugrunda 4 akademik – Ahmadali Askarow, Edward Rtweladze, Anatoliý Sagdullaýew we Dilorom Ýusupowa iş alyp barýar.



Adalgalaryň düşündirişi:

Innowasiýa – (*iñl.*— girizilen täzelik, oýlap tapma) öňdebaryjy tehnologiýa, dolandyryş we başga ugurlardaky täzelikler we olaryň dürli ugurlarda ulanylyşy.

Immunologiýa – (*gr.* — düşünje, taglymat) organizmiň himiki aýratynlyklary, onuň immuniteti baradaky ylym.

Integrasiýa – (*lat.* — dikeltmek, doldurmak) käbir bölekleriň, elementleri goşup birleşdirmegi aňladýan düşünje. Ylymlaryň ýakynlaşma we özara baglanyşyk prosesi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda döredilen Ýokary attestasiýa komissiýasynyň wezipeleri nämelerden ybaratdy?
2. Ylymlar akademiýasynyň işi barada nämeleri bildiňiz?
3. Ylmy derejä (ylym kandidaty, ylym doktory) eýe bolmagyň bir basgançakly ulgamyndan iki basgançakly ulgama geçmäge nämeler sebäp boldy?
4. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň ylym-bilimi ösdürmek barasyndaky başlangyçlary nämelerde aýan boldy?
5. Bu günki günde Özbekistanda näçe akademik iş alyp barýar? Goşmaça edebiýatlardan peýdalanylýan olaryň käbirleriniň adyny aýdyň.

13-nji tema. Özbekistan Respublikasynda bedenterbiýäniň we sportuň ösüşi

Bedenterbiýäni we sporty goldaýan ulgamyň döredilmegi. Özbekistanda döwlet garaşsyzlygy ele alnansoň, medeniýet, tälim, ylym-bilim bilen bir hatarda bedenterbiýe we sport işlerine uly üns berildi. Döwlet býujetinden goýberilen serişdäniň üznüksiz artyp barmagy-da ýurtda bedenterbiýe we sport ugrunyň döwlet syýasatynyň möhüm ýönelişlerinden biri hökmünde garalyp, ugra bolan uly üns görkezijisidir. Hakykatdan hem, abraýly halkara ýaryşlarda ýurdumyzyň sportçylarynyň

üstünlikli gatnaşmaklarynyň iň esasy sebäplerinden biri-de şu ugruň döwlet tarapyndan dogry ýagdaýda goldanýanlygydyr.

1992-nji ýylda Özbekistan Respublikasynyň Aly Mejlisiniň IX sessiýasynda “Bedenterbiýe we sport barada” kanunyň kabul edilmegi we oňa üýtgetmeler we goşmaçalar girizilip, 2015-nji ýylda täze redaksiýasy tassyklanmagy sport ugrunyň has-da ösmegine hyzmat etdi.

Respublikada ýokary hünärli sportçylary taýýarlamağa ýöriteleşdirilen 536 çagalar-ýetginjekler sport mekdepleri, 5 olimpia gurlary kolležleri, 8 respublikan ýokary sport ussatlygy mekdepleri iş alyp barýar. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew 2017-nji ýylyň 10-njy awgustynda “Özbekistan döwlet bedenterbiýe institutynyň işini has-da kämilleşdirmek çäreleri barada”ky kararyna gol çekýär. Oňa laýyklykda, Özbekistan döwlet bedenterbiýe instituty Daşkent welaýatynyň Çyrçyk şäherine göçürildi. Özbekistan döwlet bedenterbiýe institutynda 2017–2018-okuw ýylyndan başlap tälimiň gaýybana bölümi döredildi.

Ýurdumyzda bedenterbiýäniň we sportuň maddy-tehniki bazasyny ösdürmek boýunça ençeme işler amala aşyryldy. Hususan-da, Daşkent, Namangan, Jyzzak, Fergana, Buhara, Horezm, Andijan, Samarkant, Gülüstan we başga şäherlerde halkara standartlara jogap berýän ençeme sport toplumlary guruldy. Daşkent şäherindäki “Ýunusabat”, “Jar”, “Milli”, Namangan şäherinde “Pahlawan”, Jyzzak şäherindäki Olimpia gurlary kolleži sport toplumlary we başgalar şolara degişlidir.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2018-nji ýylyň martyndaky permanyna görä, Özbekistanda Respublikasynyň Bedenterbiýe we sport döwlet komiteti döredildi.



Üç başgançakly sport oýunlary.

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýurtda bedenterbiýäni we sporty ýaýbaňlandyrmakda aýratyn döwür boldy. Bu babatda Çagalar sportuny ösdürmegiň respublikan gaznasynyň döredilmegi, 2000-nji ýyldan başlap ýokary okuw mekdepleriniň talyplarynyň arasynda “Uniwersiada”, ýörite

orta kesp-hünär kolležleriniň talyplarynyň arasynda “Barkamol awlod (Kämil nesil)”, umumtälim mekdepleriň okuwçylarynyň arasynda “Umid nihollari”

sport ýaryşlarynyň guralmagy möhüm ähmiýete eýe wakalardyr. Üç başgançakly sport turnirleri geçirilmeginden esasy maksat, ýaşlaryň arasynda sagdyn durmuş ýörelgelerini wagyz etmek hem-de halkara ýaryşlar üçin ýurduň ýygynly komandasyna dalaşgärleri taýýarlamakdan ybarat bolýar.

Soňky ýyllarda döwletimiz tarapyndan aýal-gyzlar sportuny ösdürmäge uly üns berlip, aýratynam, sportuň çeper gimnastika we sinhron ýüzmek görnüşleri ösdürilýär. Muny bedenterbiýe we sport bilen meşgullanýan aýal-gyzlaryň sanynyň zygider artýandygy-da tassyklaýar. Hakykatdan hem, garaşsyzlyk ýyllarynda sport mekdeplerinde we dürli toparlarda ýerli millet gyzlarynyň gyzyklanyp, işjeňlik bilen meşgullanýanlary barha köpeliýär.

Garaşsyzlyk ýyllarynda diňe bir sportuň halkyň arasyndaky köpçülikleýinligini üpjün etmek däl, eýsem käbir sport görnüşlerini ösdürmäge uly üns berildi. Şol sanda, özbekçe göreş, tennis, küşt, boks boýunça Özbekistanyň sporty dünýä möçberinde öz ýerine eýe boldy. Tennis boýunça Iroda Tolaganowanyň, boks boýunça Ruslan Çagaýew, Artur Grigorýan we Muhammetkadyr Abdullaýewleriň dünýä sport arenalaryndaky üstünlikleri Özbekistanyň sportçylarynyň ilkinji netijeleridi.

Göreş. Garaşsyzlyk arkaly milli sport görnüşleriniň gaýtadan dikeldilmegine we olaryň sport görnüşi hökmünde halkara möçberde ykrar edilmegine mümkinçilikler döredildi. 1992-nji ýyldan başlap Termiz we Şährisebz şäherlerinde milli göreş boýunça ilkinji halkara ýaryş geçirildi. 1992-nji ýylda Özbekistanda göreş federasiýasy, 2001-nji ýylda kemerli göreş federasiýasy düzüldi. Prezidentiň ýörite permany bilen 1998-nji ýylyň sentýabr aýynda Daşkentde Aziýa, Afrika we Ýewropa kontinentinden gelen 28 döwlet wekilleri gatnaşmagynda Halkara göreş Assosiasiyasy düzüldi.

2000-nji ýylda bolsa Türkiýäniň Ankara şäherinde göreş boýunça 2-nji dünýä çempionaty bolup geçdi. Özbek göreşi dünýä ýüz tutmak bilen has-da baýnalmilal aýratynlyga eýe boldy. 2016-njy ýyla gelip, Halkara göreş Assosiasiyasyň dünýäniň ähli kontinentlerinde 120-den artyk göreş



Göreş boýunça halkara turnir



Ýatda saklaň!

2003-nji ýylda Aziýa Olimpia geňeşiniň Kuweýtde geçen XXII Baş assambleýasynda özbek göreşi Aziýa oýunlary maksatnamasyna girizildi.

federasiýalary döredildi. Milli sport görnüşimiziň halkara meýdanda giň ykrar edilmegi-de ýurdumyzyň halkara aragatnaşyklarynyň has-da giňelmegine, onuň şekillenmegine sebäp bolýar.

Olimpiada. 1993-nji ýylyň sentýabrynda Halkara Olimpia Komitetiniň 101-nji sessiýasynda Özbekistan Respublikasynyň Milli Olimpia Komiteti doly ykrar edildi. Komitet bu günki güne çenli halkara sport we olimpia hereketiniň ösüşine kömek berip gelýär. Ol Özbekistanda olimpia taglymlaryny wagyz etmek, Olimpia oýunlarynda respublikanyň wekilleriniň gatnaşygyny üpjün etmek, dünýä sportçylary bilen dostlukly gatnaşyklary ýola goýmak we ösdürmek wezipeleri bilen meşgullanýar.

1996-njy ýylyň ýanwarynda Halkara Olimpiýa Komitetiniň kararyna görä, dünýä sportuny ösdürmekdäki hyzmatlary we olimpia taglymlaryna wepalylygy üçin Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimow Olimpiýa Altyn ordeni bilen sylaglandy.

Daşkentde 1996-njy ýylyň awgustynda Olimpia şan-şöhraty muzeýi döredildi. 2000–2016-njy ýyllar aralygyndaky tomusky Olimpia we Aziýa oýunlarynda ýurdumyzyň sportçylary üstünlikli gatnaşdylar. A.Taýmazow, M.Ibragimov (erkin göreş), A.Doktoraşwili (grek-rum göreşi), R.Sobirow (dzýudo), O.Haýdarow, A.Atoýew, B.Sultanow (boks), A. Fokin (sport gimnastikasy), Ýekaterina Hilko (trampolin) ýaly sportçylarymyz ýurdumyzyň sportunyň şöhratynyň halkara meýdanda has-da artmagyna öz goşantlaryny goşdular. Hususan-da, erkin göreşi Artur Taýmazow birnäçe gezek Olimpia çempiony derejesine sezewar bolan ýeke-täk sportçy boldy.



2016-njy ýyldaky Olimpiada
baýrakçylary

2016-njy ýylda Rio-de-Žaneýro şäherinde (Braziliýa) bolup geçen XXXI ýazky Olimpiada ýurdumyzyň taryhyndaky iň önümlü ýaryş boldy. Şol Olimpiadada iň köp medaly bokssçylarymyz eýelediler. Deri ellik ussatlarymyzyň 7-si Riordan medal bilen gaýtmaga miýesser boldular.

Olar: Hasanbaý Dostmatow, Şahobiddin Zairow, Fazliddin Gaýypnazarow (altyn), Şahram Giýasow, Bektemir Melikozyýew (kümüş), Rustam Tolaganow, Murodjan Ahmadaliýew (bronza). Şu netije Olimpiadadaky boks ýaryşlaryndaky iň ýokary netije boldy. Sportuň şu görnüşinde medal toplamak boýunça olar Kubadan, Gazagystandan we Russiýadan baran bäsdeşlerini yzda galdyryp, şu sport görnüşinde birinjiligi eýelediler. Agyr atletikaçylarymyz Ruslan Nuriddinow Olimpiada rekordyny täzelemek bilen, altyn medalyň eýesine öwrüldi.

Futbol. Garaşsyzlyk ýyllarynda sportuň iň köpçülikleýin görnüşi – futbola üns döwlet syýasaty derejesine göterildi. Ministrler Kabineti Özbekistanda köpçülikleýin we professional futboly has-da ösdürmek, onuň maddy bazasyny berkitmek, futbolçylaryň täze neslini taýýarlamak we terbiýelemek, Watanymyzyň futbolynyň halkara abraýyny artdyrmak maksadynda 1993-nji ýylda “Özbekistan Respublikasynda futboly has-da ösdürmek çäreleri barada”ky, 1996-njy ýylda “Özbekistanda futboly ösdürmegiň guramaçylyk esaslaryny we prinsiplerini düýpgöter kämilleşdirmek çäreleri barada”ky, 2006-njy ýylda “Özbekistanda futboly ösdürmäge degişli goşmaça çäreler barada”ky Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň kararlary möhüm ähmiýete eýe boldy.

Dünýä Özbekistanyň sportçylarynyň mümkinçiligini we güýjüni görkezýän özbek sudýasy Rawşan Ermatow Özbekistanyň futbol federasiýasynyň halkara taýpadaky sudýasy derejesini we 2003-nji ýyldan FIFA sudýasy statusyny 11 we 2014-nji ýyllarda baş gezek Aziýanyň iň gowy sudýasy diýlip ykrar edildi. Halkara futbol bileleşikleri federasiýasy



Futbol boýunça halkara derejedäki sudýa R.Ermatow



Ýatda saklaň!

Özbekistanyň futbol ýygyny komandasy halkara turnirlerde üç gezek baş sylagy eýelediler. Birinjisi, 1994-nji ýyldaky Aziýa oýunlaryda olimpia ýygyny komandasy, 2012-nji ýylda 17 ýaşa çenli bolan ýetginjekler Aziýa chempionaty ýeňiisi, 2018-nji ýylda 23 ýaşa çenli bolan olimpia ýygyny komandasy Aziýa çempiony derejesine sezewar boldy.



Aziya chempionlary. 2018-nji yil

ony 2011-nji yilda “Dunyaniñ in gowy sudyasi” hökmünde ykrar etdi. R.Ermatow öz işi dowamynda futbol boynça dunya chempionatlarinyñ final basgançagynda in köp – 9 duşusygy dolandyryp (2014-nji yula çenli), dunya rekordyny goıdy. Rawşan Ermatow Prezidentiñ permanlaryna görä 2010-njy yilda “Özbekistan iftihori (buýsanjy)” hormatly derejesi, 2014-nji yilda “Il-ýurt hormaty” ordeni, şonuñ yaly-da, 2015-nji yilda “Beýik hyzmatlary üçin” ordeni, hemde “Malibu” awtomobili bilen sylaglandy.

2018-nji yil Hytaýda geçirilen 23 ýaşa çenli bolanlaryñ arasynda geçirilen Aziya chempionatynda Özbekistanyñ ýygyndy komandasy yeñiji boldular. Prezident Şawkat Mirziyoyewiñ tabşyr-magy bilen Aziya chempionatynda yeñiş gazanan Özbekistan olimpia ýygyndy komandasynyñ agzalaryny dabaraly sylaglamak çäresi bolup geçdi. Kontinent chempionlarynyñ her birine Prezident sowgady – hersine täze Chevrolet Malibu awtomobili tabşyryldy.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlygyñ ilkinji ýyllarynda sport ugrunda nähili çäreler amala aşyryldy?
2. Üç basgançakly sport oýunlaryny geçirilmeginden maksat nämedi?
3. Olimpiada oýunlaryndaky üstünlükleri sanañ.
4. Özbekistanyñ boks mekdebi we onuñ halkara meýdandaky üstünlüklerini düşündiriñ.
5. Özbek milli göreşi we onuñ ösüş basgançaklary barada aýdyp beriñ.
6. Özbekistanyñ futbol ýygyndy komandasynyñ üstünlükleri bilen bagly ýaryşlary ýada salyñ! Olar haýsy ýyllarda bolupdy?

14-nji tema. Özbekistanda yaşlar syýasaty

Ýaşlar guramasy. Özbekistan Respublikasy garaşsyzlyk gazanandan soñ ýurduñ yaşlaryny birleşdirmek üçin “Ýaşlar bileleşigi” guramasy düzüldi. Gurama yaşlary öz plenumy we konferensiýalary kararlaryny ýerine ýetirmäge mobilizlemäge çalyşmagy, kararlarda yaşlaryñ bähbitleri we

islegleri doly şöhledenmänligi netijesinde 1996-njy ýylda “Ýaşlar bileleşigi” guramasy ýatyrlyp, Özbekistan Respublikasynyň ýaşlarynyň “Kamolot” gaznasy düzüldi. “Kamolot” gaznasynyň wezipesi ýaşlaryň bähbitlerini we isleglerini öwrenmek, olary kanagatlandyrmak boýunça maksatnamalar düzmek we döwletin kömeginde durmuşa geçirmekden ybaratdy. Emma “Kamolot” ýaşlar gaznasy şeýle wezipeleri ýerine ýetirip bilmedi, ýaşlaryň hakyky manydaky öňdebaryjysyna öwrülip bilmedi, diýlip hasaplanylady.

2001-nji ýylda Daşkentde bolan ýaşlar gurultaýynda özüni özi dolandyryýan döwletden täjirçilikden daşary gurama – Özbekistan Respublikasynyň “Kamolot” ýaşlar sosial hereketi düzüldi. “Kamolot” ýaşlar sosial hereketiniň esasy maksady ýaşlary birleşdirmek, jemgyýetde mynasyp ornuny eýelemäge kömekleşmek, olaryň bähbitlerini goramak, ýaş ýigit-gyzlaryň öz akyl-paýhasyny, güýç-gaýratyny doly ýüze çykarmagy üçin zerur şertleri döredip bermak, ýaş neslin daýanjy we söýegi bolmakdan ybaratdyr. Hereketin Garagalpagystan Respublikasy, welaýatlar, Daşkent şäher, tümen we şäher bölümleri, tälim edaralary, harby bölümler, hukuk-tertup organlarynda başlangyç guramalary düzüldi. Olar 14 ýaşdan 28 ýaşa çenli bolan Özbekistanyň raýatlary – ýaşlary öz hatarlarynda islendik ýagdaýda birleşdirmek bilen iş alyp bardy.

2017-nji ýylyň 30-njy iýun güni Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň gatnaşmagynda “Kamolot” Ýaşlar sosial hereketi (ÝaSH) gurultaýy bolup geçdi. Bu gurultaýda “Kamolot” ÝaSH guramasynyň ýatyrylandygy we “Özbekistan ýaşlar Bileleşigi” döredilenligi yglan edildi. Ýaşlaryň meseleleri hem-de başlangyçlary Özbekistanyň Prezidentiniň gönüden-göni üns merkezinde bolýandygyny üpjün etmek maksadynda “Özbekistan ýaşlar Bileleşigi” başlygy bir wagtyň özünde Prezidentiň Döwlet maslahatçysy wezipesinde bolmagy-da belläp goýuldy.

Ýaşlaryň döwlet tarapyndan goldanmagy. Millet gelejegi hem ruhy, hem beden taýdan güýçli, sagdyn ýaşlaryň elinde. Özbekistanyň ilatynyň 60

Ýatda saklaň!



1996-njy ýylda «Kamolot» ýaşlar gaznasy düzüldi. 2001-nji ýyl bu gazna «Kamolot» ýaşlar sosial hereketine öwrüldi. 2017-nji ýylda şu hereketin işi ýatyrlyp, «Özbekistan ýaşlar Bileleşigi» döredildi. 30-njy iýun senesi «Ýaşlar günü»hökmünde bellenýän boldy.

göterimden gowragyny 30 ýaşa çenli bolan ýaşlar düzýär. Respublikamyz garaşsyzlyk gazanan ilkinji döwürden başlap ýaş nesliň tälim-terbiýesi, saglygyna uly üns berilýär. Bu derwaýys mesele döwlet syýasatynyň iň möhüm ileri tutulýan wezipelerinden biri hasaplanýar. Kadrlary taýýarlamagyň milli maksatnamasy, tälim ugrundaky dünýä ülňülerine laýyk özgertmeler, ilatyň saglygyny saklamaga gönükdirilen çäksiz işleriň aşagynda hem ynha şeýle ýakyn maksatlar jemlenen. 1991-nji ýylyň noýabrynda “Özbeistan Respublikasynda ýaşlara degişli döwlet syýasatynyň esaslary barada”ky kanun kabul edildi. 1997-nji ýylda Özbeistan Respublikasynyň Prezidentiniň zehinli ýaşlaryň daşary ýurtlarda okamagyny goldamak boýunça “Umid” gaznasyny döretmek barada permany yglan edildi.

Özbeistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2014-nji ýyldaky “Özbeistan Respublikasynda ýaşlara degişli döwlet syýasatyny amala aşyrmaga gönükdirilen goşmaça çäreler barada”ky kararynyň kabul edilmegi ýurdumyzda ýokary ruhyýetli, özbaşdak we erkin pikirlenýän, häzirkî zaman ylym-bilim üstünliklerini pugta özleşdiren her taraplaýyn sagdyn we kämil nesli kemala getirmek barasyndaky işleriň mantyky dowamy boldy. Şu karar ylym-bilimi has-da ösdürmek, zehinli we ukyply ýaşlary, şol sanda, gyzlary intellektual mümkinçiligini ýüze çykarmak üçin has-da giň şertler döretmäge gönükdirilen.

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýaş zehinli gyzlaryň edebiýat, medeniýet, sungat, ylym we tälim ugurlarynda öz talantyny, mümkinçiligini we ukyplaryny ýüze çykarmaga mümkinçilik döredip beren Özbeistan Respublikasynyň Prezidentiniň 1999-njy ýylda kabul eden “Zulfiýa adyndaky döwlet baýragyny esaslandyrmak boýunça teklipleri goldamak barada”ky permany jemgyýetçilik durmuşynda kämil hünärmenler, öňdebaryjy we zehinli gyzlaryň şekillenmegine esas döretdi.

80-e ýakyn aýal-gyzlaryň klassyky aýdymçylyk, akademik ýerine ýetirme, estrada, opera, balet, saz gurallary bilen, adaty ýerine ýetirijilik, tans ýönelişlerinde “Nihol” baýragy bilen sylaglanandygy doly manyda olara berilýän ýokary üns we gamhorlygyň aýdyň beýanydyr.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýyly gelip 14 ýaşdan 22 ýaşa çenli bolan gyzlardan ybarat «Zulfiýa» baýragy baýrakçylarynyň sany 200-den geçdi.

Harby gullugyň ýaşlar üçin pugta ýaşayyş prinsipleri, harby gullugy tamamlayan ýaşlary höweslendirmegiň ähmiýetini, olaryň okuwyny dowam etdirmegi we ýurduň ýokary okuw mekdeplerine okuwa girmegi üçin ýeňllik we şertler döretmegi hasaba alyp, 2005-nji ýylda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Özbekistan Respublikasynyň Ýaragly güýçleriniň hatarynda möhletleýin harby gullugy geçýän harby gullukçylara berilýän ýeňllikler ulgamyny has-da kämilleşdirmek çäreleri barada”ky karary yglan edildi. Şu karara görä, Özbekistan Respublikasynyň Ýaragly güýçleriniň hatarynda möhletli harby gullugy geçip bolan raýatlar üçin respublikanyň ýokary okuw jaýlaryna okuwa girende test synaglarynda toplanan iň köp ballyň 25 göterimi mukdarynda goşmaça ball şekilindäki ýeňllik bermek bellendi.

Garaşsyzlyk ýyllarynda ýaşlaryň her taraplaýyn ýetik, kämil kemala gelmegi üçin mustahkam kanunçylyk bazasy döredildi. Hususan-da, 23 kanun we 100-den artyk normatiw-hukuk resminamalary kabul edilip, zygyderli durmuşa geçirilýär. Mundan daşary, ýyllara at berlende-de ýaşlaryň bähbitleri aýratyn hasaba alyndy. Hususan-da, 2000-nji ýyl – “Sagdyn nesil ýyly”, 2001-nji ýyl – “Eneler we çagalar ýyly”, 2008-nji ýyl – “Ýaşlar ýyly”, 2010-njy ýyl – “Kämil nesil ýyly”, 2014-nji ýyl – “Sagdyn çaga ýyly”, 2016-njy ýyl – “Sagdyn ene we çaga ýyly”, diýip yglan edilip, bitewi çäreler maksatnamalary amala aşyrylandygy pikirimiziň tassyklamasydyr.

Ýaşlara ünsüň güýçlenmegi. 2016-njy ýylda “Ýaşlara degişli döwlet syýasaty barada”ky Özbekistan Respublikasynyň kanuny kabul edildi. Oňa görä, 30 ýaş çenli bolan ähli taýpadaky şahslaryň ýaşlardygy bellenen. “Ýaşlara degişli döwlet syýasaty barada”ky kanunyň kabul edilmegi ýurdumyzda ýaşlaryň hukuklaryny we kanuny bähbitlerini berkitmäge, ýaşlara degişli döwlet syýasatyny ýüze çykarmakda döwlet organlarynyň hem-de başga guramalaryň jogapkärçiligini güýçlendirmäge, şu ugurda sagdyn, kämil nesli terbiýelemäge gönükdirilen çäreleriň netijeliligini has artdyrmaga hyzmat edýär.



Temurbekler mekdebi

Prezidentimiziň 2017-nji ýylyň iýulyndaky “Ýaşlara degişli döwlet syýasa tynyň netijeliligini artdyrmak we Özbegistanyň Ýaşlar Bileleşiginiň işini goldamak barada”ky permanyna görä, ýurdumyzdaky ähli harby akademik liseýlere “Temurbekler mekdebi” ady berildi. Ýaşlary has-da höweslendirmek maksadynda “Mert oglan” baýragy esaslandyryldy. Şu ýylyň sentýabrynda okuwçylaryň anyk ylymlaryň ýokary sepgitlerini zabt etmegine kömekleşmek, maglumat-kommunikasiýa tehnologiýalary ugrundaky zehinlerini anyklamak hem-de ukyplaryny ýüze çykarmak üçin zerur şertleri döretmek maksadynda Özbegistan Respublikasynyň Informasion tehnologiýalaryny we kommunikasiýalaryny ösdürmek ministriliginiň garamagynda Muhammet al-Horezmi adyndaky informasion-kommunikasiýa tehnologiýalary ugruna degişli ylymlary çuňlaşdyryp okatmaga ýöriteleşdirilen mekdep (Al-Horezmi mekdebi) döredildi. Şu mekdebe okuwçylar 5-nji synpdan başlap ýazma we agzeki synag netijelerine görä seçgi esasynda kabul edilýär.

Pikir ýöretme!



«Bu günki dünýäniň ýaşlary – san taýdan tutuş adamzat taryhyndaky iň iri nesildir, çünki olar 2 milliard adamy düzýär. Planetamyzyň ertirki günü, abadanlygy perzentlerimiz nähili ynsan bolup kemala ýetişi bilen bagly. Biziň esasy wezipämiz – ýaşlaryň öz mümkinçiligini ýüze çykarmagy üçin zerur şertleri döretmek, zorluk taglymy «wirusy» ýaýramagynyň önüni almakdyr. Munuň üçin ýaş nesli durmuş taýdan goldamak, onuň hukuklaryny we bähbitlerini goramak babatdaky köp taraplaýyn hyzmatdaşlygy ösdürmeli, diýip hasaplaýarys. Şu mynasybetli Özbegistan globallaşma we maglumat-kommunikasiýa tehnologiýalary çalt ösüp barýan bu günki şertde ýaşlara degişli syýasaty şekillendirmäge we amala aşyrmaga gönükdirilen umumlaşdyrylan halkara hukuk resminama – BMG-nyň Ýaşlaryň hukuklary baradaky halkara konwensiýasyny işläp taýýarlamagy teklipl edýär».

Şawkat Mirziýoyewiň BMG Baştaslamasynyň 72-nji sessiýasyndaky çykyşyndan.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Özbegistanda ýaşlar umumy ilatyň näçesini düzýär? Biz kimleri ýaşlar diýip atlandyryarys?

2. Lex.uz saýtyndan 2016-njy ýyldaky “Ýaşlara degişli döwlet syýasaty barada”ky kanuny tapyp, many-mazmunyny aýdyp beriň.
3. Özbekistanyň ýaşlara degişli döwlet syýasatynyň esasy prinsiplerini düşündiriň.
4. Bu günki günde ýaşlara berilýän ýeňlikler barada nämeleri bilýärsiňiz?
5. Prezident Ş.Mirziýoýewiň BMG Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasyndaky çykyşyndaky ýaşlar meselesine degişli garaýyşlary düşündiriň.

VII BAP. GARASSYZLYK ÝYLLARYNDA ÖZBEGISTANDA RUHY WE MEDENI ÖSÜŞ

15-nji tema. Özbekistanda ruhy we taryhy mirasnyň dikeldilmegi

Taryhy hatyranyň dikeldilmegi. Özbekistan suveren döwlet hökmünde jemgyýetçilik-syýasy durmuşynda ruhy täzeleniş prosesini amala aşyrmazdan garaşsyzlygy her taraplaýyn berkidip bolmaýandygyny ýaşayşyň özi görkezdi. Şonuň üçin hem ýurduň ýolbaşçylary garaşsyzlygynyň ilkinji wagtyndan başlap bu babatda zerur çäreler gördi.

1991-nji ýylda Alyşir Nowaýynyň doglan gününüň 550 ýyllygy giňden bellendi. Alyşir Nowaýynyň adynda Döwlet baýragy döredildi. Edebiýat institutyna Alyşir Nowaýynyň ady dakylady. Nowaýynyň heýkeli Daşkendiň Komsomol köli diýlip atlandyrylýan seýil bagyna oturdyldy we bu bag Alyşir Nowaýy adyndaky Özbekistan Milli bagy diýlip atlandyrylýan boldy.

1994-nji ýyly hökümet karary bilen ýurdumyzda Ulugbek ýyly, diýip yglan edilmegi, onuň 600 ýyllygyny Özbekistanda we dünýä möçberinde, hususan-da, ÝuNESKO karargähi Parižde giň bellemegi-de beýik alymlar galdyran miras umumadamzat gymmatlyga öwürülenliginiň nyşanydyr. 1996-njy ýylda Emir Temuryň doglan gününüň 660 ýyllygy hem giň möçberde bellendi. Ýurduň Prezidenti “1996-njy ýyly Emir Temur ýyly” diýip atlandyrmak barada perman kabul etdi. “Temur tuzuklary” birnäçe dilde çap edildi. Şol döwrüň taryhy medeni ýadygärlikleri dikeldilip, ýazma edebiýatlar ylmy dolanyşyga girizildi. Örän gysga pursatda, Daşkentde babakelanymyzyň dünýewi şan-şöhratyna laýyk gelýän Temuriýler döwlet taryhy muzeýi guruldy.



Samarkant,
Emir Temur heýkeli



Şährisebz,
Emir Temur heýkeli



Daşkent,
Temuriýler taryhy döwlet muzeýi

Hökümetiň ýörite kararyna görä, 1999-njy ýylyň dekabrynda Horezmda Muhammet Riza Erniýazbek ogly Agahiýniň doglan gününüň 190 ýyllygy, Nukusda Ajiniýaz Kosibaý oglunyň doglan gününüň 175 ýyllygy, 1998-nji ýylyň oktyabrynda bolsa Ferganada Ahmet al-Ferganynyň doglan gününüň 1200 ýyllygy giň bellendi. Yslam äleminiň güýçli alymlary bolan Ymam Ysmaýyl Buharyniň 1225 ýyllygy, Ymam Abu Iso Termiziýniň 1200 ýyllygy, Mahmyt Zamahşarynyň 920 ýyllygy, Nejmiddin Kubranyň 850 ýyllygy, Bahaweddin Nagşbendiniň 675 ýyllygy, Hoja Ahror Weliýniň 600 ýyllygy we başga beýik alymlaryň ýubileýleri giňden bellendi.



Ýatda saklaň!

1993-nji ýylda Daşkentde, 1996-njy ýylda Samarkantda we Şährisebzde Emir Temuryň heýkeli açyldy. Şol ýylda Samarkant we Şährisebz şäherleri “Emir Temur” ordeni bilen sylaglandy.



Zulfiya we Hamid Alymjan

Ynsan hatyrasy baky. Ýurdumyzyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň ünsi bilen il-ýurda zähmeti siňen ynsanlaryň hormatyny berjaý etmek däbi dowam etdirilýär. 2017–2018-nji ýyllarda bu babatda uly işler amala aşyryldy. Daşkentde, Samarkantda we Karşyda Islam Karimow, Namangan welaýatynda Ishakhan Ibrat, Horezm welaýatynda Kamiljan Ataniýazow, Garagalpagystanda Ibraým Ýusupow, Ferganada Erkin Wahidow, Kaşgaderýada Abdulla Oripow, Andijanda Muhammet

Yusuf hatyralaryny ebedileşdirmek boýunça iri çäreler geçirildi. Olaryň ady dakylan merkezler, döredijilik mekdepleri döredildi. Jyzzak şäherinde Hamid Alymjan we Zulfiya hatyrasyna bagyşlap gurlan ýadygärlik toplумы açyldy.

Yurdumyzyň ösüşi ugrunda jan aýaman hyzmat eden, milli edebiyatymyzyň we medeniýetimiziň ösmegine uly goşant goşan görnükli döwlet işgäri, at gazanan ýazyjy Şaraf Raşidowyň doglan gününüň 100 ýyllygynyň bellemegi halkymyzy begendirdi. Özbekistanyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 27-nji martyndaky “Görnükli döwlet işgäri we ýazyjy Şaraf Raşidowyň doglan gününüň 100 ýyllygyny bellemek barada”ky karary esasynda 2017-nji ýylyň 6-njy noýabrynda – Şaraf Raşidowyň doglan günü Jyzzakda dabaraly çäreler bolup geçdi. Jyzzak şäherindäki çärede Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew gatnaşyp, söz sözledi.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 25-nji ýanwaryndaky “Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Abduganiýewiç Karimowyň hatyrasyny ebedileşdirmek barada”ky kararyna görä, Islam Karimowyň heýkelleri Özbekistanyň paýtagty Daşkent şäherine, Islam Karimow doglup ösen Samarkant şäherine we Islam Karimow birinji ýolbaşçy bolup işlän Kaşgaderýa welaýatynyň Karşy şäherine oturdyldy.



Ş. Raşidowyň heýkeli.
Jyzzak



I. Karimowyň kümmeti



Ýatda saklaň!

Respublika ýolbaşçylyga Islam Karimow gelensoň, Şaraf Raşidowyň şahsyna görä ähli töhmet we yzarlamlar bes edildi. Onuň päk ady aklandy. 1992-nji ýylda Şaraf Raşidowyň doglan gününüň 75 ýyllygy giň bellendi. 2016-njy ýylda Prezident Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen Jyzzak tümenine Şaraf Raşidowyň ady dakylady.



I.Karimovnyň heýkeli.
Samarkant

Mundan daşary, 2018-nji ýylda Samarkant şäherinde, Islam Karimow jaýlanan ýerde ýadygärlik toplumu guruldy. Islam Karimow köp ýyllaryň dowamynda iş alyp baran Daşkent şäherindäki Aksaraý karargähinde Islam Karimow adyndaky ylmy-medeni ýadygärlik toplumu döredildi. Şonuň ýaly-da, ençeme köçeler we iri obýektlere Islam Karimownyň ady dakylady. Prezidentiň permany bilen 2018-nji ýylyň 30-njy ýanwarynda Islam Karimownyň doglan gününüň 80 ýyllygy giň bellendi, 24-nji martda bolsa Samarkantda halkara maslahat geçirildi.

Milli urp-adatlaryň, gymmatlyklaryň we däpleriň dikeldilmegi. Garaşsyzlyk arkaly halkymyzyň milli-ruhy mirasyny dikeltmek we

täzelemek hem-de halkymyzyň aňyna ýetirmek we durmuşyna siňdirmek möhüm wezipelerden biri hökmünde gün tertibine goýuldy.



Ýatda saklaň!

Özbeğistanda resmi taýdan 3 hatyra günü bar: 1) 1999-njy ýyldan başlap 9-njy maý – «Hatyra we hormatlama günü»; 2) 2001-nji ýyldan başlap 31-nji awgust – «Gadagan gurbanlaryny ýatlama günü»; 3) 2017-nji ýyldan başlap 2-nji sentýabr – Özbeğistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimownyň hatyrasy günü.



Özüňizi synaň!

Eždatlar hatyrasy – bu ...
Şaraf Raşidow – bu ...

Islam Karimow – bu ...
2017-nji ýyldaky ruhy dikeldiş – ...

Halkymyzyň ozaldan gelýän gymmatlygy, söýgüli baýramy hasaplanýan “Nowruz” baýramyny halkymyza gaýtaryp berilmegi ýurduň taryhynda uly waka boldy. 1991-nji ýyldan başlap ýurtda Prezidentiň permanyna görä, 21-nji mart – Nowruz umumhalk baýramy hökmünde bellenýän boldy. Gadymy halk baýramy – Nowruzyň dikeldilmegini respublikamyzyň tutuş ilaty hoşallyk bilen makullap, ruhbelentlik bilen garşy aldylar we häzirki wagtda hem hormatly baýram hökmünde bellenilýär.



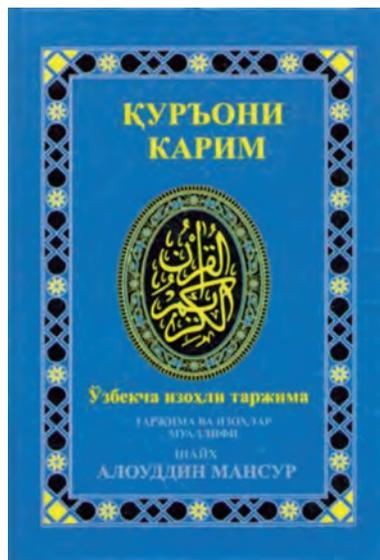
«Nowruz» baýramynyň şadyýanlyklary

Özbekistan entek sowetler garamagynda durýan agyr günlerde Islam Karimow halkyň arzuw-islegine gulak asyp, unudylmaz taryhy resminama gol çekdi. 1990-njy ýylyň 2-nji iýun günü “Musulmanlaryň Saud Arabystanyna haja barmagy barada”ky permanyny yglan etdi.

Ýurtda Ýslam dini faktoryndan önümlü peýdalanmak, onuň baý ruhy we medeni gymmatlyk hökmündäki mümkinçiliklerini giňeltmek çäreleri görüldi. Şol sanda, 1990-nji ýylda musulmanlaryň Haj zyýaratyna barmagyny kepillendirýän Prezidentiň ýörite permany kabul edildi.

1992-nji ýylyň 27-nji martynda Özbekistanyň Prezidentiniň “Oraza baýramyny dynç alyş günü, diýip yglan etmek barada”ky permanyna görä, musulmanlaryň durmuşyndaky mübäreك seneler – Gurban we Remazan haýytlaryny hemişelik ýagdaýda baýram etmek we olary dynç alyş günleri, diýip yglan edilmegi-de hut halkymyzyň göwnündäki iş boldy.

Garaşsyzlyk arkaly “Ýslam nury” hepdenamasy, “Hidoýat” žurnaly dünýä geldi, köp dini-ahlak edebiýatlar çap edilip başlandy. Şol sanda, Ymam Buharynyň dört jiltiden ybarat, Ymam Termiziýniň bir jiltli hadys kitaplary, başga beýik alymlaryň ençeme eserleri ýüz müňlerçe nusgalarda çap edildi. Gurhany Kerim sekiz gezek, jemi bir million nusgada neşir edildi. Bu mukaddes kitap ýurdumyzda ilkinji gezek 1992-nji ýylda Alouddin Mansur tarapyndan özbek diline terjime edildi we üç gezek, jemi 300 müň nusgada çapdan çykdy.



Gurhanyň özbekçe terjimesiniň nusgasy



Ýatda saklaň!

Prezident Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen ilat sanynyň we soňky ýyllarda haj zyýaratyna barmak islegini bildirýänler sanynyň barha artýandygy hasaba alnyp, 2017-nji ýyldan özbekistanly raýatlar üçin haj kwotasynyň sany 5200-den 7200-e köpeldildi.

2004-nji ýyly bolsa Daşkent Ýslam uniwersitetinde Gurhany Kerimiň şyh Abduleziz Mansur terjime eden düşündirişli neşiri taýýarlandy hem-de çap edildi.

Özbekistanyň musulmanlary azatlyga we amatly mümkinçiliklere eýe bolýarlar. Olar gönüden-göni hökümetiň kömeginde her ýyl mukaddes haj we umra amallaryny berjaý etmäge mümkinçilik gazandylar. Eger sowet döwründe ýurdumyzyň raýatlaryndan diňe 3-4 adam haj saparyna baran bolsa, 2016-njy ýyla çenli her ýyl 5000-den artyk raýatlarymyz hajy boldular.

Ruhy päkleniş, gymmatlyklaryň dikeldilmegi bir günde bölýän proses däl, eýsem ol bizden üznüksiz ýagdaýda yzygiderlilik bilen iş alyp barmagymyzy talap edýändigini tebigydyr. “Ymam Abu Mansur al-Moturidiý doglan gününüň 1130 ýyllygyny bellemek barada”ky, “Burhaniddin al-Marginany doglan gününüň hijriý sene boýunça 910 ýyllygyny bellemek barada”ky Özbekistan Respublikasynyň Ministrler Kabinetiniň kararlary pikirimiziň aýdyň subudydyr. 2003-nji ýyly bolsa nagşbandiýa tarykatyny esaslandyran Abduhalyk Gijduwany doglan gününüň 900 ýyllygy giň bellendi.

Şuny okaň!

- 1997-nji ýyl – Hywa we Buhara şäherleriniň 2500 ýyllyk ýubileýi bellendi.
- 2002-nji ýyl – Termiz şäheriniň 2500 ýyllyk ýubileýi bellendi.
- 2002-nji ýyl – Şährisebz şäheriniň 2700 ýyllygy bellendi.
- 2003 ýyl – Nukus şäheriniň 70 ýyllygy bellendi we şäher “Dostluk” ordeni bilen sylaglandy.
- 2006-njy ýyl – Karşy şäheriniň 2700 ýyllygy bellendi.
- 2006-njy ýyl – Horezm Mamun akademiýasynyň 1000 ýyllygy bellendi.
- 2007-nji ýyl – Samarkant şäheriniň 2750 ýyllyk ýubileýi geçirildi.
- 2007-nji ýyl – Margilan şäheriniň 2000 ýyllyk ýubileýi geçirildi.
- 2009-njy ýyl – Özbekistan Respublikasynyň paýtagty Daşkent şäheriniň 2200 ýyllygyna bagyşlanan dabaraly çäre geçirildi.

Ruhyýet wagzy. Ýurduň ruhy durmuşyny has-da gowulandyrmakda 1994-nji ýylda Prezidentiň karary bilen döredilen “Ruhyýet we medeni aň-bilim” jemgyýetçilik Merkezi möhüm ähmiýete eýe boldy. Ýurdumyzda milli taglym wagzy we ruhy-medeni aň-bilim işleriniň netijeliligini, olaryň durmuşylygyny we täsirliiligini artdyrmak maksadynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2006-njy ýylyň 25-nji awgustyndaky karary bilen Respublikan Ruhyýet we medeni aň-bilim Geňeşiniň düzümünde iki merkez – Respublikan Ruhyýet wagyz merkezi we Milli taglym we aňyýet ylmy-amaly merkezi döredildi. Baş ministr Geňeşiň başlygy, häkimler welaýat territorial geňeşleriniň başlygy edip bellendi. Ruhy-medeni aň-bilim işleri ulgamy döwrüň we şertiň talabyna görä kämilleşdirildi. Bu günki günde dünýädäki çylşyrymly we howsalaly ýagdaý şu ugurda amala aşyrylan işleri tankydy bahalap, onuň işini döwrüň talaplary esasynda kämilleşdirmegi talap edýär. Şu sebäpli Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2017-nji ýylyň 28-nji iýulyndaky “Ruhy-medeni aň-bilim işleriniň netijeliligini artdyrmak we ugry ösdürmegi täze basgançaga götermek barada”ky karary kabul edildi. Oňa görä, Respublikan Ruhyýet we medeni aň-bilim geňeşiniň Respublikan Ruhyýet wagyz merkezi hem-de Milli taglym we aňyşet ylmy-amaly merkezini birleşdirmek arkaly olaryň esasynda Respublikan Ruhyýet we medeni aň-bilim merkezi gaýtadan döredildi. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Respublikan Ruhyýet we medeni aň-bilim geňeşine başlyklyk edýändigini bellendi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Taryhy hatyra düşünjesini düşündiriň.
2. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda haýsy beýik alymlaryň ýubileýleri bellendi?
3. Özbek halkynyň gymmatlyklaryny we däplerini gaýtadan dikeltmek boýunça nähili kararlar kabul edildi?
4. 2007-nji ýyl Daşkendiň Yslam medeniýetiniň paýtagty, diýlip atlandyrylmagynyň sebäplerini sanajak boluň.
5. Aşakdaky jedweli dolduryň. Taryhy şahslara bu günki gündäki üns boýunça maglumat toplaň.

Emir Temur	Alyşir Nowaýy	Şaraf Raşidow	Islam Karimow

16-njy tema. Özbekistanda medeniýet we sungat

Ruhyýet mesgenleri. Teatr. Garaşsyzlyk ýyllarynda medeni durmuşda hem düýpli özgerişler bolup geçdi. Bu, ilki bilen teatr sungatynyň ösüşinde aýdyň duýlup başlandy, täze teatr binalary gurlup işe düşürildi. 1991-nji ýylda Ferganada, 1993-nji ýylda Horezmde döwlet gurjak teatrlary işe başlady, 1994-nji ýylda Kaşgaderýa we Namangan welaýat teatrlarynyň ýanynda gurjak toparlary, 2001-nji ýylda Surhanderýa welaýat gurjak teatry açyldy.



Alyşir Nowaýy adyndaky Özbekistan döwlet akademik uly teatry



Simpoziumlar köşgi we Özbekistanyň Milli kitaphanasy

Özbek döwlet akademik drama (2001-nji ýyl) we Özbekistan akademik rus drama teatrlary (1999-njy ýyl) ýaly paýtagt hem-de welaýat teatr toparlaryna täze binalar guruldy, abatlandy. 2015-nji ýylyň oktýabrynda rekonstruksiya edilen Alyşir Nowaýy adyndaky Özbekistan döwlet akademik uly teatrynyň açylyş dabarasy bolup geçdi.

1993-nji ýylyň sentýabrynda “Türküstan” köşgi işläp başlady. 2009-njy ýylda “Özbekistan” halkara forumlar köşgi, 2011-nji ýylda Simpoziumlar köşgi we Alyşir Nowaýy adyndaky Özbekistan Milli kitaphanasından ybarat Ma’rifat merkezi toplумы, 2014-nji ýylda Fergana welaýatynda Teatr-konsert köşgi ýaly ruhyýet mesgenleri açyldy.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Özbekistanyň teatr sungatyny ösdürmek barada”ky (1998-nji ýyl) permany sahna döredijiliginde aýratyn orun tutup, oňa görä ruhy-medeni özgertmelerde teatryň işgärleriniň işjeň gatnaşygyny üpjün etmek, milli gym-matlyklary wasp edýän çeper kämil sahna eserlerini döretmek ýaly maksatlarda “Özbekteatr” döredijilik-önümçilik birleşmesi döredildi. 2017-nji ýylda işi tankydy öwrenilip, “Özbekteatr” birleşmesi ýatyrlyp, onuň funksiýalary Medeniýet ministrligine geçirildi.

2001-nji ýylda Özbek döwlet akademik drama teatryna Prezidentiň permany bilen “Milli teatr” derejesi berildi. 2014-nji ýylda Prezident “Özbek milli akademik drama teatrynyň 100 ýyllygyny bellemek barada” karar kabul etdi. Şu karara görä teatr abatlandy we ýubileý çäresi bolup geçdi.



Özbek milli akademik drama teatrynyň binasy

Paýtagtdaky respublika teatrlarynyň hatarynda welaýat toparlary hem halkara medeni gatnaşyklarda gatnaşyp gelýärler.

Bu babatda Özbekistanyň Ýaşlar teatry, Ilhom teatry we Kaşgaderýadaky “Eski metjit” teatr-studiýasy işjeňlik görkezdi. 2018-nji ýylda Özbekistan Goranmak ministriliginiň ýanynda ilkinji gezek harby – «Turan» teatr-studiýasy döredildi. Bu teatr diňe bir harbylara we olaryň maşgalalaryna däl, eýsem hemmeler üçin hyzmat edýär.

Başga ugurlarda bolşy ýaly, 2017-nji ýylda teatr sungaty ugrunda-da giň özgertmeler başlandy. Ilki bilen, 2017-2021-nji ýyllara niýetlenen Hereketler strategiýasynda teatrlaryň we tomaşa mesgenleriniň, medeni-aň-bilim guramalarynyň işini ösdürmek hem-de kämilleşdirmek, olaryň maddy-tehniki bazasyny berkitmek kesgitlenildi. Medeniýet edaralarynyň işini guramak, medeniýetiň we sungatyň jemgyýetiň durmuşyndaky ornuny we ähmiýetini artdyrmak, ýaş nesli milli we umumadamzat gymmatlyklara wepaly ruhdan terbiýelemek maksadynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Medeniýet we sungat ugruny has-da ösdürmäge we kämilleşdirmäge degişli çäreler barada”ky karary kabul edildi. Bu günki günde ýurdumyzdaky bar bolan 37 teatryň işini üpjün etmek üçin 2017-nji ýylyň özünde döwlet býujetinden 81 milliard somdan artyk serişde goýberildi. Özbekistanyň Prezidentiniň 2018-nji ýylyň 14-nji maýyndaky “Döwlet medeniýet edaralarynyň we döwlet arhiwleriniň işgärleriniň zähmetine hak tölemegiň kämilleşdirilen ulgamy girizmek we olary maddy höweslendirmegi güýçlendirmek barada”ky kararına görä, döwlet medeniýet edaralarynyň artistleriniň, administratiw-dolandyryş, çeper-ýolbaşçy, döredijilik we başga işgärleriniň zähmet haky mukdarlary ortaça 45 göterime artdyryldy.

Saz we tans sungaty. Garaşsyzlyk ýyllarynda saz sungatynda düýpli

öwrülişik aslyna gaýdyş, adaty heňlerden lezzetlenmekde we täsirlenmekde ýüze çykdy. Munuň üçin ilki bilen, halka ýakynlaşma, iliň arasynda ýöremek, iň seýrek halk talantlaryny gözläp tapmak zerurdy.

Şu maksatda 1992-nji ýylda birnäçe bäsleşikler geçirildi. Şol sanda, Daşkent şäherinde mart aýynda milli saz ýerine ýetirijileriniň “Asyrlara deňdeş nowalar”, aprel aýynda meşhur sungat işgärleriniň eserleri ýerine ýetirijileriň “Baky sesler”, Horezm welaýatynda maý aýynda folklor toparlarynyň, iýun aýynda Kokant şäherinde ýomak, waşi we masgarabazlaryň we awgust aýynda Daşkent şäherinde leper, ýalla ýerine ýetirijileriniň bäsleşigi guraldy. Olar birnäçe onlarça talantlary açyş etdi. Bular ýaly çäreleriň, festiwallyaryň geçirilmegi däbe öwrülip, halkara möçberde maddy däl medeni mirasy aýawlamak boýunça alnyp barylýan hereketler bilen utgaşdy.

Garaşsyzlyk döwründe professional sazy we tansy ösdürmek işlerine hem üns berildi. 1996-njy ýylda “Özbeknowa” gastrol-konsert birleşmesi döredildi. Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň permany bilen 1997-nji ýylda Mukarrama Turgunbaýewa adyndaky “Özbektans” milli tans birleşmesi hem-de Daşkent döwlet milli tans we horeografiýa ýokary mekdebi düzüldi. 2001-nji ýylda “Özbeknowa” estrada birleşmesi, Milli estrada sungatyny ösdüriji we laýyklaşdyryjy Geňeşi iş başlady.

Garaşsyzlyk döwründe umuman täze bäsleşikler, festiwallar emele geldi. 1995-nji ýylda Ministrler Kabineti “Özbekistan – Watanyň meniň” temasynda bäsleşik geçirmek boýunça karar kabul etdi. 1996-njy ýylyň mart



«Sharq taronalari» halkara aýdym-saz festiwalynyň açylyş dabarasý

aýyndan geçirilip gelinýän bu bäsleşik garaşsyzlygy, Watany aňlamak, ony beýgeltmek ugrundaky möhüm ädim boldy. Şonuň üçin hem 1996-njy ýylyň 27-nji awgust güni ýörite perman kabul edildi. Onda her ýyl awgust aýynyň üçünji ýekşenbesi, “Özbekistan – Watanyň meniň” aýdym baýramy güni diýlip yglan edildi. Çäre garaşsyzlygy wasp edýän ýüzlerçe aýdymlaryň döredilmegine itergi boldy.

Ministrler Kabinetiniň 1997-nji ýyldaky karary bilen her iki ýylda bir gezek Samarkant şäherinde “Sharq taronalari” halkara aýdym-saz festiwaly geçirilip başlandy. Birinji festiwalda dünýäniň 31 ýurdundan wekiller gatnaşdylar. Festiwalyň regional gerimi-de barha giňäp barýar. 2015-nji ýyly X festiwalda 66 ýurtdan wekiller gatnaşdy.



Ýatda saklaň!

ÝuNESKO tarapyndan ýöredilýän adamzadyň maddy däl medeni mirasy sanawyndan Şaşmakom (2008), Baýsun medeni gurşawy (2008), Nowruz (2009), Uly aýdym (2009), Askiýa (2014) orun aldy. 2017-nji ýylda Prezidentiň karary bilen Özbek milli mukam sungaty merkezi döredildi. 2018-nji ýyldan başlap Şährisebz şäherinde her iki ýylda bir gezek Halkara mukam sungaty festiwalyny geçirmek bellendi.

1998-nji ýylda ýurdumyzda birinji gezek simfonik saz festiwaly geçirildi. Bu festiwalda dünýäniň 20-ä ýakyn ýurtlaryndan ýerine ýetirijiler gatnaşdylar.

Garaşsyzlyk ýyllarynyň saz sungatyny akademik, adaty we häzirkä zaman ýönelişlerinde ösmegine zerur şertler döretmekde onuň tälimine-de üns berildi. 2002-nji ýylda Daşkent döwlet konserwatoriýasy Özbekistan döwlet konserwatoriýasyna öwrüldi. Onuň täze binasy guruldy.

Prezidentiň karary bilen kabul edilen Çagalar saz we sungat mekdepleriniň maddy-tehniki bazasyny berkitmek we olaryň işini has-da gowulandyrmak boýunça döwlet maksatnamasy hem möhüm orun tutup, onuň çäginde 2009–2014-nji ýyllarda çäklerde 278 saz we sungat mekdebi ulanmaga berildi, olar 30 müňden artyk täze saz gurallary, 61 müň nusgada oku gollanma, milli we dünýä sazynyň notalary bilen üpjün edildi.

“Nihol”, “Zulfiýa” adyndaky döwlet baýraklarynyň esaslandyrylmagy, “Kamalak ýyldyzlary” respublikan çagalar döredijiligi festiwaly, “Sazlar nowasy” ýaş saz ýerine ýetirijileri we başga bäsleşikler geçirilip gelinýänligi täze talantlary ýüze çykarmak we goldamak maksatlaryna hyzmat edýär.



Özüňizi synaň!

Konserwatoriýa – bu ...	Maddy däl medeni miras – bu ..
Saz festiwallary – bu ...	Ruhyýet mesgenleri – bu ...

Şekillendirish sungaty. Şekillendirish sungaty üçin garaşsyzlyk giň mümkinçilikleri döredip berdi. Ilki bilen, 1997-nji ýylda Özbegistanda birinji gezek Çeper akademiýa döredildi. 2002-nji ýylda Daşkent foto öýi, 2004-nji ýylda Özbegistan Şekillendirish sungaty galereýasy, 2005-nji ýylda Özbek lybaslary galereýasy, 2006-njy ýylda Medeniýet we sungat sergisi iş başlady.

Ýurduň Prezidentiniň 1997-nji ýylda “Halk çeper hünärmentçilikleri we amaly sungatyny has-da ösdürmegi döwlet ýoly bilen goldamak çäreleri barada”ky permanynda amaly bezeg sungaty ähmiýetini artdyrmak, elde işlenýän çeper önümleri taýýarlamakda döwlet tarapyndan medey berilmegi çäreleri bellendi. Şol sanda, “Özbegistan Respublikasynyň halk ussasy” hormatly derejesi esaslandyryldy, “Hünärment” bileleşigi döredildi. Galyberse-de, hünärmentler girdeji salgydyndan azat edildi.

Kino. Garaşsyzlyk ýyllarynda milli kino sungatyny ösdürmäge-de aýratyn üns berildi. Deslapky döwürdäki maliýe goldawlar 2004-nji ýylda “Özbekkino” milli agentligi döredilenden soň täze başgançağa göterildi.

2017-nji ýylda kino sungaty üçin hem möhüm ýyl boldy. Ýekeje şu ýylyň özünde “Özbekkino” milli agentligine döwlet býujetinden 12 milliard 400 million som goýberildi. Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew 2017-nji ýylyň 29-njy dekabır güni milli kino sungaty işgärleri we ygtyýarly işgärleri bilen duşuşdy. Onda kino sungatynyň maddy-tehniki bazasyny berkitmek, medeniýet we sungat ýönelişindäki ýokary tälim edaralary, tejribe we hünärini kämilleşdirmegi guramak, ýerlerde kinoteatrlary gurmak, olaryň işini ýola goýmak meseleleri ara alnyp maslahatlaşyldy. Şonuň ýaly-da, kinematografiýa ugruny ösdürmek boýunça kabul edilen kararlaryň ýerine ýetirilişini üpjün etmek, daşary ýurt kinostudiýalary we kinodöredijileri bilen aragatnaşyklary berkitmek, olar bilen hyzmatdaşlykda filmleri döretmegi ýola goýmak nygtaldy.

Çeper edebiýat. Garaşsyzlyk ýyllarynda çeper edebiýatda millilik, müň ýyllyk taryhy döredijilik däpleri, umumadamzat gymmatlyklary, erkin pikir ýöretmek prinsipleri dikeldildi.

Çeper edebiýatda garaşsyzlygy gorap saklamak, azat we abat Watan gurmak, kämil ynsany terbiýelemek, milli öz-özün aň ýetirmek ýaly

meseleler baş tema bolmagynda galdy. Abdulla Oripow, Odil Ýakubow, Pirimkul Kadyrow, Hurşid Döwran ýaly döredijileriň taryhy roman, pýesa we kyssalarynda beýik ata-babalarymyz Emir Temur, Mürze Ulugbek, Babur we başgalaryň keşpleri umumadamzat we milli gymmatlyk-lara laýyklykda täzeçe açyp görkezildi.

Garaşsyzlyk döwri edebiýatynyň baýdak göterijileri Özbegistanyň gahrymanlary Said Ahmet, Abdulla Oripow, Erkin Wahidow, Özbegistanyň halk şahyry Muhammet Ýusuflyryň döredijiligi bilen ähli halk buýsanýar.

Garaşsyzlyk döwründäki özbek edebiýatşynaslygynyň önünde durýan möhüm wezipeleri çözmekde O.Şarafiddinowyň, B.Kasymowyň, N.Karimowyň eserleri aýratyn orun eýeleýär. Muhammet Alynyň we T.Mäligiň romanlary, U.Azim, E.Agzam, S.Saýýid, H.Hudaýberdiýewa, H.Ahmedowa, J.Ergaşewa, H.Dostmuhammet, Ş.Salimowa ýaly şahyrlaryň we edebiýatçylaryň çeper kämil, taglym taýdan ýetik eserleri uly goşant bolup goşuldy.

Umuman, edebiýata üns medeniýetiň möhüm ugruna öwrüldi. Ýazyjylary goldamak boýunça 2010-njy ýylda Özbegistan Ýazyjylar bileleşiginiň ýanynda “Ijod (döredijilik)” fondy döredilip, 2011-nji ýyldan ýaş döredijileriň birinji kitaplary döwlet hasabyndan çap edilip başlandy.

Edebiýata üns 2017-2018-nji ýyllarda has-da güýçlendi. 2017-nji ýylyň 12-nji ýanwarynda Özbegistan Respublikasynyň Prezidentiniň “Kitap önümlerini çap etmek we ýaýratmak ulgamyny ösdürmek, kitap okuwyny we kitap söýüjilik medeniýetini ýokarlandyrmak hem-de wagyz etmek boýunça komissiya düzmek barada”ky karary kabul edildi. Şol ýyldan 10 ýaşdan 30 ýaşa çenli bolan kitap söýüjileriň arasynda “Ýaş kitap söýüji” respublikan seçgisi guraldy. Şonuň ýaly-da, Özbegistanyň Prezidenti Ş.Mirziýoýewiň 2017-nji ýylyň 3-nji awgust günü döredijlik işgärleri bilen bolan duşuşygynda ençeme medeni edaralara howandar guramalar kesgitlenildi. Şu ugurda Halk banky bilen Ýazyjylar birleşmesiniň “Dostlar kluby” döredildi. “Dostlar klubynyň” döredilmeği ýazyjylaryň we şahyrlaryň jemgyýetçilik durmuşyndaky ornuny we abraýyny artdyrmak, olaryň döredijilik mümkinçiliklerini ýüze çykarmak, maddy we ruhy höweslendirmek, mynasyp iş we durmuş şertini döredip bermek üçin giň mümkinçilikler döredilýär.

Muzeý. Milletimiziň özlüginini aňlamagynda hem-de milli, taryhy gymmatlyklarymyzy dikeltmekde muzeýler aýratyn orun tutýar. Muzeýler



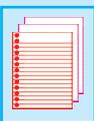
Ýatda saklaň!

1991–1994-nji ýyllarda 73 muzeý bar bolan bolsa, 2017-nji ýylda 450-ä ýakyn muzeý iş alyp barýar.

arkaly geçmişi, taryhy görmek, ýatlamak, duýmak, öwrenmek mümkin. Şu sebäpli-de garaşsyzlyk ýyllarynda bar muzeýleri abatlamak, olary täze eksponatlar bilen baýlaşdyrmak, täze muzeýleri gurmaga aýratyn üns berildi. 1996-njy ýylda Daşkentde Temuriler taryhy döwlet muzeýi, Olimpia şan-şöhraty, 2002-nji ýylda Gadagan gurbanlary hatyrasy, Termiz şäherinde Arheologiya muzeýi iş başlady.

Özbeğistanyň Prezidentiniň 1998-nji ýyldaky “Muzeýleriň işini düýpgöter gowulandyrmak we kämilleşdirmek barada”ky permany ýurdumyzda muzeý işini ösdürmek perspektiwalaryny kesgitläp berdi. Muzeýler döwlet goragyna alyndy, olary abatlamak, muzeý eksponatlarýny baýlaşdyrmak döwlet býujeti hasabyndan maliýe taýdan goldandy. Muzeýler işini laýyklaşdyrmak, ylmy-usuly kömek bermek, maddy taýdan goldamak maksadynda 1998-nji ýylda “Özbekmuzeý” Respublikan gaznasy düzüldi. Ilatyň muzeýşynaslyk medeniýetini ýokarlandyrmaga kömekleşýän “Moziýdan sado” žurnaly esaslandyryldy we ol 1999-njy ýyldan başlap özbek, rus we iňlis dillerinde neşir edilip başlady. Ýaşlaryň ruhyýetinde muzeýleriň ähmiýeti hasaba alnyp, 2014-nji ýylda Ministrler Kabinetiniň karary bilen hepdäniň şişenbe we anna günleri çagalar we olaryň atanelerine mugt hyzmat etmek, her ýyl 2–8-nji sentýabr günleri “Muzeýler hepdeligi”ni guramak bellendi.

Şeýlelikde, döwlet medeni durmuşynyň köp taraply aýratynlygyny saklamak bilen jemgyýetiň ösüşine amatly şert döretmäge üns berip gelýär.



Adalgalar düşündirişi!

Simpozium – (saz, goşgy okamak bilen geçýän ýygnaç) käbir ylmy mesele boýunça geçirilýän halkara ylmy geňeş; ylmy maslahat.

Festiwal – (*ital.* – baýramçylykly, şadyýan) sungatyň saz, kino, teatr we başga ugurlarynda gazanylan iň gowy üstünlikler boýunça geçirilýän saýlama, sergiden ybarat köpçülikleýin baýram, dabara, seýil.

Galereýa – (*fran.* – eýwan) binanyň iki bölegini birleşdirýän üsti ýapyk uzyn ýoda; tomaşa zalynda iň ýokarky ýarus.

Şonuň ýaly-da, medeniýet Özbegistanyň iletynyň esasy bölegini düzýän ýaşlara ugrukdyrylanlygy bilen ähmiýetlidir.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda näme sebäpden medeniýete we sungata üns güýçlendi?
2. Bu günki günde Özbegistanda nähili ugurdaky muzeýler iş alyp barýar?
3. Ýurdumyzda saz festiwallary geçirilmeginden gözlenýän esasy maksatlar nämede?
4. Kino sungatyndaky üstünlikleri we kemçilikleri sanaň.
5. Garaşsyzlyk ýyllarynda teatrlaryň işinde nähili özgerişler boldy?

VIII BAP. ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DAŞARY SYÝASATY WE IKI TARAPLAÝYN GATNAŞYKLARY

17-nji tema. Özbegistan Respublikasynyň daşary syýasy işiniň sekillenmegi we onuň ileri tutulýan ugurlary

Özbegistanyň geosyýasy ýagdaýy. Özbegistan Respublikasy özboluşly geografik gurluşy bilen Merkezi Aziýa sebitindäki döwletleriň arasynda aýratyn tapawutlanýar. Şeýle geografik ýerleşişiniň amatly we amatsyz taraplary bar bolup, olar respublikanyň geosyýasy ýagdaýyny we geostrategik bähbitlerini, onuň içeri we daşary syýasatyny saýlap almakda hem-de kesgitlemekde möhüm ähmiýete eýe.

Özbaşdak Özbegistanyň amatly geosyýasy mümkinçilikleri aşakdaky ýaly: uzak geçmişden Gündogar bilen Günbataryň arasyndaky gadymky söwda-satyk, medeni – ylmy we diplomatik aragatnaşyklar ýoly bolan Beýik Ýüpek ýoly Özbegistanyň çäginde geçen. Häzirki wagtda hem Ýewropa we Ýakyn gündogardan Aziýa – Ýuwaş okeany guşaklygyna eltýän ýollar Merkezi Aziýadan, onuň merkezinde ýerleşýän Özbegistandan geçýär; Merkezi Aziýanyň merkezinde ýerleşýän Özbegistan özüniň geografik ýagdaýyndan gelip çykyp, şu sebitde güýçleriň gatnaşygyny we deňagramlylygyny saklamak, ykdysady integrasiýa prosesini ösdürmek, durnuklylygy üpjün etmek, hyzmatdaşlygy berkitmek mümkinçiligine eýe. Özbegistan bu günki günde goňşy döwletler – Gazagystanyň, Gyrgyzystanyň, Täjigistanyň, Türkmenistanyň we Owganystanyň arasynda



Merkezi Aziýanyň kartasy.

baglaýjy halka wezipesini ýerine ýetirip gelýär. Özbekistan özüniň ýerleşişine görä Merkezi Aziýanyň transport, energetika, kommunika-siýa, suw ulgamy merkezinde ýerleşýär. Tebigy klimat şerti amatly, uly mineral – çig mal gurlary we strategik materiallara eýe, daýhançylyk medeniýeti ösen, azyk bilen özüni üpjün edip bilýär. Özüni nebit, gaz, reňkli metallar bilen üpjün etmek bilen çäklenmän, olary eksport etmek mümkinçiligine-de eýe. Özbekistan Respublikasynyň ýerastynda amaldaky Mendeleýewiň periodik ulgamynyň ähli elementleri bar.

Şu mümkinçilikleri bolan tagdyrda-da Özbekistan geosyýasy ýerleşişini amatsyzlyklardan azat diýip bolmaýar, şu taýdan Özbekistan Respublikasyna kynçylyklary döredýän aşakdaky faktorlar bar: Özbekistan Pars aýlagynyň, Kaspi deňzi basseýniniň we Tarim basseýniniň nebit we gaza örän baý känleri ýerleşýän ýarym halkanyň strategik merkezinde ýerleşýär. Şonuň üçin bu çäkke tutuş dünýäde energiýa ýetmezçiligi şertinde köp döwletleriň bir-birine laýyk gelmeýän bähbitleri özara çaknyşýar. Dünýädäki güýçli döwletler şu sebitde öz bähbitlerini gözleýärler. Şunuň bilen birlikde, Özbekistan sebitdäki etnik barlyşyksyzlyk, narkobiznes we dürli daşky güýçler tarapyndan höweslendirilip gelinýän, içki dawalar entegem gutarylman Owganystan ýaly döwlet bilen sehetdeşdir. Özbekistan gönüden-göni deňze çykyp bilmeýän, onuň üstesine deňiz portlaryndan iň

uzakda ýerleşýän ýurt hasaplanýar. Gara deňiz, Baltika deňzi, Ýapon deňzi we Demirgazyk deňizlere alyp çykýan iň gysga demir ýoly baryp 3 müň kilometri düzýär. Özbaşdak Özbekistanyň, umuman, hemme derýalary hemde respublikanyň çäginä kesip geçýän, uzynlygy 150 we ondan köp kilometrli derýalar 50-den artyk bolmagyna seretmezden, onuň suw resurslary çäklendirilen we ekologik problemalary hem bar. Aral pajygasy hem ýurdumyz üçin amatsyzlyk faktorydyr.

Özbekistan Respublikasynyň özbaşdak daşary syýasatynyň esaslarynyň işläp taýýarlanmagy. Häzirki wagtda halkara bileleşik özbaşdak Özbekistan diplomatiýasynyň ilkinji ädimleri, Merkezi Aziýadaky ýagdaýy, sebitiň howpsuzlygyny üpjün etmekdäki ornunyň aýratyndygyny ykrar edýär. Özbekistanyň daşary syýasatynyň ruhy ugry, ynsanperwerlik, äşgärlik, gadyr-gymmat, öz mümkinçiliklerine daýanmak we adamyň bitewi maşgalasynda öz ösüş ýoluna eýe bolmakdyr. Şu sebäpli garaşsyzlyk ýyllarynda ýurdumyz 133 döwlet bilen resmi diplomatik gatnaşyklary ýola goýdy, Daşkentde 45 daşary döwletiň ilçihalalary, 9 hormatly konsullyk, 11 halkara guramalaryň wekilhanalary iş alyp barýar.



Pikir ýöredin!

Özbekistanyň Prezidenti 2018-nji ýylyň ýanwarynda ýurduň taryhynda ilkinji gezek Özbekistanyň daşary ýurtlardaky ilçileri bilen açyk gepleşik şekilindäki ýygnagyny geçirdi. Näme diýip oýlaýarsyňyz, munuň zerurlygy nämede?

Garaşsyzlygy berkitmek, ýurdumyzyň howpsuzlygy, durnuklylygy we ösüşi köp taýdan daşary ýurtlar bilen diplomatik aragatnaşyklaryň ýola goýluşy bilen baglydy. Özbekistan Respublikasynyň daşary syýasat ulgamy Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiyasy, Ministrler Kabinetiniň 1992-nji ýylyň maý aýyndaky “Özbekistan Respublikasynyň Daşary işler ministrliginiň işini guramak meseleleri barada”ky we 1994-nji ýylyň mart aýynda kabul edilen “Özbekistan Respublikasynyň Daşary işler ministrliginiň işini kämilleşdirmek barada”ky kararlary esasynda şekillendirildi. 1996-njy ýylda “Özbekistan Respublikasynyň daşary syýasy işiniň esasy prinsipleri barada”ky kanun kabul edildi.

2012-nji ýylyň sentýabrynda Özbekistan Respublikasynyň “Daşary syýasy işiniň konsepsiyasy” yglan edildi. Özbekistan Respublikasynyň Daşary



Ýatda saklaň!

“Özbekistan Respublikasy halkara gatnaşyklaryň doly hukukly subýektidir. Onuň daşary syýasaty döwletleriň suveren deňligi, güýç ulanmazlyk ýa-da güýç bilen howp salmazlyk, araçäkleriň eldegrilmesizligi, dawalary parahatçylykly ýol bilen çözmek, başga döwletleriň içki işlerine gatyşmazlyk we halkara hukugyň umumykra edilen başga kadalaryna we normalaryna esaslanýar”.

Özbekistan Respublikasynyň Konstitusiyasy. 17-nji madda.

syýasy işiniň konsepsiyasy – bu döwletiň daşary syýasatynyň prinsiplerini we strategik ileri tutulýan ugurlaryny, halkara meýdandaky maksatlaryny we wezipelerini, gelejekde Özbekistanyň milli bähbitlerini öňe sürmek mehanizmlerini kesgitläp berýän garaýyşlarynyň bitewi ulgamydyr.

Şu Konsepsiyada Merkezi Aziýa sebitine aýratyn üns gönükdirilen we “Özbekistanyň ýaşayşy üçin möhüm bähbitleri şu sebit bilen bagly” ekenligi resmi taýdan ykrar edilen. Onda Merkezi Aziýa özüniň möhüm geosyýasy ýerleşişini we mineral çig mal resurslarynyň uly gorlaryna eýedigini sebäpli dünýä möçberinde güýçli üns obýektine, iri döwletleriň strategik bähbitleri çaknyşýan çäge öwrülip barýandygy nygtalan. Şonuň ýaly-da, dünýäniň iri döwletleri tarapyndan sebitde alnyp barylýan özara bäsdeşlik hasaba alnyp, “Merkezi Aziýanyň problemalary daşky güýçler gatyşmazdan, sebitdäki döwletleriň özləri tarapyndan çözülmelidir”, diýen pikir beýan edilen. Konsepsiyada Özbekistanyň parahatçylyk söýüji syýasat ýöretmegi, harby-syýasy bloklarda gatnaşmazlygy, islendik döwletara gurluşlar harby-



Ýatda saklaň!

Konsepsiyada aşakdaky kadalardan berkidip goýuldy: “Özbekistan özüni goňşy döwletlerdäki ýaragly gapma-garşylyklara çekilmeginiň önüni almak maksadynda degişli çäreleri görýär; öz çäginde daşary ýurtlaryň harby bazalary we obýektleri ýerleşdirilmegine ýol bermeýär; Özbekistan Respublikasynyň Ýaragly Güýçleri daşary ýurtdaky parahatçylykperwerlik operasiýalarda gatnaşmaýar”.

syýasy bloga öwrülen tagdyrda, olardan çykmaq hukugyny özünde saklap galýandygy nygtaldy.

Daşary syýasatnyň prinsipleri. Özbekistan Respublikasynyň daşary syýasatynyň esasy prinsipleri aşakdakylardan ybarat: aňyýet garaýyşlaryna

seretmezden hyzmatdaşlyk üçin açyklyk, umumadamzat gymmatlyklaryna, parahatçylygy we howpsuzlygy saklamaga wepalylyk; döwletleriň suveren deňligini we araçäkleriň eldegrilmesizligini hormat etmek; başga döwletleriň içki işlerine gatyşmazlyk; dawalary parahat ýol bilen çözmek; güýç ulanmazlyk we güýç bilen howp salmazlyk; adam hukuklaryny we azatlyklaryny hormat etmek; içki milli kanunlardan we hukuk normalaryndan halkara hukugyň umumykrar edilen kadalarynyň we normalarynyň ileri tutulmagyny; döwletiň, halkyň ýokary bähbitlerini, abadançylygyny we howpsuzlygyny üpjün etmek maksadynda bileleşikler düzmek, arkalasyklara girmek we olardan bölünip çykmak; agressiw harby bloklara we bileleşiklere girmezlik; döwletara aragatnaşyklarda deň hukuklylyk we özara bähbitlilik, döwletiň milli bähbitleriniň üstünligi; daşky aragatnaşyklary hem iki taraplaýyn, hem köp taraplaýyn ylalaşyklar esasynda ösdürmek, bir döwlet bilen ýakynlaşmagyň hasabyna başgasyndan uzaklaşmazlyk ýaly ileri tutulýan ugur hökmünde kesgitlenildi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Aşakdaky jedweli dolduryň. Özbegistanyň geosyýasy ýagdaýy barada, amatlylyk we amatsyzlyk sebäplerini getirin.

Amatly	Amatsyz

2. Goşmaça edebiyatlardan peýdalanyl, 2018-nji ýylyň ýanwarynda Prezident Şawkat Mirziýoýewiň Özbegistanyň daşary ýurtlardaky ilçileri bilen duşuşygy we onda bellenen wezipeler boýunça maglumat toplaň.
3. Özbegistanyň daşary syýasatynyň prinsiplerini sanap beriň.
4. Özbegistan Respublikasynyň “Daşary syýasy işiniň konsepsiyasy”nda Merkezi Aziýa sebiti meselesinde näme diýlen?

18-nji tema. Özbegistanyň Merkezi Aziýa ýurtlary bilen özara hyzmatdaşlygy

Merkezi Aziýa ýurtlary bilen hyzmatdaşlygyň ýola goýulmagy. Özbegistan daşary syýasatynyň öňdebaryjy ugurlaryndan biri Merkezi Aziýadaky täze özbaşdak döwletler – Gazagystan, Gyrgyzstan, Täjigistan, Türkmenistan bilen dostluk, hyzmatdaşlyk aragatnaşyklaryny berkitmäge

gönükdirilen. Sebitdäki baş döwletiň arasynda meňzeş taraplar köp. Taryhymyzyň, medeniýetimiziň, dilimiziň, dinimiziň birligi, damarlarymyzyň utgaşyp gidenligi şu ýurtlaryň halklaryny bir-birine has-da ýakynlaşdyrmagyň esasydyr.

Täze taryhy şertlerde emele gelýän jemgyýetçilik-syýasy prosesler Merkezi Aziýa ýurtlarynyň halklarynyň gelip çykyşy, olaryň taryhy, özboluşly durmuş tärleri we ýakyn goňsuçylyk gatnaşyklaryna öňküsinden başgaçarak garamagy durmuş talap edip başlady. 1993-nji ýylyň ýanwarynda Ýurdumyzyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň başlangyjy bilen Merkezi Aziýa döwletleriniň ýolbaşçylarynyň Daşkent duşuşygy guraldy. Ýokary derejedäki bu duşuşykda Merkezi Aziýa Arkalaşygy esaslandyryldy. Baş döwlet – Gyrgyzystan, Gazagystan, Özbegistan, Täjigistan, Türkmenistan ýolbaşçylary Arkalaşyk baradaky ylalaşyga gol çekdiler. Muny sebitiň halklary zor hoşallyk bilen garşy aldylar we goldadylar.

Merkezi Aziýa döwletleriniň ýolbaşçylary 1993-nji ýylda Gazagystan Respublikasynyň Gyzyl Orda şäherinde, 1994-nji ýylda Nukus şäherinde, 1995-nji ýylda Türkmenistan döwletiniň Daşoguz şäherinde, 1995-nji ýylda ýene Nukus şäherinde Aral deňzi problemasynda bagyşlanan duşuşyklar geçirdiler we bu babatda amaly işler alyp baryp başladylar. 1999-njy ýylda Türkmenistanyň Aşgabat şäherinde Araly halas etmek Halkara gaznasynyň mejlisi bolup geçdi. Mejlisde ekologik pelaket sebitdäki ýagdaýy durnuklylaşdyrmak boýunça hyzmatdaşlygy ösdürmek meseleleri ara alnyp maslahatlaşyldy. Döwlet ýolbaşçylary özara hyzmatdaşlyk, regional howpsuzlyk we halkara möçberdäki başga meseleler boýunça hem pikir alyşdylar.

2017-nji ýylda Özbegistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň başlangyjy bilen Özbegistanyň goňşy döwletler bilen gatnaşygynda täze döwür başlandy. Şu ýylyň özüde Gazagystan, Türkmenistan we Gyrgyzystan döwletlerine Özbegistanyň Prezidentiniň resmi saparlary amala aşyryldy. 2018-nji ýylyň mart aýynda bolsa Täjigistanda ýokary derejedäki duşuşyk amala aşyryldy. Mundan daşary, 2017-nji ýylda Samarkantda BMG howandarlygynda “Merkezi Aziýa: ýeke-täk taryh we umumy gelejek, durnukly ösüş we ösüş ugrundaky hyzmatdaşlyk” temasynda maslahat boldy. Onda 500 daşary ýurt gatnaşyjylary gatnaşdy.

Özbegistan – Gazagystan. Özbegistanyň Gazagystan bilen iki taraplaýyn gatnaşyklary 1992-nji ýylyň iýunynda Türküstan şäherinde Özbegistanyň

Prezidentiniň Gazagystana resmi döwlet sapary wagtynda N.Nazarbaýew bilen I.Karimow tarapyndan gol çekilen Özbegistan Respublikasy bilen Gazagystan Respublikasynyň arasyndaky dostluk we hyzmatdaşlyk baradaky şertnama esasynda pugtalandyryldy. Gazagystanyň Prezidenti N.Nazarbaýew 1994-nji ýylyň ýanwarynda resmi döwlet sapary bilen Özbegistanda boldy. Iki Prezident Özbegistan bilen Gazagystanyň arasynda harytlar, hyzmatlar, maýa goýumlary we işçi güýçleriň erkin geçip durmagyny nazarda tutýan hem-de özara ylalaşylan kredit, hasap-hesip, býujet, salgyt, nyrh, paç we walýuta syýasatyny üpjün etmek barada şertnama gol çekdiler. 1998-nji ýylyň oktýabrynda Özbegistan bilen Gazagystanyň arasynda ebedi dostluk şertnamasyna gol çekildi. Özbegistanyň we Gazagystanyň Prezidentleriniň Daşkentde 2000-nji ýylda bolan duşuşygynda iki döwletiň araçäklerini anyk belläp almaga bagyşlanan duşuşygy boldy. Gepleşikleriň ahyrynda “Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti we Gazagystan Respublikasynyň Prezidentiniň bilelikdäki beýanatyna” gol çekildi.

2001-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti I.Karimow resmi sapar bilen Gazagystanda boldy. Iki döwletiň Prezidentleri Özbegistan – Gazagystan döwlet araçägi barada şertnama gol çekdiler. 2440 km. uzynlykdaky Özbegistanyň Gazagystan bilen araçäginiň 96 % belläp alyndy. Galan bölegini ylalaşyk esasynda delimitasiýa etmek ylalaşyldy. 2002-nji ýylda Özbegistanyň Prezidenti Astana şäherine bardy. “Özbegistan – Gazagystan döwlet araçäkleriniň aýratyn uçastoklary barada ylalaşyga” gol çekildi we iki ýurduň arasyndaky araçäge degişli derwaýys meseleler hukuk taýdan öz çözüwini tapdy. Gazagystan Özbegistan üçin Merkezi Aziýadaky möhüm hyzmatdaşlardan biri hasaplanýar. 2013-nji ýylda gol çekilen Özbegistan Respublikasy bilen Gazagystan Respublikasynyň arasynda Strategik şäriklik baradaky şertnama hem örän möhüm resminamalara girýär. 2014-nji ýylda Özbegistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimow resmi sapar bilen Gazagystan Respublikasynda boldy. 2017-nji ýylyň iýunynda Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasynyň Astana sammiti mynasybetli Prezident Şawkat Mirziýoýew Gazagystanda boldy. 2017-nji ýylyň sentýabrynda Gazagystanyň Prezidenti Nursultan Nazarbaýew resmi sapar bilen Özbegistana geldi. Özbegistanyň we Gazagystanyň prezidentleri duşuşygyň jemleri boýunça ençeme resminamalara gol



Ýatda saklaň!

Häzirki wagtda Gazagystanda 550 müňe ýakyn özbek milletine degişli, Özbegistanda bolsa bir milliona ýakyn gazak milletine degişli halk ýaşayanlygy üçin hem medeni aragatnaşyklara uly üns berildi. 2017-nji ýylda Gazagystanyň Prezidentiniň Özbegistana sapary wagtynda 2018-nji ýylda Gazagystanda Özbegistan ýyly we 2019-njy ýylda Özbegistanda Gazagystan ýyly geçirilmegi bellendi.

çekildi. Şawkat Mirziýoýew Nursultan Nazarbaýewi “Il-ýurt hormaty” ordeni bilen sylaglady.

Özbegistan – Gyrgyzystan. Özbegistanyň Gyrgyzystan bilen iki taraplaýyn hyzmatdaşlygy Özbegistan Respublikasy bilen Gyrgyzystan Respublikasynyň arasynda dostluk, hyzmatdaşlyk we özara kömek barada şertnama esasynda ýola goýuldy we ösdürilýär. Bu şertnama Daşkentde 1992-nji ýyl Gyrgyzystanyň Prezidenti Askar Akaýewiň Özbegistana resmi döwlet sapary wagtynda gol çekilipdi. Ýurdumyzyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň 1993-nji ýylda Gyrgyzystana eden resmi döwlet sapary wagtynda Oş şäherinde Özbegistan bilen Gyrgyzystanyň arasynda 1994–2000-nji ýyllara niýetlenen ykdysady integrasiýany ösdürmek barada Beýanata gol çekildi. Bu resminama iki respublikada işläp taýýarlanan milli maksatnamalary laýyklaşdyrmaga, çig mal we işçi güýjünden, ylmy mümkinçiliklerden önümlü peýdalanmaga gönükdirilipdi. 1994-nji ýylyň ýanwarynda Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Gyrgyzystanda boldy. Resmi saparyň ahyrynda iki döwletiň Prezidentleri harytlar, hyzmatlar, maýa goýumlary, işçi güýçleriniň erkin ýöremegini, özara ylalaşylan kredit, hasap-hesip, býujet, salgyt, nyrh, gümrük we walýuta syýasatyny kesgitleýän şertnama gol çekdiler.

2010-njy ýylyň iýulynda Gyrgyzystanda ekstremistik güýçler tarapyndan guralan millettara ganly wakalar şertinde Özbegistan 100 müňden artyk gaçaklary Özbegistanyň çäğine kabul etdi

2017-nji ýylda Özbegistan we Gyrgyzystan gatnaşyklarynda täze sahypa açyldy. Şu ýylyň sentýabr aýynda Gyrgyzystanyň Prezidenti Almazbek Atambaýewiň teklibine görä Prezident Şawkat Mirziýoýew Bişkekde boldy. Özbegistanyň we Gyrgyzystanyň prezidentleri öz içine 85 göterim aralygy alan araçäk baradaky ylalaşyga gol çekdiler. Şu

mynasybetli, ilytyň baryp-gelmegi üçin iki döwletiň arasyndaky 7 ýylyň dowamynda ýapyp goýlan araçäk postlar açyldy. 2017-nji ýylyň dekabrynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň teklibine görä Gyrgyzystan Respublikasynyň täze saýlanan Prezidenti Sooranbaý Jeenbekow resmi sapar bilen ýurdumyza geldi. Ykdysady, medeni we sosial ugurlarda hyzmatdaşlyga degişli ençeme resminamalar kabul edildi.

Özbekistan – Täjigistan. Täjigistanda 1992–1997-njy ýyllarda dowam eden biri-biriňi gyryş urşy Täjigistanyň ykdysady ösüşine erbet täsir etdi, onuň goňşy ýurtlar, şol sanda, Özbekistan bilen hyzmatdaşlygyna hem erbet täsir etdi.

1997-nji ýylda Moskwada Täjigistanyň resmi häkimiýeti bilen oppozision güýçleriň arasynda düzülen milli ylalaşyk baradaky şertnama gazanylansoň, Täjigistanyň goňşy ýurtlar bilen aragatnaşyklary ýene dikeldildi.

Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň teklibine görä 1998-nji ýylyň ýanwarynda Täjigistanyň Prezidenti Imomali Rahman Özbekistana



Arap-musulman ýurtlary we ABŞ sammiti. 2017-nji ýyl. Ar-Riýad

amaly sapar bilen geldi. Iki ýurduň ýolbaşçylary saparyň jemleri boýunça bilelikdäki resminama gol çekdiler. Iki ýurduň hökümetleriniň arasynda yük daşamak hem-de gaz ýetirip bermek, Täjigistanyň karzy boýunça özara hasap-hesip baradaky ylalaşyklara-da gol çekildi. Özbekistan Täjigistanyň çäginde geçýän transport kommunikasiýalaryndan peýdalanyp gelýär. Özbekistan bilen Täjigistanyň arasynda haryt alyş-çalşygy göwrümi-de ýyl saýyn artýar.

2017-nji ýylda Özbegistan we Täjigistan gatnaşyklarynda hem täze sahypa açyldy. Şu ýylyň maý aýynda Özbegistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew Saud Arabystanynyň paýtagty Ar-Riýad şäherinde bolup geçen ABŞ we arap-musulman döwletleriniň sammitinde gatnaşmagy çäginde Täjigistanyň Prezidenti Imomali Rahman bilen ilkinji gezek duşuşdy. Duşuşyk çagynda köp bähbitli ylalaşyklar gazanyldy. 2017-nji ýylyň aprelinde 25 ýyllyk arakesmeden soň Duşanbe bilen Daşkendiň arasyndaky awiagatnaw ýene dikeldildi.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylyň aprelinde Duşanbede iki taraplaýyn gatnaşyklaryň taryhynda ilkinji gezek Özbegistanda öndürilýän önümleriň giň gerimli sergisi bolup geçdi. Maý aýynyň başynda bolsa täjik-özbek gatnaşyklarynyň taryhynda ilkinji gezek Täjigistanda Özbegistan medeniýeti günleri geçirildi.

Özbegistan – Türkmenistan. 1991-nji ýylda Özbegistanyň we Türkmenistanyň Prezidentleriniň duşuşygynda Özbegistan Respublikasy bilen Türkmenistan döwletiniň arasynda dostluk we hyzmatdaşlyk barada şertnama gol çekilen. Özbegistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimow 1996-njy ýylyň ýanwarynda amaly sapar bilen Türkmenistanda boldy. Çärjew şäherinde S.Niýazow bilen I.Karimowyň arasynda we iki ýurduň delegasiýalarynyň arasynda gepleşikler boldy. Prezidentler Özbegistan bilen Türkmenistanyň arasynda dostluk, hyzmatdaşlyk we özara kömek baradaky şertnama, Özbegistan bilen Türkmenistanyň arasynda döwlet araçäginini goramakda hyzmatdaşlyk etmek baradaky we suw hojalygy meseleleri boýunça ençeme ylalaşyklara gol çekdiler. 1991-nji ýyldan 2016-njy ýyla çenli iki ýurduň ýolbaşçylarynyň 11 gezek ýokary derejedäki saparlary amala aşyryldy. Özbegistan bilen Türkmenistanyň arasyndaky giň gerimli hyzmatdaşlyga degişli derwaýys ýönelişleri öz içine alan döwletara, hökümetara we edaralarara derejede gol çekilen 150-den artyk halkara şertnamalar iki ýurduň gatnaşyklarynyň berk hukuk esasy bolup hyzmat edýär.

Ýurdumyzda 2001-nji ýylda döredilen Respublika türkmen medeniýet merkezi iş alyp barýar. Bu günki günde Özbegistanyň dürli welaýatlarynda türkmen milletine degişli baryp 170 müň ilat ýaşap, 44 mekdepde tälim türkmen dilinde alnyp barylýar. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň 2014-nji ýylyň maý aýynda ýurdumyza resmi sapary

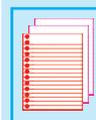
çagynda Özbegistan–Türkmenistan hyzmatdaşlygyny has-da ösdürmek meselesinde ençeme iki taraplaýyn resminamalara gol çekildi.

2017-nji ýylda Şawkat Mirziýoýew Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň teklibi bilen iki gezek (mart, maý) Türkmenistana bardy. Saparlar dowamynda ençeme ylalaşyklar gazanyldy. 2017-nji ýylyň mart aýyndaky gepleşikleriň ahyrynda prezidentler Özbegistan bilen Türkmenistanyň arasynda strategik şäriklik baradaky şertnama gol çekdiler. Iki ýurduň ministrlikleriniň we edaralarynyň arasynda ykdysadyýet, oba hojalygy we himiýa senagaty, demir ýol transporty, medeni-gumanitar ugurlardaky hyzmatdaşlyk, çäklerara aragatnaşyklary ösdürmäge degişli ençeme resminamalara gol çekildi.



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylyň 6–7-nji mart günleri Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew resmi sapar bilen Türkmenistanda boldy. Bu Şawkat Mirziýoýewiň Prezident hökmünde daşary ýurtlara eden ilkinji resmi sapary hasaplanýar.



Adalgalar düşündirişi!

Delimitasiýa – (*lat.* – araçäklemek, bölmek) döwlet araçäklerini düzülen şertnamaga görä häsiýetlendirmek we kartalaşdyrmak esasynda bellemek; bellenen araçäkleri gaýtadan seretmek.

Sammit – (*iñl.* – depe, ýokary, çür depe; ýokary dereje) iki ýa-da birnäçe döwlet başlyklarynyň möhüm halkara meseleler boýunça duşuşygy; ýokary derejedäki geňeş.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Garaşsyzlygyň ilkinji ýyllarynda näme sebäpden Özbegistan ilki bilen, Merkezi Aziýa döwletleri bilen dostluk, hyzmatdaşlyk aragatnaşyklaryny berkitmäge üns beripdir?
2. 2017-nji ýylda Merkezi Aziýa döwletleri bilen hyzmatdaşlykda nähili düýpli özgerişler boldy?
3. Goşmaça çeşmelerden peýdalanmak bilen, Nursultan Nazarbaýewe “Il-ýurt hormaty” ordeni berilmeginiň sebäplerini düşündiriň.
4. Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň daşary ýurtlardaky ilkinji sapary haýsy döwlete boldy?
5. “Türküstan – umumy öýümüz” şygaryny düşündiriň.

19-njy tema. Özbekistan Respublikasynyň Russiýa, Hytaý we ABŞ bilen özara gatnaşyklary

Özbekistan – Russiýa. Özbekistan Russiýa Federasiýasy bilen özara hyzmatdaşlyk meselelerine aýratyn üns berdi. Özbekistan Respublikasy bilen Russiýa Federasiýasynyň arasyndaky döwletara gatnaşyklar we hyzmatdaşlyk 1992-nji ýylda gol çekilen Döwletara gatnaşyklar, Dostluk esaslary baradaky şertnama, 1998-nji ýylda gol çekilen 1998–2007-nji ýyllar üçin ykdysady hyzmatdaşlygy çuňlaşdyrmak baradaky şertnamalar esasynda barha ösdi.

Soňky ýyllardaky Özbekistan – Russiýa gatnaşyklarynyň täze basgançaga göterilmeginde 2004-nji ýylda gol çekilen Özbekistan Respublikasy bilen Russiýa Federasiýasynyň arasyndaky Strategik şäriklik baradaky şertnama möhüm ähmiýete eýe boldy. 2005-nji ýylda Moskwada gol çekilen Özbekistan Respublikasy bilen Russiýa Federasiýasynyň arasyndaky Soýuzdaşlyk gatnaşyklary baradaky şertnama, şonuň ýaly-da, 2012-nji ýylda Daşkentde bolup geçen duşuşyk jemine görä kabul edilen “Özbekistan Respublikasy bilen Russiýa Federasiýasynyň arasynda strategik şärikligi çuňlaşdyrmak baradaky Deklarasiýa” iki döwletniň özara gatnaşyklarynda aýratyn waka boldy. Iki ýurduň özara gatnaşyklarynyň we hyzmatdaşlygynyň has-da ösdürilmegine we çuňlaşdyrylmagyna 2013-nji ýylyň aprelinde Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti I. Karimow bilen Russiýa Federasiýasynyň Prezidenti W. Putiniň arasyndaky Moskwa duşuşygy täze itergi berdi. Şu duşuşyk çagynda döwletleriň giň gerimli özara gatnaşyklaryndaky hyzmatdaşlygy ösdürmegiň ýagdaýy we gelejegi seredildi. Her iki döwlet garaşsyzlyk gazanandan soňky döwrüň içinde Özbekistan bilen Russiýanyň arasynda 160-dan artyk halkara şertnama we 40-dan artyk başga resminamalara gol çekildi.

2017-nji ýylyň aprelinde Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew resmi sapar bilen Russiýada boldy. Özbekistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň Russiýa Federasiýasyna döwlet saparynyň jemleri boýunça syýasy, söwda-ykdysady, maýa goýumlary, harby-tehniki, migrasiýa ugurlary, şonuň ýaly-da, sebitara hyzmatdaşlyk, turizm we saglygy goraýşa degişli umumy bahasy 16 milliard dollar bolan 55 resminama gol çekildi.

Özbekistan – Hytaý. Hytaý Halk Respublikasy Özbekistan Respublikasy garaşsyzlygyny 1991-nji ýylyň 27-nji dekabrynda ykrar etdi. 1992-nji ýylyň ýanwarynda diplomatik gatnaşyklar ýola goýuldy. Özbekistan Respublikasy bilen Hytaý Halk Respublikasynyň arasynda adaty dostluk gatnaşyklary ýola goýlan. Bular iki ýurda iki tarapy hem gyzyklandyrýan köp meseleler boýunça özara bähbitli we netijeli hyzmatdaşlyk alyp barmaga mümkinçilik berýär. Hytaý Halk Respublikasynyň Başlygynyň 2010-njy ýyldaky Özbekistana we Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2012-nji ýylyň iýunynda Hytaý Halk Respublikasyna döwlet sapary taryhy ähmiýete eýe boldy. Duşuşyklar dowamynda hyzmatdaşlygyň gelejegi bellendi. Munuň aýdyň delili hökmünde Özbekistan ýolbaşçysynyň Hytaýa sapary çagynda döwletleriň ýolbaşçylary tarapyndan “Strategik şäriklik gatnaşyklaryny ornaşdyrmak baradaky bilelikdäki beýanata” gol çekilendigini görkezmek mümkin.

Özara bähbitli hyzmatdaşlygyň hukuk bazasyny 2005-nji ýylda gol çekilen Dostluk, hyzmatdaşlyk we şäriklik gatnaşyklary baradaky şertnama, 2010-njy ýyldaky Dostluk, hyzmatdaşlyk we şäriklik gatnaşyklaryny her taraplaýyn çuňlaşdyrmak we ösdürmek baradaky bilelikdäki Deklarasiýa, 2012-nji ýylda ky Strategik şärikligi ýola goýmak baradaky Bilelikdäki Deklarasiýa, 2013-nji ýyldaky Iki taraplaýyn strategik hyzmatdaşlygy has-da çuňlaşdyrmak we ösdürmek baradaky Bilelikdäki Deklarasiýa, 2014–2018-nji ýyllara niýetlenen Strategik şäriklik gatnaşyklaryny ösdürmek maksatnamasy hem-de 2016-njy ýylda gol çekilen Bilelikdäki beýanat düzýär. Şu resminamalaryň kabul edilmegi uzak möhletli gelejekde ýurtlarymyzyň arasyndaky gatnaşyklary has-da ösdürmäge hyzmat edýär.

2017-nji ýylyň 11–13-nji maý günleri Prezident Şawkat Mirziýoýewiň Hytaý Halk Respublikasyna döwlet sapary Özbekistan – Hytaý gatnaşyklaryny täze basgançaga göterdi. Gepleşikleriň ahyrynda Şawkat Mirziýoýew we Si Szinpin Özbekistan Respublikasy bilen Hytaý Halk Respublikasynyň arasyndaky Bilelikdäki Beýanata gol çekdiler. Şawkat Mirziýoýew Hytaýa bolan sapary dowamynda umumy bahasy 23 mlrd. dollar bolan 105 sany iki taraplaýyn resminamalara gol çekildi.

Özbekistan – ABŞ. Özbekistan bilen Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň arasynda döwletara aragatnaşyklar garaşsyzlygyň ilkinji ýyllaryn-



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylyň özünde daşary ýurtlar bilen 60 mlrd. dollarlyk şertnamalara gol çekilen bolsa, şonuň 35 göterimi, ýagny 23 mlrd. dollary Hytaýyň üleşüne dogry gelýär.

dan başlap ýola goýuldy. 1992-nji ýylyň fewralynda ABŞ döwlet kätibi Özbekistana resmi sapar bilen geldi we iki döwletiň arasynda diplomatik aragatnaşyklar ýola goýuldy. 1992-nji ýylyň martynda Daşkentde birinji bolup ABŞ-nyň ilçihanasy açyldy. Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň 1996-njy ýylyň iýunynda ABŞ-da bolmagy Özbekistan we Amerika gatnaşyklaryny täze derejä göterdi. Islam Karimow ABŞ Prezidenti Bill Klinton bilen duşuşdy. Iki ýurduň arasyndaky gatnaşyklary çuňlaşdyrmak, taraplaryň bähbidine dahylly bolan syýasy, ykdysady, howpsuzlyk meseleleri ara alnyp maslahatlaşyldy. Bill Klinton ABŞ administrasiýasy Merkezi Aziýa ýurtlarynyň garaşsyzlygyndan, durnuklylygyndan we gülläp ösmeginden bähbitlidigini, Özbekistan bilen ysnyşykly gatnaşyklaryň ýola goýmagy isleýändigini, Özbekistanyň tizrak dünýä bileleşigine integrirlenmegi ugrunda kömek berjekdigini nygtady.

1996-njy ýylda Özbekistanyň ABŞ-daky ilçihanasy açyldy. Özbekistan döwletiniň delegasiýasynyň ABŞ-da bolmagy daşary ýurt maýa goýumlary üçin respublikada döredilen şertler baradaky maglumat ýetmezçiligini aradan aýyrdy.



Ýatda saklaň!

2002-nji ýylyň mart aýynda Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň baştutanlygynda döwlet delegasiýasy resmi döwlet sapary bilen ABŞ-da boldy. ABŞ-ny synagly pursatlarda goldandygy üçin 2002-nji ýylda Islam Karimow Amerika jemgyýetçiligi tarapyndan “Halkara möçberdäki lider” baýragy bilen sylaglandy.

2017-nji ýylyň maý aýynda Özbekistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew Saud Arabystanynyň paýtagty Ar-Riýad şäherinde bolup geçen ABŞ we arap-musulman döwletleriniň sammitinde gatnaşdy. Sammit çäginde Şawkat Mirziýoýew we ABŞ prezidenti Donald Tramp ilkinji gezek duşuşdylar.

Donald Tramp döwletimiziň ýolbaşçysy bilen duşuşykda Özbegistanda alnyp barylýan özgertmeler prosesini ýokary bahalady. Şol ýylyň sentýabrynda Özbegistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew BMG-nyň 72-nji sessiýasy mynasybetli Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda boldy we ol ýerde ýaşaýan bir topar özbegistanlylar bilen duşuşdy.

Prezidentimiziň Amerikanyň Birleşen Ştatlaryna sapary dürli taryhy wakalara we duşuşyklara örän baý boldy. Prezidentimiz 19-njy sentýabr günü BMG-nyň Nýu-Ýork şäherindäki baş karargähinde Birleşen Milletler Guramasynyň Baş kätibi Antoniu Gutteriş bilen duşuşdy. BMG Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasy çäginde ýurdumyz, halkymyz üçin ýene bir möhüm ähmiýete eýe waka bolup geçdi. Birleşen Milletler Guramasynyň binasynda äpet Registan meýdanynyň maketi ornaşdyryldy. 19-njy sentýabr günü Nýu-Ýorkda Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň Prezidenti Donald Tramp tarapyndan Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasyna gelen döwlet we hökümet ýolbaşçylarynyň hormatyna resmi kabul dabarasy geçirildi. Dabarada Özbegistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew aýaly bilen gatnaşdy. Döwletimiziň ýolbaşçysy Birleşen Milletler Guramasynyň Adam hukuklary boýunça Ýokary komissary Zaýd Raad al-Husaýn, Halkara walýuta gaznasynyň buýruk beriji direktory Kristin Lagard, Bolgariýa Respublikasynyň Prezidenti Rumen Rudew, Gruzianyň Baş ministri Georgiý Kwirikaşwili bilen duşuşdy. Halkara walýuta gaznasynyň buýruk beriji direktory Kristin Lagardyň ýurdumyzda amala aşyrylýan giň gerimli özgertmeler barada durup geçmek bilen, olara Özbegistan renessansy, täze galkynyş döwrüniň **başlanyşy** hökmünde baha berendigi aýratynam, üns bererlikdir. Özbegistanyň Prezidenti, şunuň ýalyda, Jahan bankynyň prezidenti Jim Ýeng Kim bilen duşuşdy. Döwletimiziň ýolbaşçysy sapar dowamynda Amerikanyň Birleşen Ştatlarynda ýaşaýan bir topar watandaşlarymyz bilen hem duşuşyp, içgin söhbetleşdi. Prezidentimiz Şawkat Mirziýoýew Özbegistan we ABŞ işewürleriniň wekilleriniň gatnaşmagynda geçen kabul çäresine gatnaşdy.

Watandaşlar ylym-bilim, tälim, tehnologiýa, inwestisiýa we başga ugurlary ösdürmek, Özbegistan bilen ABŞ edaralarynyň arasyndaky

aragatnaşyklary berkitmek boýunça öz pikirlerini beýan etdi. Şawkat Mirziýoýew olara ýüzlenmek bilen, Özbekistanda amala aşyrylýan giň gerimli özgertmelere dahylly bolmak, häzirkî zaman bilimlerini we tejribelerini ýurduň ösüşine gönükdirmäge çagyrdy. Bu günki günde Özbekistan we ABŞ strategik hyzmatdaş we şärik ýurtlardyr.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Özbekistan haýsy döwletler bilen strategik şärikçilik barada şertnama gol çekdi?
2. Özbekistan bilen Russiýanyň arasynda nähili şertnamalara gol çekilen?
3. Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň 2017-nji ýylda Russiýa, Hytaý we ABŞ-daky saparlarynyň ähmiýeti barada aýdyp beriň.
4. Russiýa we Hytaý döwlet ýolbaşçylarynyň Özbekistana sapary hem-de Özbekistanyň Prezidentleriniň ýokarda atlary getirilen döwletlere sapary boýunça jedweli dolduryň.
5. Özbekistanyň strategik hyzmatdaşlary bolan döwletleri ýada salyň! Strategik hyzmatdaş düşüňjesini düşündiriň.
6. Aşakdaky döwletleriň Özbekistan bilen aragatnaşyklaryna degişli maglumatlary toplaň.

Döwletler	Russiýa	ABŞ	Hytaý
Seneleri			
Şertnamalar			

20-nji tema. Özbekistanyň Ýaponiýa, Hindistan we Koreýa Respublikasy bilen iki taraplaýyn aragatnaşyklarynyň ösüşi

Özbekistan – Ýaponiýa. Özbekistan özünüň gündogar ugurdaky daşary syýasatynda Aziýa kontinentiniň Ýaponiýa, Hindistan we Koreýa Respublikasy ýaly ýurtlary bilen döwletara gatnaşyklaryny we bähbitli hyzmatdaşlyk aragatnaşyklaryny berkitmäge aýratyn üns berdi.

1992-nji ýylyň ýanwarynda ýola goýlan diplomatik gatnaşyklar, 1994-nji ýylyň maýynda, 2002-nji ýylyň iýulynda we 2011-nji ýylyň fewralynda Ýaponiýada hem-de 2006-njy ýylyň awgustynda Özbekistanda bolup geçen döwlet ýolbaşçylarynyň arasyndaky ýokary derejedäki duşuşyklar iki ýurduň

arasyndaky bähbitli we dostlukly aragatnaşyklara täzeçe many-mazmun bagyşlady. Hususan-da, Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň 2002-nji ýylda Ýaponiýa sapary çäginde Baş ministr Jun'itiro Koidzumi bilen duşuşygynda özara dostluk, strategik şäriklik we hyzmatdaşlyk baradaky Bilelikdäki beýanata gol çekildi. Şu beýanat taraplaryň häzirki zaman halkara gatnaşyklardaky köp problemalar boýunça garaýyşlarynyň we gatnaşyklarynyň meňzeşligi, şonuň ýaly-da, olaryň iki ýurduň köp taraply hyzmatdaşlygyny has-da giňeltmäge ymtylýandygyny tassyklaýan resmi resminama öwrüldi. 2004-nji ýylda Tokiodaky Soka uniwersitetiniň çäginde beýik özbek akyl-dary Alysir Nowaýa heýkel oturdyldy.

Özbekistanyň Prezidentiniň 2011-nji ýylyň fewralynda Ýaponiýa eden nobatdaky resmi sapary dowamynda ýokary tehnologiýalar ugrunda ýöriteleşen iri kompaniýalar bilen ýapon tehnologiýalaryny we investisiýalaryny Özbekistanyň nebit-gaz, himiýa, energetika, maşyn gurluşygy we dokmaçylyk senagaty ýaly çalt ösýän ugurlaryna çekmäge gönükdirilen ençeme ylalaşyklar düzmek gazanyldy.

2015-nji ýylyň oktyabrynda Ýaponiýanyň Baş ministri Sindzo Abeniň Özbekistana sapary çäginde Özbekistan we Ýaponiýa umumy bahasy 8,5 mlrd. dollardan köprägi düzýän bilelikdäki taslamalary amala aşyrmaga ylalaşyldy.

Özbekistan – Hindistan. Hindistan Özbekistanyň iri strategik hyzmatdaşydyr. 1992-nji ýylyň martynda Daşkentde Özbekistan bilen Hindistanyň arasynda diplomatik gatnaşyklaryň ýola goýulmagy baradaky beýannama gol çekildi. 2016-njy ýyla çenli Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimow Hindistana baş gezek sapara bardy we birinji resmi sapar 1991-nji ýylyň awgustynda amala aşyrylypdy. 1993-nji ýylyň maýynda Hindistanyň Baş ministri Narasimha Rao döwlet sapary bilen Özbekistanda boldy. Sapar günlerinde “Özbekistan Respublikasy bilen Hindistan Respublikasynyň arasynda döwletara gatnaşyklar we hyzmatdaşlyk prinsipleri barada” şertnama, söwda – ykdysady hyzmatdaşlyk barada we başga ylalaşyklara gol çekildi. Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň 1993-nji ýyldaky Hindistana resmi sapary çagynda iki ýurduň arasynda ykdysady, söwda we ylmy-tehniki hyzmatdaşlyk barada ençeme ylalaşyklara gol çekildi. 2006-njy ýylda Hindistanyň Baş ministri M.Singhiň

Özbeğistana resmi sapary, Özbeğistan Respublikasynyň Prezidentiniň 2011-nji ýylyň maý aýynda Hindistana eden döwlet sapary we 2015-nji ýylyň iýunynda Hindistanyň Baş ministri Narendra Modiniň Özbeğistana resmi sapary hyzmatdaşlyk gatnaşyklaryny has-da ýokary derejä göterdi. Özbeğistan bilen Hindistanyň arasynda özara bähbitli aragatnaşyklara hyzmat edýän 40-a ýakyn resminamalar kabul edilen bolup, olaryň arasynda iň möhümi – iki döwlet gatnaşyklaryny hil taýdan täze derejä götermäge gönükdirilen Strategik şäriklik baradaky Bilelikdäki beýanatydyr. Häzirki günde Özbeğistanyň çäginde Hindistanyň maýa goýumlarynyň gatnaşmagynda açylan 60-dan artyk kärhana iş alyp barýar.

Özbeğistan – Koreýa Respublikasy. Özbeğistan Respublikasy bilen Koreýa Respublikasynyň arasynda hyzmatdaşlyk gatnaşyklarynyň ösmegine 1991-nji ýylyň dekabrynda Özbeğistanyň garaşsyzlygy ykrar edilen we olaryň arasynda 1992-nji ýylyň ýanwarynda diplomatik gatnaşyklar ýola goýlan günde esaslandyrylypdy. Bu taryhy seneler iki döwletiň özara gatnaşyklarynda işjeň syýasy gepeşik alyp barmak we her taraplaýyn özara bähbitli hyzmatdaşlygyň şekillenmegi üçin ýol açdy.



Ýatda saklaň!

Diplomatik gatnaşyklar ýola goýlandan bäri geçen döwrüň içinde Özbeğistan Respublikasy bilen Koreýa Respublikasynyň arasynda 12 gezek ýokary derejedäki duşuşyklar bolup geçdi.

Özbek-koreýs özara bähbitli hyzmatdaşlyk gatnaşyklarynyň gülläp ösmegine Özbeğistanyň ýolbaşçysynyň Koreýa Respublikasyna 2012-nji ýylyň sentýabryndaky sapary täze itergi berdi. Duşuşygyň jemlerine görä, Bilelikdäki beýanat kabul edilip, onda taraplaryň köp taraplaýyn hyzmatdaşlygynyň ýagdaýyna baha berildi we her taraplaýyn gatnaşyklaryň gelejekdäki ileri tutulýan ugurlary kesgitlendi. 2014-nji ýylyň iýunynda Koreýa Respublikasynyň Prezidenti Park Geunheniň Özbeğistana resmi sapary çagynda iki döwletiň arasynda Strategik şärikligi has-da



Ýatda saklaň!

2017-nji ýylda Koreýa Respublikasynda Şawkat Mirziýoýewiň Özbeğistan Respublikasynyň Prezidenti wezipesindäki işiniň birinji ýyly barada koreýs dilinde “Özbeğistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew” atly kitap çap edildi.

ösdürmek we çuňlaşdyrmak barada Bilelikdäki Deklarasiýa we maliýe, investisiýa, garşylykly energetika we medeniýet ugurlarynda özbek-koreýs hyzmatdaşlygyny has-da çuňlaşdyrmak maksadynda ençeme resminamalara gol çekildi. Özbekistanda Koreýanyň investisiýasynyň gatnaşmagy bilen 400-den artyk kärhana iş alyp barýar.

1992-nji ýyldan bäri Daşkentde Koreýa tälim merkezi iş alyp barýar. Özbekistan döwlet dünýä dilleri uniwersiteti we Samarkant döwlet daşary ýurt dilleri institutynda Koreýs dili we medeniýeti merkezleri iş alyp barýar.

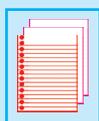
Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew Koreýa Respublikasynyň Prezidenti Mun Çže Iniň teklibine görä, 2017-nji ýylyň noýabrynda Koreýa Respublikasyna resmi sapar bilen bardy. Bu Özbekistanyň Prezidentiniň Koreýa Respublikasyna taryhy öwrülişik emele getiriji döwlet sapary boldy. Ýokary derejedäki gepleşiklerde özara hyzmatdaşlygyň giň gerimli meseleleri, syýasy, söwda-ykdysady, ylmy-tehniki, medeni-gumanitar we başga ugurlardaky döwletara aragatnaşyklary has-da ösdürmegiň gelejegi, regional we halkara problemalar boýunça ylalaşyklara gol çekildi.

Özbekistanyň häzirki zaman daşary syýasaty işeňňir, başyny başlaýjy we pragmatik daşary syýasy kurs alyp barmagy hem-de emele gelýän howp-hatarlara öz wagtynda we adekwat jogap çäreleri arkaly çözmeği talap edýän XXI asyryň örän çaltlyk bilen üýtgäp barýan halkara-syýasy reallyklaryny hasaba almak bilen ýola goýulýar. Bular Özbekistanyň dünýä bileleşigi bilen pugta aragatnaşykda bolanlygyny, her taraplaýyn bähbitli hyzmatdaşlygy has-da çuňlaşdyryp barýandygyny delillendirýär. 2017-nji ýylda 21 sany ýokary derejedäki sapar amala aşyryldy, 60-dan gowrak döwlet we halkara guramalarynyň ýolbaşçylary we wekilleri bilen duşuşyklar geçirildi. Netijede 400-den artyk ylalaşyk gazanyldy, baryp 60 milliard ABŞ-nyň dollary göwrümindäki söwda we maýa goýumlary şertnamalaryna gol çekildi. Kabul edilen resminamalary we ylalaşyklary öz wagtynda doly ýerine ýetirmek maksadynda 40 sany “ýol kartasy” işlenip taýýarlandy we daşary yurt hyzmatdaşlarymyz bilen bilelikde amala aşyrylýar.

Özbekistanyň daşary syýasatynda täze industrial ösýän ýurtlar bilen ýakyn gatnaşyklary we hyzmatdaşlygy ýola goýmaga hem-de ösdürmäge-de uly üns berilýär. Şeýle döwletlere doly manyda Günorta-gündogar Aziýa ýurtlaryny

girizmek mümkin. Günorta-gündogar Aziýanyň Özbekistan Respublikasynyň daşary syýasatyndaky özboluşly orny şunuň bilen kesgitlenýär, ýagny bu sebit on sany ösýän ýurdy öz içine alýar. Olaryň arasynda sosial-ykdysady durmuş derejesi we ösüş depginleri boýunça Indoneziýa, Malaýziýa, Singapur we Tailand ýaly ýurtlar tapawutlanýar. Olaryň kolonial tabynlykdan gutulandan soň toplan syýasy we sosial-ykdysady özgertmeler babatdaky tejribesi täze özbaşdak ýurtlar üçin peýdaly bolmagy mümkin.

Geçen döwrüň dowamynda döwlet we hökümet ýolbaşçylarynyň arasynda bolup geçen resmi duşuşyklar netijesinde, özara düşünişme, dostluk we hyzmatdaşlyk baradaky şertnamalar we ylalaşyklar gazanylyp, olar döwletara gatnaşyklara pugta esas döretdi. Bularyň ählisi Özbekistan bilen Günorta-gündogar Aziýa ýurtlarynyň arasynda söwda-ykdysady, ylmy-tehniki we medeni-gumanitar ugurlardaky hyzmatdaşlyk üstünlik bilen gülläp ösmegine hyzmat etdi.



Adalgalar düşündirişi!

Iki taraplaýyn aragatnaşyklar – halkara gatnaşyklarda iki özbaşdak subýektiň – iki döwletiň ýa-da iki halkara guramanyň özara aragatnaşyklary; **Industrial ösüş** – agyr we ýeňil senagatyň, galyberse-de, jemgyýetiň ykdysady ösüşine aýgryly täsir edýän möhüm pudaklarynyň ösüşi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Özbekistan we Ýaponiýa hyzmatdaşlyk aragatnaşyklarynyň ugurlary nämelerden ybarat?
2. Aziýanyň täze industrial ösýän ýurtlaryna haýsy döwletler girýär? Olar bilen aragatnaşyklaryň möhümligi nämede?
3. Özbekistanyň daşary ýurtlar bilen aragatnaşygyna degişli jedweli dolduryň.

Döwletler	Ýaponiýa	Hindistan	Koreýa
Sapar ýyllary			
Netijeler			

4. 2017-nji ýylda Koreýa we Özbekistan gatnaşyklarynda nähili prosesler bolup geçdi?
5. Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti ilkinji resmi sapar bilen haýsy döwlete barypdy? Şol döwlet bilen aragatnaşyklaryň ösüş perspektiwalary nämelerde görünýär?

IX BAP. ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYNŲ KÖP TARAPLAÝYN HYZMATDAŞLYK ARAGATNAŞYKLARYNYŲ ÖSÜŞI

21-nji tema. Özbekistanyň Birleşen Milletler Guramasy çägendäki işi we parahatçylyk söýüji daşary syýasaty

Özbekistan we BMG. Özbekistan Respublikasy 1992-nji ýylyň 2-nji martynda BMG-na kabul edildi we ýurdumyz dünýä bileleşiginiň deň hukukly agzasy boldy. Özbekistanyň öňki döwlet ýolbaşçysy Islam Karimow tarapyndan BMG münberinde öňe sürülen teklipler tutuş dünýäde parahatçylygy we durnuklylygy berkitmek, sosial-ykdysady ösüşe kömekleşmek, ýadro ýaragynyň ýaýramagynyň önüni almak ugrunda dünýä bileleşigini birleşdirmäge ymtylýan BMG we giň dünýä bileleşigi tarapyndan gyzgyn goldandy. Şol sanda, 1993-nji ýylyň 28-nji sentýabrynda BMG Baş Assambleýasynyň 48-nji sessiýasynda Ýurdumyzyň Birinji Prezidenti Islam Karimow ilkinji gezek çykyş etdi. Onda Merkezi Aziýany ýadro ýaragyndan azat zona diýip yglan etmek, Aral problemasy boýunça BMG-nyň ýörite komissiýasyny düzmek ýaly ençeme möhüm teklipler öňe sürüldi. 1993-nji ýylyň oktýabrynda Daşkentde BMG-nyň wekilhanasy işläp başlady. Özbekistanyň başlangyjy bilen we BMG ýolbaşçylygynda 1995-nji ýylyň sentýabrynda Merkezi Aziýada howpsuzlyk we hyzmatdaşlyk meselelerine bagyşlanan Daşkent geňeş-seminary geçirildi. 1995-nji ýylyň 24-nji oktýabrynda Nýu-Ýorkda BMG-nyň 50 ýyllygy mynasybetli Islam Karimow söz sözläp, Owganystandaky ýitiligi çözmegiň açary, ilki bilen, daşky güýçleriň gatyşmagyny aradan aýyrmakder, diýen teklibi girizdi. 2000-nji ýylda BMG Baş Assambleýasynyň 55-nji sessiýasy “Müň ýyllyk sammit”inde Islam Karimow BMG-nyň münberinden BMG-nyň regional we global problemalary çözmekdäki ornuny we ähmiýetini artdyrmak boýunça çäreler maksatnamasynyň kabul edilmegi zerurlygyny nygtap, Howpsuzlyk Geňesiniň hemişelik agzalarynyň düzümine Germaniýany we Ýaponiýany girizmegi, global we



Birleşen Milletler Guramasyň
baýdagy



Antoni Guterriş
Samarkantda

regional howplara gatnaşyk bildirmekde çaltlygy artdyrmak üçin Baş Kätibiň ygtyýarlyklaryny giňeltmedigini belläp geçdi. Özbegistanyň Prezidentiniň başlangyjy bilen 2001-nji ýylda BMG Howpsuzlyk Geňeşiniň terrorizme garşy göreş boýunça ýörite komiteti döredildi. 2010-njy ýylda BMG Baş Assambleýasynyň 65-nji sessiýasyndaky Ýurdumyzyň Birinji Prezidenti Islam Karimow öz çykyşynda dünýä ýurtlarynyň ünsüni ýene Merkezi Aziýadaky çylşyrymly problemalary çözmegiň ýollaryna gönükdirdi. 2002-nji ýylyň oktýabr aýynda BMG Baş kätibi Kofi Annanyň, 2010-njy ýylyň aprel aýynda BMG Baş kätibi Pan Gi Muniň Özbegistana saparlary hem ýurdumyzyň halkara bileleşikdäki orny pugtalanyp, abraýynyň barha artýandygynyň delilidir. 2017-nji ýylyň iýunynda BMG Baş kätibi Antoniu Guterriş Özbegistana geldi. Samarkantda ol Prezident Şawkat Mirziyoyew bilen duşuşdy. Guterriş Özbegistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimowyň guburyny zyýarat edip, soň Aralboýy çägendäki ýagdaý bilen tanyşdy.

Özbegistan BMG-nyň ençeme ýöriteleşdirilen edaralary, şol sanda, Dünýä banky, Halkara walýuta fondy (HWF), Dünýä söwda guramasy (DSG), BMG-nyň Ýewropa boýunça ykdysady komissiýasy (EYK), BMG söwda we ösüş boýunça konferensiýasynyň topary ýalylyr bilen giň gerimli hyzmatdaşlyk aragatnaşyklaryny ýola goýdy. Şonuň ýaly-da, Özbegistan Respublikasy BMG çägendäki ýöriteleşen edaralar – Dünýä saglygy goraýyş guramasy, Halkara zähmet guramasy, Halkara çagalar



Ýatda saklaň!

Islam Karimowyň BMG Baş Assambleýasyndaky ilkinji çykyşy 1993-nji ýylyň sentýabrynda, 48-nji sessiýada bolan bolsa, Şawkat Mirziyoyewiň ilkinji çykyşy 2017-nji ýylyň sentýabrynda, 72-nji sessiýada boldy.

gaznasy (YUNISEF), Halkara Olimpia komiteti, Halkara awtomobilçiler Soýuzy we başga guramalaryň hem agzasy hasaplanýar.

Özbeğistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew 2017-nji ýylyň 19-njy sentýabrynda Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýa-synda söz sözledi. Onda ençeme meseleler, şol sanda BMG-nyň Ýaşlaryň hukuklary baradaky halkara konwen-siýasyny işläp taýýarlamak we Baş Assambleýanyň “Medeni aň-bilim we dini bagryňlik” diýlip atlandyrylýan ýörite rezolýusiýasyny kabul etmek, Merkezi Aziýada suw resurs-laryndan akyllý-başly peýdalanmak, Aral deňziniň guramagy problemasy, goňşy ýurtlar bilen gowy goňşuçylyk gatnaşyklaryny berkitmek meseleleri, Owganystanda parahatçylygy gazanmagyň aň-bilimli ýollary meselelerine aýratyn durup geçdi.



Ş. Mirziýoýew BMG-nyň münberinden Aral deňziniň kartasyny görkezýär

Özbeğistan we ÝuNESKO. Özbeğistanyň BMG howandarlygyndaky tälim, ylym we medeniýet bilen meşgullanýan halkara gurama – ÝuNESKO bilen aragatnaşyklary barha pugtalanyp barýar. 1993-nji ýylyň 29-njy oktýabrynda ÝuNESKO-nyň Pariždäki karargähinde Özbeğistany ÝuNESKO agzalyga kabul etmek dabarasy boldy. Şol gün Ulugbegiň doglan gününüň 600 ýyllygyny bellemek ÝuNESKO maksatnamasyna girizildi. 1994-nji ýylyň oktýabrynda Parižde Ulugbek hepdeligi dabaraly geçdi. Hywa we Buhara ÝuNESKO-nyň dünýä medeni gymmatlyklar sanawyna girizildi.



ÝuNESKO-nyň baýdagy



Íatda saklaň!

2017-nji ýylda Özbeğistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň halkara hyzmatdaşlygy çäginde 21 ýokary derejedäki sapar, 60 döwlet we halkara guramalar bilen duşuşyk, 400-den artyk ylalaşyk we 60 mlrd. ABŞ dolary göwrümündäki ylalaşyklar gazanyldy.

Bu sanawda 411 obyekt bar. ÝuNESKO-nyň kararyna görä Samarkantda Merkezi Aziýa barlaglary halkara instituty döredildi. ÝuNESKO Baş direktory Federiko Maýoryň Özbekistandaky resmi sapary çagynda, 1995-nji ýylyň iýul aýynda şu institut açyldy. ÝuNESKO beýik babakelanymyz Emir Temuryň doglan gününüň 660 ýyllygyny halkara möçberde bellemegi karar etdi we 1996-njy ýylyň oktyabrynda Parižde Emir Temura bagyşlanan bir hepdelik halkara maslahat bolup geçdi. Emir Temur doglan Şährisebz şäheri ÝuNESKO-nyň medeni gymmatlyklar sanawyna girizildi. 1997-nji ýylda dünýä medeniýetiniň dürdänelerinden hasaplanan Buhara we Hywa şäherleriniň 2500 ýyllyk mübärek seneleri Parižde giň bellendi, halkara maslahat we sergiler geçirildi. Soňky ýyllarda bu hyzmatdaşlygyň çägi has-da giňeldi. Şol sanda, ÝuNESKO halkymyzyň Şaşmakom, Uly Aýdym, Nowruz ýaly ençeme mün ýyllyk gymmatlyklaryny saklap galmakda we wagyz etmekde giň gerimli iş alyp barýar.

Owganystanda parahatçylygy we durnuklylygy ornaşdyrmak meselesi. 1997-nji ýylda Ýurdumyzyň Birinji Prezidenti Islam Karimow Owganystan bilen goňşy alty ýurt – Eýran, Hytaý, Pakistan, Täjigistan, Türkmenistan, Özbekistan, şonuň ýaly-da, ABŞ we Russiýa döwletleriniň gatnaşmagynda BMG hemaýatlygy astynda owgan problemasyny gepleşikler ýoly bilen çözmäge gönükdirilen “6+2” gepleşik toparyny düzmek başlangyjy bilen çykdy. Şu başlangyjy amala aşyrmak maksadynda ençeme

Şuny okaň!

“Owganystan meselesi global möçberdäki meseleler merkezinde bolmalydyr. Halkarabileşiğiň tagallalary, birinjinobatda, Owganystandaky ýiti sosial-ykdysady problemalary çözmäge gönükdirilmeli. Owganystanda parahatçylygy gazanmagyň ýeke-täk ýoly – merkezi hökümet we ýurduň içindeki esasy syýasy güýçleriň arasynda öňünden hiç hili şert goýmazdan, gönüden-göni gepleşik alyp barmakdygyna ynanýars. Gepleşikler owganystanlylaryň özleri aýgytlaýjy orun tutan ýagdaýda, Owganystanyň çäginde we BMG arkada durmagy bilen geçmeli. Danyşment owgan halky öz tagdyryny özi çözmäge haklydyr”.

Ş. Mirziyoyewiň BMG Baş Assambleýasynyň 72-nji sessiýasyndaky çykyşyndan.

syýasy-diplomatik çäreler görüldi. Özbekistanda, ABŞ-da we Owganystanda şu ýurtda dowam edýän ýaragly çaknyşmalaryň gatnaşyjylary bilen ýörite gepleşikler alnyp baryldy we 1999-njy ýyla gelip, Özbekistanda BMG arkada durmagynda “6+2” gepleşik toparynyň Owganystan problemanyň çözüwüne bagyşlanan halkara maslahatyny geçirmek gazanyldy. Daşkent şäherinde bolup geçen şu çärede birinji gezek Owganystanda özara agzala güýçleriň wekillerini umumy gepleşikler döwresinde jemlemek başartdy. Bu özbek diplomatiýasynyň möhüm üstünliklerinden biridi.

Iň möhümi, Özbekistan özüniň tekliplerini we taglymlaryny amaly işler bilen berkidip bardy. Mysal üçin, ýurdumyz Owganystanda awtomobil ýollarynyň, demir ýollaryň, köprüler gurluşygynda işjeň gatnaşdy. Owganystanyň taryhynda iň birinji häzirki zaman demir ýol hut Özbekistan tarapyndan “Termiz – Haýratan – Mazary Şerif” ýönelişde gurlup tamamlandy we 2010-njy ýylda işe düşürildi. Goňşy ýurduň paýtagty – Kabul şäherini üznüksiz elektrik energiýasy bilen üpjün edip başlan ýurtlardan biride hut Özbekistan boldy.



Ýatda saklaň!

Özbekistan bilen Owganystanyň arasynda diplomatik aragatnaşyklar 1992-nji ýylyň 13-nji oktýabrynda ýola goýlan. Iki taraplaýyn hyzmatdaşlyk 2016-njy ýyla gelip, zygyderli ösüp başlady. 2017-nji ýylyň ýanwarynda Özbekistan Respublikasynyň Prezidentiniň Owganystan boýunça ýörite wekili bellendigi ýurdumyzyň iki taraplaýyn gatnaşyklarda aýratyn ähmiýete eýe boldy.

Özbekistan Respublikasynyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýewiň teklibine görä Owganystan Yslam Respublikasynyň Prezidenti Muhammet Aşraf Gani 2017-nji ýylyň 4-nji dekabır günü resmi sapar bilen ýurdumyza geldi. Ýurtlaryň arasynda dürli ugurlardaky hyzmatdaşlygy has-da berkitmäge gönükdirilen 16 resminama gol çekildi.

Ekologik problemalar. Transaraçäk derýalar. 1990-njy ýyllardan başlap Aral pajygasynyň heläkçiligini başyndan geçirýän ähli ýurtlar Birleşen Milletler Guramasy, şonuň ýaly-da, başga halkara we regional gurama münberlerinden dünýä bileleşiginiň ünsüni şu problema, ony regional

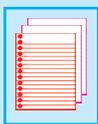
we global howpsuzlyk bilen aýrylmaz baglylygyna çekip gelýärler. Aral pajygasy we ony aradan aýyrmak çärelerini gözlemek Özbekistanyň daşary syýasatynyň ileri tutulýan ugurlaryndan biridir. Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimow 1993-nji ýylyň sentýabrynda BMG Baş Assambleýasynyň 48-nji sessiýasynda we 1995-nji ýylyň oktýabryndaky 50-nji sessiýalarynda eden çykyşlarynda dünýä bileleşigini Merkezi Aziýa sebitindäki ekologik heläkçilik bolan Aral we Aralboýuny halas etmekde kömek beräge çagyrdy. Şu global problemany BMG arkada durmagynda halkara maliýe gurluşlarsyz, ösen döwletleriň kömegisiz amala aşyrmak mümkin dälligine BMG-nyň ünsüni çekdi. 1993-nji ýylda Gazagystan, Gyrgyzstan, Täjigistan, Türkmenistan we Özbekistan guramaçylygynda Araly halas etmek halkara gaznasy (AhHG) döredildi. 2010-njy ýylda “Orta Aziýanyň transaraçäk ekologik problemlary: olary çözmekde halkara hukuk mehanizmlerini ulanmak” temasynda geçirilen halkara konferensiýada Islam Karimow transaraçäk derýalar we olardan peýdalanmakda adalat prinsipine amal etmek zerurlygy, ýogsam sebitiň eko älemine uly pajygalary getirmegi mümkinligi barada ýene bir gezek köpçülige mälim etdi.

2013-nji ýylda Aralboýy üçin Amyderýa deltasyndaky kiçi suw basseýnlerini döretmek, şorsuzlandyrylan gurluşlara eýe suw çykaryjy desgalaryny gurmak, gorag tokaýyny döretmek ýaly taslamalary we çäreleri maliýeleşdirmäge serişdeler goýbermek plany tassyklan. 2013-nji ýylda Özbekistan Respublikasy we AhHG-nyň şol wagtdaky Prezidenti I.A.Karimowyň başlangyjy bilen BMG Baş Assambleýasynyň 68-nji sessiýasynyň resmi resminamasy hökmünde “Aralyň guramagy netijelerini ýok etmek we Aralboýy ekosistemasy heläkçiliginiň önüni almak çäreleriniň Maksatnamasy” öňe sürüldi.

Global möçberde we sebitimizde ekologik ýagdaýyň barha erbetleşmegi we süýji suw ýetmezçiligi şertinde Merkezi Aziýada suw resurslaryndan akylyly-başly peýdalanmagy üpjün etmek derwaýys mesele bolmagynda galýar. Mälim bolşy ýaly, Merkezi Aziýanyň iki esasy transaraçäk derýalary – Amyderýa we Syrderýa taryhy taýdan sebitiň halklarynyň umumy baýlygy we ýaşayyş çeşmesi bolup gelipdir. Hut şu derýalaryň guýulmagynyň

hasabyna Aral deñzi basseynini suw bilen üpjün edipdir. Şolary hasaba almak bilen, Özbekistan Respublikasy Täjigistan we Gyrgyzstan Respublikalary tarapyndan dünýä möçberinde iri ülnüdüki bentleri, Amyderýanyň ýokarky böleginde beýikligi 350 metri düzýän Rogun we Syrderýanyň ýokarky böleginde Kambarata GES-lerini gurmak boýunça alyp barýan hereketlerine biparh garap durup bilmedi. Özbekistan Amyderýanyň we Syrderýanyň tebigy akymyna, daşky gurşawa haýwanat we ösümlük dünýäsine nähili täsir etmegi mümkinligini anyklamak maksadynda BMG arkada durmagynda obýektiv halkara barlagdan geçirilmeli, diýip hasaplady.

Täjigistan bilen Özbekistanyň arasyndaky iki taraplaýyn gatnaşyklar transaraçäk derýalary dolandyrmak ugrundaky hyzmatdaşlygyň ýoklugy sebäpli entegem çylşyrymly bolmagynda galýar. Özbekistan I.Karimow Prezidentligi döwründe Rogun GES-niň gurluýgyna berk garşy çykyppy. Ýurt şu GES-iň gurulmagy bilen derýalaryň suwy kemelip gitjekdigini mälim edipdi, şonuň ýaly-da, GES bendi bozulýan bolsa, ekologik pelaket howpy bilen duýdurypdy. Şawkat Mirziýoýew prezidentlik wezipesine girişensoň, Özbekistanyň Roguna görä pozisiýasy birneme özgerdi. 2017-nji ýylyň ýazynda Özbekistan Rogun GES gurluşygyna garşy dälligi, diňe bu prosesde Özbekistanyň milli bähbitleri-de hasaba alynmalydygyny mälim etdi.



Adalgalaryň düşündirişi:

Transaraçäk – araçäklerara, birnäçe döwletiň çäginde geçýän. Derýalara we ýollara görä ulanylýar.

Şafe – (arkasynda durýan, howandar; araçy) biriniň tarapyny çalyan, howandarlyk edýän; howandar.



Soraglar we ýumuşlar:

1. Aral problemasyny aradan aýyrmak boýunça nähili çäreler amala aşyryldy?
2. Özbekistan BMG-na agza bolýandygynyň ähmiýeti barada aýdyp beriň.
4. Merkezi Aziýanyň kartasyndan transaraçäk derýalary tapyň we düşündiriň.

22-nji tema. Özbekistanyň regional guramalar çägindäki köptaraplaýyn hyzmatdaşlygy

Garaşsyz Döwletler Arkalaşygy. Özbekistanyň daşary syýasatynyň üns merkezinde Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygy çägindäki ýurtlar bilen özara deň bähbitli aragatnaşyklary berkitmek boldy. Sebäbi, sowet döwründe höküm süren dolandyryşyň merkezleşdirilen administratiw-buýruk beriji usuly, sütemkärlik syýasaty öňki Soýuz düzümine giren ýurtlary ykdysady taýdan bir-birine şeýle baglap goýupdy, ýagny netijede olar özara tabynlyk duzagyňa düşüp galypdylar. Şonuň üçin öňki Soýuz düzüminden bölünip çykan ýaş özbaşdak döwletler muny çuňňur duýýardy we bar kynçylyklary hem-de ykdysady krizisden çykmagyň, sütemkär syýasatyň süteminden gutulmagyň ýeke-täk ýoly – agzybir bolup, hereket etmekdi. Ýnha şu nukdaý nazardan hem Özbekistan Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygy tagly-myny goldady.

1991-nji ýylyň 8-nji dekabrynda Belarusyň, Russiýanyň we Ukrainanyň ýolbaş-çylary Minskde duşuşyp Garaşsyz Döwlet-leriň Arkalaşygyny esaslandyrdylar. 1991-nji ýylyň 21-nji dekabrynda Azerbaýjan, Ermenistan, Belorussiýa, Gazagystan, Gyrgyzystan, Moldowa, Russiýa, Täjigistan, Türkmenistan, Özbekistan we Ukraina döwletleriniň başlyklary Almatyda duşuşyp, Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygyna agza bolup girdiler. Şeýle XX asyryň möhüm wakalaryndan biri bolup geçdi – GDA erkin ykdysady bileleşik emele geldi. Şondan bäri GDA-nyň birnäçe ýygnaşyklary geçirildi, köp resminamalar kabul edildi. Olaryň ählisi uzak ýyllar bir döwlet bolup gelen ýurtlarara ykdysady, medeni, harby we başga aragatnaşyklary täze şertlerde – özbaşdak döwletlerara gatnaşklar görnüşinde dowam etdirmäge gönükdirildi.

1993-nji ýylyň ýanwarynda Minskde GDA Döwletleriniň başlyklarynyň nobatdaky Geňesinde GDA-nyň Ustawy kabul edildi. 1993-nji ýylyň dekabrynda Aşgabat şäherinde GDA döwletleriniň başlyklarynyň Geňesi bolup, onda Gruziýa GDA agza edip kabul edildi. Şu mynasybetli GDA-nyň düzümi 12 döwlete ýetdi. 1994-nji ýylyň oktýabrynda Moskwada geçirilen GDA döwlet başlyklarynyň Geňesinde Döwletara ykdysady komitet (DYK) düzüldi. DYK-niň ştab-kwartirasy Moskwa şäheri edip bellendi. 1996-njy

ýylda GDA-nyň baýdagy kabul edildi. GDA-nyň başlygy wezipesi nobat bilen bir döwlet ýolbaşçysyndan soňky döwlet ýolbaşçysyna geçýär. GDA-nyň esasy maksatlaryny amala aşyrmak üçin arkalaşyk döwletleriniň özara gatnaşyklarynda döwlet suverenitetini özara ykrar etmek we hormat etmek, deň hukuklylyk we bir-birleriniň içki işlerine gatyşmazlyk, ykdysady güýç ýa-da başga täsir usullaryny ulanmaktan el çekmek ýaly düzgünlere amal etmek borçlaryny aldylar. 2004-nji ýylyň sentýabr aýynda Gazagystanyň paýtagty Astanada bolup geçen GDA-nyň sammitinde terrorizme garşy göreş boýunça GDA-nyň “Howpsuzlyk Geňeşi”ni düzmek karar edildi. 2005-nji ýylyň awgustynda Türkmenistan GDA-nyň resmi agzasy derejesinden çykyp, arkalaşygyň guramaçylyk agzasy – synçy statusyny alýar. 2008-nji ýylyň awgust aýynda Gruzıya Garaşsyz Döwletler Arkalaşygyndan çykman baradaky islegini bildirdi we 2009-njy ýylyň awgust aýyndan Gruzıyanyň GDA agzalyk statusyny bes etmek baradaky karar kabul edildi. Bu günki günde GDA-nyň düzümine 10 agza döwlet: Russiýa, Ukraina, Belorussiýa, Gazagystan, Özbekistan, Gyrgyzystan, Täjigistan, Azerbaýjan, Ermenistan, Moldova we bir synçy Türkmenistan girýär.



Ýatda saklaň!

Özbekistanyň Birinji Prezidenti Islam Karimow garaşsyzlygyň ilkinji wagtlyryndan özbek, gazak, gyrgyz, garagalpak, täjik, türkmen we sebitde ýaşayan ähli halklaryň arasyndaky şu gadymy aragatnaşyklary täze şertde berkitmegi nazarda tutup, “Türküstan – umumy öýümüz” diýen taglymy öňe sürüpdi.

Halkara maliýe institutlary bilen hyzmatdaşlyk aragatnaşyklarynyň giňelmegi islendik döwletiň ykdysady ösüşiniň esasy hasaplanýar. Özbekistan ösüşiniň täze döwrüni başlan bu günki şertde halkara maliýe guramalary bilen hyzmatdaşlyk aragatnaşyklaryny barha çuňlaşdyrmak we täze basgançaga götermek başlangyjy bilen çykýar. ***Parahatçylyk we berkararlyk doly kepillendirilen, uly önümçilik mümkinçiliklerine, çäksiz ýerasty we ýer üsti baýlyklaryna eýe bolan Özbekistan ýaly ýurt bilen halkara maliýe edaralarynyň hyzmatdaşlygy iki tarap üçin hem bähbitlidigi hemmä aýan.*** Özbekistan baý çig mal bazasyna we uly ýerasty baýlyklar goruna eýe. In esasysy, ýokary intellektual mümkinçilige, doredijilik we

ýaradyjylyk güýjüne eýe bolan bagrygiň halky haýyrlylyk we ýagşylyk, adamzat durmuşynyň bagtly gelejekli ýolunda umumadamzat bähbitlerine laýyk gelýän durmuş ýörelgelerini gurnamagy başarýar. Şonuň üçin hem, Özbegistanyň ýolbaşçysy Jahan banky, Halkara walýuta fondy we başga abraýly maliýe edaralary bilen gönüden-göni gepleşigi we özara bähbitli hyzmatdaşlygy ýola goýmagyň çärelerini gözleýär.



ŞHG-nyň gerbi

Özbegistanyň Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasy bilen aragat-naşyklary.

Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasy (ŞHG) – subregional halkara gurama bolup, Ýewraziýanyň çäginin 61%-ni eýeleýär. ŞHG-nyň resmi dili rus we hytaý dili, simwoly bolsa ak baýdak bolup, onuň merkezinde guramanyň gerbi ýerleşýär. Guramanyň ştab-kwartirasy Pekinde ýerleşýär. 1996-njy ýylda Şanhaýda Hytaý, Russiýa, Gazagystan, Gyrgyzystan we Täjigistan döwlet ýolbaşçylarynyň sammitinde araçäk çäkleri

boýunça harby ugurda özara ynamy berkitmek bilen bagly şertnama (1996-njy ýyl 26-njy aprel) gol çekilmegi netijesinde “Şanhaý başligi” emele gelipdi. 1997–1999-njy ýyllarda Moskwada, Almatyda, Bişkekde bolup geçen sammitlerde “Şanhaý başligi”niň ýagdaýy has-da pugtalanyp, özara ynam we hyzmatdaşlyk gatnaşyklary täze başgançaga göterildi. 2000-nji ýylda Duşanbede Özbekistan Respublikasy birinji gezek synçy hökmünde gatnaşdy. 2001-nji ýylda Hytaýda nobatdaky Şanhaý sammiti boldy. Onda Özbekistan Respublikasynyň Birinji Prezidenti Islam Karimow gatnaşyp, Özbegistanyň “Şanhaý forumy”na doly hukukly agza bolmagy barada”ky Beýanata gol çekdi. Özbegistanyň “Şanhaý forumy”na girmegi mynasybetli onuň ady “Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasy – ŞHG”, diýlip üýtgedildi. Sammitiň ahyrynda “ŞHG-ny düzmek barada”ky Deklarasiýa hem-de “Terrorçylyga, separatizma we ekstremizme garşy göreş barada Şanhaý konwensiýasy”na gol çekildi. 2002-nji ýylda ŞHG-na agza ýurtlaryň ýolbaşçylarynyň nobatdaky Sankt-Peterburg sammitinde üç resminama: ŞHG-na agza döwletleriň ýolbaşçylarynyň Deklarasiýasy, ŞHG Hartiýasy, ŞHG-na agza döwletleriň arasynda Regional antiterror gurluşy (MATT) baradaky Ýlalaşyga gol çekildi. 2003-nji ýylda Moskwada bolup geçen

ŞHG-nyň ýokary organlary:

- «Döwlet başlyklary Geňeşi»;
- «Hökümet başlyklarynyň Geňeşi (Baş ministrler)»;
- «Daşary işler ministrleri Geňeşi» (2002-nji ýylda birinji mejlisi bolup geçdi);
- «Milli laýyklaşdyryjylar Geňeşi»;
- «Ministrler we (ýa-da) edaralar ýolbaşçylary Ýygnaгы» (2000-nji ýylyň birinji duşuşygy amala aşyryldy);
- 2002-nji ýyl düzülen «Regional Antiterror gurluşy (MATT)»;
- 2004-nji ýylyň ýanwar aýyndan iş başlan Kätiblik we başgalar.



ŞHG-nyň kartasy



Ýatda saklaň!

2007-nji ýylyň 1-nji ýanwaryndan ŞHG-nyň baş kätibi wezipesi girizildi we bu wezipäni Gazagystan Respublikasynyň wekili Bulat Nurgaliýew eýeledi. Bu wezipe 2016-njy ýyldan Täjigistanyň wekili Raşid Alimow iş alyp barýar.



ŞHG-na agza döwlet ýolbaşçylary. 2018-nji ýyl

sammitde ŞHG ýokary organlary baradaky Ustawlar tassyklandy we guramanyň gerbi, baýdagy kabul edildi. 2003-nji ýylda ŞHG-nyň Pekin sammitinde “ŞHG-na agza döwletleriň 20 ýyla niýetlenen söwda-ykdysady hyzmatdaşlyk maksatnamasy” kabul edildi. 2004-nji ýylda ŞHG-nyň Daşkent sammitinde söwda-ykdysady hyzmatdaşlygy ösdürmek meselesine aýratyn üns berildi. 2005-nji ýylda ýurduň ýolbaşçylary geňeşip, üç Aziýa ýurdy – Hindistana, Eýrana we Pakistana synçy statusy berilmegi barada karar kabul edildi. Gurama geografik taýdan giňeldi we bu ŞHG-nyň halkara ýagdaýyny has-da ýokarlandyrdy. Mundan daşary, Owganystan we Mongoliýa ýurtlary hem synçy statusyna eýe boldular, Türkiýe bolsa gepleşik boýunça şärige öwürüldi.

Guramanyň 2016-njy ýyldaky Daşkent sammitinde Hindistanyň we Pakistanyň ŞHG-na agza döwlet statusyny almak ugrundaky borçlary baradaky memorandumlara gol çekildi hem-de 2017-nji ýylda Astanadaky sammitde Hindistan we Pakistan gurama agza hökmünde kabul edildi.

2017-nji ýylyň iýun aýynda gurama agza döwletleriň ýolbaşçylarynyň Astanada bolan sammitinde Özbekistanyň Prezidenti Şawkat Mirziýoýew söz sözläp, onda sammitiň gatnaşyjylarynyň ünsüni Owganystandaky ýagdaýy gowulandyrmak, ýaşlary dürli keseki taglymlardan aýawlamak, olaryň häzirki zaman tälim-terbiýe almagy, kämil ynsan bolup kemala gelmeginde döwletara hyzmatdaşlyga gönükdirdi. Tertibe görä, Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasyna başlyklyk Hytaý Halk Respublikasyna geçdi.



Soraglar we ýumuşlar:

1. GDA-nyň maksatlary we Özbekistan üçin ähmiýetli taraplaryny aýdyp beriň.
2. Goşmaça edebiýatlar esasynda GDA baýdagyndaky simwoly düşündiriň.
3. Şanhaý Hyzmatdaşlyk Guramasynyň maksatlaryny we wezipelerini sanaň.
4. “ŞHG-nyň kartasy” suratyna garap, ýaşyl, gülgün we melewşe reňkde berlen döwletleriň adyny aýdyň. Reňkleriň mazmunyny düşündiriň.
5. ŞHG-da Özbekistanyň gatnaşygyny hronologik tertipde düşündiriň.
6. ŞHG-daky organlary we gurluşlary sanaň. Olaryň funksiýalary we ygtyýarlyklary nämelerden ybarat?

MAZMUNY

Giriş	3
I BAP. GARAŞSYZLYGYŇ YGLAN EDILMEGI WE ÖZBEGISTANDA JEMGYÝETÇILIK-SYÝASY ÖZGERTMELERINŇ BAŞLANMAGY	
1-nji tema. Özbekistan Respublikasynyň garaşsyzlygynyň gazanylmagy	5
2-nji tema. Özbekistan Respublikasynyň milli döwletliliginiň şekillenishi we ösüşi.....	11
II BAP. ÖZBEGISTANDA RAÝAT JEMGYÝETINIŇ ŞEKILLENMEGI WE ÖSÜŞI	
3-nji tema. Raýat jemgyýeti taglymynyň ösüş taryhy	22
4-nji tema. Özbekistanda raýat jemgyýetiniň ösüşiniň esasy basgançaklary we perspekriwalary	30
III BAP. ÖZBEGISTANDA YKDYSADY ÖZGERTMELER WE SOSIAL SYÝASAT	
5-nji tema. Özbek modeliniň işlenip taýýarlanmagy. Ykdysady özgertmeleriň başlanmagy	35
6-njy tema. Ýurduň önümçilik kuwwatynyň artdyrylmagy we dünýä ykdysady ulgamyna integrirlenmegi	46
7-nji tema. Sosial syýasat we ony amala aşyrmagyň basgançaklary	52
IV BAP. ÖZBEGISTANDA ETNIK WE KONFESSIÝALARARA GATNAŞYKLAR	
8-nji tema. Özbekistanda milletara gatnaşyklar we bagrygiňlik	61
9-njy tema. Özbekistanda konfessiýalarara gatnaşyklar	65
V BAP. TÄLIM ULGAMYNYNŇ ÖZGERTMELERI WE KADRLARY TAÝÝARLAMAK	
10-nji tema. Umumy we ýörite orta tälim ulgamy	71
11-nji tema. Ýokary tälim we ondan soňky tälimiň kämilleşdirilmegi	75
VI BAP. GARAŞSYZLYK ÝYLLARYNDA YLYM-BILIMIŇ WE SPORTUŇ ÖSÜŞI	
12-nji tema. Özbekistanda ylym-bilim	81
13-nji tema. Özbekistan Respublikasynda bedenterbiýäniň we sportuň ösüşi.....	85
14-nji tema. Özbekistanda ýaşlar syýasaty	90

**VII BAP. GARASSYZLYK ÝYLLARYNDA ÖZBEGISTANDA
RUHY WE MEDENI ÖSÜŞ**

15-nji tema. Özbekistanda ruhy we taryhy mirasyň dikeldilmegi	95
16-njy tema. Özbekistanda medeniýet we sungat	102

**VIII BAP. ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ DAŞARY SYÝASATY WE IKI
TARAPLAÝYN GATNAŞYKLARY**

17-nji tema. Özbekistan Respublikasy daşky syýasy işiniň şekillenmegi we onuň ileri tutulýan ugurlary	109
18-nji tema. Özbekistanyň Merkezi Aziýa ýurtlary bilen özara hyzmatdaşlygy.....	113
19-njy tema. Özbekistan Respublikasynyň Russiýa, Hytaý we ABŞ bilen özara gatnaşyklary	120
20-nji tema. Özbekistanyň Ýaponiýa, Hindistan we Koreýa Respublikasy bilen iki taraplaýyn aragatnaşyklarynyň ösüşi	124

**IX BAP. ÖZBEGISTAN RESPUBLIKASYNYŇ KÖP TARAPLAÝYN
HYZMATDAŞLYK ARAGATNAŞYKLARYNYŇ ÖSÜŞI**

21-nji tema. Özbekistanyň Birleşen Milletler Guramasynyň çägendäki işi we parahatçylyk söýüji daşary syýasaty	129
22-nji tema. Özbekistanyň regional guramalar çägendäki köptaraplaýyn hyzmatdaşlygy	136

Narzulla Jo‘rayev, Akbar Zamonov

O‘ZBEKISTON TARIXI

(Mustaqillik davri)

(Turkman tilida)

O‘rta ta’lim muassasalarining 11-sinf o‘quchilari uchun darslik

1-nashri

*G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent – 2018*

Terjime eden *Kamiljan Hally‘ew*
Redaktor *Jumanazar Met‘akubow*
Çeper redaktor *Şuhrat Mirfa‘azow*
Tehredaktor *Hosiyat Hasanowa*
Korrektor *Jumanazar Met‘akubow*
Kompýuterde sahaplaýjy *Hilola Şaripowa*

Neşiriýat lisenziýasy AI № 290. 04.11.2016
Çap etmäge 2018-nji ýylyň 10-njy iýulynda rugsat edildi. Ölçeği 70×90 ¹/₁₆.
Times New Roman garniturasy. Ofset çap ediliş usuly.
Şertli çap listi.10,53. Neşir listi 9,7.
1010 nusgada çap edildi. Buýurma № 18-289

Original-maket Özbegistanyň Metbugat we habar agentliginiň
Gafur Gulam adyndaky neşiriýat-çaphana döredijilik öýünde taýýarlandy.
100128. Daşkent. Labzak, 86.
Telefonlar: (371) 241-25-24, 241-48-62, 241-83-29
Faks: (371) 241-82-69
www.gglit.uz, info@gglit.uz

Özbegistanyň Metbugat we habar agentliginiň
"O‘zbekiston" neşiriýat-çaphana döredijilik öýünde çap edildi.
100129. Daşkent. Nowaýy köçesi, 30.

Kärendesine berlen dersligiň ýagdaýyny görkezýän jedwel

T/n	Okuwçynyň ady, familiýasy	Okuw ýyly	Dersligiň alnandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly	Dersligiň tabşyrylandaky ýagdaýy	Synp ýolbaşçy-synyň goly
1						
2						
3						
4						
5						

Derslik kärendesine berlip, okuw ýylynyň ahyrynda gaýtarylyp alnanda ýokardaky jedwel synp ýolbaşçysy tarapyndan aşakdaky baha bermek ölçeglerine esaslanlyp doldurylýar:

Täze	Dersligiň birinji gezek peýdalanmaga berlendäki ýagdaýy.
Ýagşy	Sahaby бүтін, dersligiň esasy böleginden aýrylmadyr. Ähli sahypalary bar, ýyrtylmadyk, goparylmadyk, sahypalarynda ýazgylar we çyzyklar ýok.
Kanagatlanarly	Kitabyň daşy ýenjilen, ep-esli çyzylan, gyalary gädilen, dersligiň esasy böleginden aýrylan ýerleri bar, peýdalanyjy tarapyndan kanagatlanarly abatlanan. Goparylan sahypalary täzeden ýelmenen, käbir sahypalary çyzylan.
Kanagatlanarsyz	Kitabyň daşy çyzylan ýyrtylan, esasy böleginden aýrylan ýa-da бүтінleý ýok, kanagatlanarsyz abatlanan. Sahypalary ýyrtylan, sahypalary ýetişmeýär, çyzylyp taşlanan. Dersligi dikeldip bolmaýar.